

z a l i v

*** *Ob praznovanju neke obletnice
(Še eno nespodbudno razmišljanje)*

Virgil Šček *Pričevanje
(Nadaljevanje in konec)*

Franček Križnik *Med komunistično
diktaturo in demokracijo
(Nadaljevanje)*

Luigi Michieletto *Slovenski drobci
v Nievovem romanu
»Grof ovčar«*

J. S. *Bias
(Nadaljevanje in konec)*

Tavo Burat *Pesmi*

Jasminka *Magnetofonski trak
(V. nadaljevanje)*

Guiu Sobiela - Caanitz *Šole
in krajevni jeziki
(Nekaj besed o anketah v
Dolini Aoste, Piemontu in
drugod: kako šola odgo-
varja zahtevam dvojezič-
nosti?)*

René Willien *Hudirjev podvig
(Iz knjige »Črna gora '42«)*

Edith Bruck *Pesmi*

*** *Intervju s tremi
predstavniki Baskov*

Boro Ban *Moč v belem
(Nadaljevanje)*

Marinka Terčon *Slovenian Language
Manual - Učbenik
slovenskega jezika*

Boris Pahor *Planinska medigra
(Iz zapiskov)*

Naprošeni objavljamo *Leva struja
v Slovenski skupnosti*

J.S., pb, Michieletto *Fleši o novih
knjigah*

*** *Tržaški zvon*

zaliiv

december 1979 - šteiv. 3-4

revija za književnost in kulturo

izhaja štirikrat na leto, odprta je vsaki razsodni slovenski besedi za katero si upa avtor prevzeti odgovornost. Člani uredniškega odbora se prištevajo med sodelavce. Njih imena so navedena zgolj zato, da se ustreže formalnosti

Rokopisi ostanejo v lasti revije

Registrirana na sodišču v Trstu pod št. 317
68-69

Uredil:

Boris Pahor

Odgovorni urednik:

Milan Lipovec

Naslov uredništva:

Boris Pahor

Salita Contovello 23 - 34136 Trieste - Trst
Tel. 422.082

Poštni tekoči račun št. 11/9236, Frančiška
Premrl-Pahor

Salita Contovello 23 34-136 Trieste - Trst

Cena posamezne številke

1 5 0 0 l i r

Celoletna naročnina 3500 lir. Za druge države
5 dolarjev

Tiskala Tip Triestina Trieste - Trst
via Milano 16, tel. 61828

OB PRAZNOVANJU NEKE OBLETNICE

(Še eno nespodbudno razmišljanje)

I.

V nedeljo 16. decembra 1979 je »Slovenska kulturno-gospodarska zveza« slavila petindvajsetletnico svojega obstoja; proslava je bila v Kulturnem domu v Trstu, udeležili so se je najvišji predstavniki tukajšnjih oblasti in strank kakor tudi predstavniki oblasti iz Slovenije in Hrvaške. (Kot ponavadi glasilo zveze ne omenja pričujočnosti na svečanosti predstavnikov slovenske kulture, saj se njihova vloga odvija v senci politike, vsaj tistih, ki potrebujejo placet od vsemogočne organizacije.)

Izraza vsemogočna pa ne uporabljamo iz nagnjenja do pretiravanja niti ga ni rodil ironičen navdih; gre namreč za Zvezo, ki je izrastek matičnega političnega središča in ki ima potrebna sredstva za svoj razvoj, takó da lahko pogojuje vse udejstvovanje slovenskih ljudi tokraj meje, od trgovine z matico do dnevnega tiska, od življenja raznih ustanov — vse do športa. Zato je jasno, da taki organizaciji praktično uspe v mejah naše narodne skupnosti doseči vse, kar si postavi za cilj. Vendar v tem našem zapisu ne bomo naštevali dosežkov SKGZ, o teh so že večkrat izčrpno povedali tako njen predsednik kakor razni drugi Zvezini funkcionarji. Nam je predvsem pri srcu, da ovrednotimo pomen SKGZ z narodnega vidika; in čeprav je v naši reviji v trinajstih letih, kar izhaja, do zadevnih ocen že prišlo, ne bo napak, če skušamo danes narediti kratek in zgoščen obračun četrstoletnega obstoja SKGZ z našega stališča.

Predvsem je potrebno ugotoviti, da je Zveza nastala 1954. leta, to je potem, ko je področje nekdanje cone A pripadlo italijanski republiki. Poprej so ljudje, ki so zasnovali sedanjo Zvezo, vodili »Neodvisno socialistično zvezo« (za maloštevilne italijanske tovariše se je ta Zveza imenovala »Unione socialista indipendente«). Leta je kot stranka nastopala na volitvah in nabirala gla-

sove levo usmerjenih, a narodno zavednih slovenskih ljudi. Ob pogovorih za sklenitev londonskega Memoranduma, ki je določal pravice slovenske narodne skupnosti pri nas ter italijanske v Jugoslaviji, je prišlo tudi do sporazumnega modusa vivendi med osrednjima podpisnicama. Ker je namreč italijanska narodna skupnost v Jugoslaviji zavaljo tamkajšnjega enostrankarskega sistema lahko nastopala samo v sklopu »Socialistične zveze delovnega ljudstva«, so se slovenski voditelji odrekli dotedanji levi podružnici na teritoriju, ki je pripadel Italiji. Takó je prišlo do razpusta »Neodvisne socialistične zveze«, ljudi, ki so dotlej glasovali zanjo, pa so od matičnega središča odvisni voditelji predali italijanskima levičarskima strankama, komunistični in socialistični. Zavaljo političnega sistema onkraj meje smo torej bili kot ponavadi spet prikrajšani mi tokraj meje, saj smo se morali odpovedati samostojni levičarski slovenski stranki.

Seveda to ni povzročalo nikakršnih preglavic slovenskim političnim forumom, ravno narobe, zaradi njihove ideološke usmeritve so z odpravo samostojne slovenske stranke namreč izpričali svojo zvestobo komunističnemu pravilu, naj v neki državi obstaja samo ena komunistična stranka. Nastanek »Slovenske kulturno - gospodarske zveze« — SKGZ — je zato hotel biti tudi očiten dokaz, da naši levi voditelji niso nacionalisti!

S to predajo slovenskih volilcev italijanskima strankama so odgovorni na svojo roko dopolnili razkroj naše skupnosti, ki ga je bila povzročila informbirojevska izjava. Vsekakor pa drži, da bi zrelejša, gibčnejša in predvsem narodno odgovorna politika v italijanskem pluralistično razčlenjenem političnem ustroju lahko našla bolj ustrezno rešitev.

Načrt, da bo SKGZ nadomestila izgubo tako, da bo s svojim aparatom vplivala na italijanski levičarski stranki, je namreč v glavnem samo pobožna želja. Stranki imata svoji glavni poveljstvi daleč od sedeža SKGZ, slovenske ljudi v deželnih vodstvih obeh levičarskih strank pa bolj veže strankina disciplina kot želje Zvezinih šepetalcev. (Proti razlaščanju za ljudske gradnje na Opčinah

je na primer glasoval samo predstavnik Slovenske skupnosti, komunisti so se vzdržali! Kaj nam v takem primeru, in ni jih malo!, pomaga SKGZ?)

Tudi misel, da bo SKGZ skrbela za to, da bi »pridobivali na moči ... tisti, ki se borijo za družbeni napredek in dajejo resno upanje, da se manjšini zagotovijo narodnostne pravice,« je nerealna, zato predsednikov slavnostni govor bolj težko prenese tako naivne stavke.

Zavoljo funkcije, ki si jo je izbrala, seveda SKGZ uživa v italijanskih uradnih krogih ugled, ki pa nam ne obrodi zaželenih sadov in zato ne polni naših kašč. Na drugi strani pa hrupno razglašeni privid enotnega pročelja nikakor ne leči stvarne razdrobljenosti narodne skupnosti, ki se poleg vsega zaveda, da z njo žonglirajo najbolj tisti, ki se ji najbolj prilizujejo.

Tako lahko rečemo, da je zavoljo mednarodnih in ideoloških potreb SKGZ izbrala pot, ki pomeni v politični sferi odstop od potrjevanja našega narodnega osebka, to se pravi, da je vnaprej obsojena, da v praksi zanikuje to, kar verbalno zmeraj poudarja.

II.

Kakor pa Zveza s to svojo posredniško vlogo med obema levičarskima strankama zelo malo lahko doprinese k uveljavitvi naše identitete v vsakdanjem političnem življenju, prav tako nam tudi njeno dosledno soglašanje z matično politično linijo ne pomaga, da bi naše občestvo postalo odločujoč osebek. Z vsem, kar sklenejo v zvezi z nami politični forumi onkraj meje, se SKGZ a priori strinja. Emona locuta, causa finita. In ker sta zadnja leta sosedni državi našli neki dostojen način sožitja, velja SKGZ tudi za transmisijski trak med partnericama. Vse to je kajpada lepo in prav, samo da SKGZ s svojim početjem prav tako odreka slovenski narodni skupnosti vlogo osebka, kakor ji ga odreka italijanska država.

Zadnji primer se nam je ponudil ob osimskem sporazumu, ko je SKGZ z apostolsko gorečnostjo pošiljala svoje aktiviste med začudene vaščane, da bi jih prepričala, kako imenitna stvar bo industrijska cona v kraškem okolju! O tem smo seveda že pisali, a primer je takó rezek, da se velja ob njem spet pomuditi.

Ko bi namreč ne nastal tržaški nam nenaklonjeni blok, ki je cono na Krasu odklanjal zavoľo čisto svojih koristi, bi zdaj tista nesrečna cona že imela državljansko pravico sredi kraškega živľja; zakaj ne Slovenska skupnost, ne Zaliv in ne Svet slovenskih organizacij ne bi bili zadosti močni, da bi na slovenski strani dosegli to, kar je na italijanski dosegla Lista za Trst.

Ob šestdesettisočglavi množici se je seveda tudi »Krščanska demokracija« morala zamisliti, »Italijanska komunistična stranka« ob takem številu tudi ni mogla ostati ravnodušna. Zato Rimu ni preostajalo nič drugega, kot da stvar drugače zasuka. In že predstavnik hrvaškega sabora je ob obisku v Trstu izjavil za slovenski radio, da so sicer za Osimo, a da ne marajo zagovarjati ničesar, kar bi Tržačani zavračali. Táko izjavó seveda lahko da samo, kdor ve, kako se je conski veter preusmeril; vendar podobne izjave ni dal noben slovenski politik; čeprav ve Corriere della sera povedati, da »je tudi slovenska delegacija (ob obisku v Trstu) potrdila svojo pripravljenost, da znova pretrese ubikacijo industrijskega področja«. (« ... la stessa delegazione del governo sloveno ha confermato in quell'occasione la propria disponibilità a rivedere l'ubicazione di tale insediamento imprenditoriale.» Corriere della sera, 20.11.1979)

Od takrat je pretekel dober mesec do slavnostnega govora predsednika SKGZ, vendar on v svojem govoru še zmeraj vztraja pri poudarjanju, da bi bilo potrebno industrijsko cono sprejeti! In seveda upravičeno napada nacionaliste, ki so proti »gospodarskim delom osimskega sporazuma«, tudi malo pa se mu ne posveti, da bi bilo tudi za slovenske ľjudi na Krasu dobro, ko bi tiste tovarne postavili kam drugam. Saj se slovenski ľjudje s tem, da zahtevamo, naj dajo cono drugam, niti malo ne upiramo sodelovanju »s slovenskim in jugoslovanskim zaledjem«. A predsednik SKGZ je najbrž previsok, da bi se zmenil tudi za slovensko množico, saj se niti ne zmeni za Slovensko skupnost, ki se je novembra v svojem glasilu spet izrekla proti načrtovani ubikaciji cone. A priče smo še večjemu absurdu: Krščanska demokracija in Komunistična stranka, hrvaška, slovenska, in italijanska vlada, vsi ti forumi so že naklonjeni novi pre-

učitvi lokacije cone — edino predsednik SKGZ vztraja pri svojem!

To se pravi, da tudi s te strani »Slovenska kulturno-gospodarska zveza« nam ni ne sveti Miklavž ne Dedek mraz, ki bi nam prinašala dragocena darila.

III.

Ostajata dve področji, ki bi SKGZ že zavoljo njenega imena morali biti najbolj pomembni: kultura in gospodarstvo.

O kulturnem udejstvovanju društev, včlanjenih v Zvezo, bi bil potreben poseben pregled, drži pa, da je življenje društev odvisno od zavzetosti članov, vodstvo Zveze se pri tem uveljavlja predvsem na sejah, kjer referenti zmeraj znova odločajo, česa se bo treba lotiti. Kar se pa tiče kulturne politike Zveze, se le-ta seveda razvija na podlagi tradicionalnega povojnega pravila o utrjevanju levičarskega tabora. Takó mora na primer v neki vasi zrasti še dodaten kulturni dom, tudi če tam eden že dobro uspeva, a ni pod nadzorstvom Zveze; namesto klerikalcev in liberalcev za časa naših očetov se zdaj grejo katoličane in komuniste.

Saj, a samo na sebi je to seveda v redu, živimo v pluralistični državi, zato je nazorsko-kulturna razvejanost duhovno bogastvo, katerega moramo varovati. Vse pa postane bolj zamotano, če upoštevamo, da bo zavoljo ozadja, ki ga ima, in sredstev, ki z njimi razpolaga, SKGZ v doglednem času nadzorovala večino kulturnega udejstvovanja slovenskega tukajšnjega življa. A čeprav bi tak centralizem ne bil koristen, bi tudi to ne bilo absolutno zlo, ko bi bila SKGZ pluralistična. Taka kot je, to se pravi Zveza, ki ima za cilj uniformiranje mišljenj in političnih pogledov, pa bi nam z uresničenjem svojih načrtov dokončno omrtvičila duhovni potencial našega občestva.

Pri izvajanju takó širokopoteznega naklepa je seveda prva tarča mladina; ker ta nima izdelanega življenjskega programa, je zato lahek plen raznih parol o »angažiranosti«, o »idejnosti« itd. Toliko bolj je mladina popolnoma na razpolago SKGZ, ker slovenski člani italijanske socialistične stranke nimajo ne samostojnega političnega ne samostojnega kulturnega načrta, ampak se v

glavnem vse njihovo delovanje krije s programom SKGZ. Na drugi strani pa Slovenska skupnost, ker nima izrazitega sociološko-političnega programa, ker nima sredstev niti periodičnega, vsaj tedenskega glasila, lahko zbere ob sebi samo tiste mlade ljudi, ki so pripravljeni na brezplačno delo za narodov blagor. Poleg vsega pa mora Slovenska skupnost računati tudi s tem, da ji ob preočitno polemičnem nazorskem premiku glasilo SKGZ ne odreče gostoljubje za njena volilna in druga obvestila. (Naj bo v oklepaju omenjeno, da Zvezin dnevnik na primer ni prazniku otroka, na katerem je »Slovensko dobrodelno društvo« obdarovalo 800 malčkov in je bila takrat dvorana Kulturnega doma prav tako »natrpana« kot ob »mogočni proslavi« 25-letnice SKGZ, posvetil niti vrstice, medtem ko se je o slovensko-italijanskem Ringa ringa raja vsestransko razpisal!)

Z gospodarskim poslanstvom SKGZ je nekoliko drugače.

Tukajšnji slovenski »voditelji delavskega razreda« so namreč spoznali, da tistih nekaj pojmov o marksizmu, ki so jih mimogrede povzeli iz priložnostnih brošur, čisto dostojno lahko združijo s trgovskim udejstvovanjem. Odkrili so namreč, da imajo dar za take posle, in reči je potrebno, da kot novi razred imenitno uspevajo; čeprav je spet res, da je slovenska trgovina lepo cvetela tudi tedaj, ko so jo imeli v rokah »reakcionarni« klerikalci in liberalci.

Bolj kočljivo vprašanje pa je, koliko gospodarstveniki novega razreda mislijo tudi na slovensko narodno skupnost kot celoto. Saj jim nihče ne zavida, če imajo kako dačo na Krasu, upravičeno pa se lahko zanimamo, kdaj bodo v mestu začeli dajati slovenska imena svojim podjetjem, kdaj bodo zrasla tudi taka podjetja, ki bodo potrjevala našo pričujočnost na turistično pomembnih točkah naše obale in našega podeželja, kdaj bo »gospodarska« SKGZ nazadnje izdelala globalen načrt, ki bo računal s tem, da bomo v prihodnosti živeli na rodni zemlji.

Zakaj na splošno še zmeraj velja diagnoza, da se je v petinadvejetih letih svojega obstoja SKGZ bolj zavzemala za kulturo, čeprav enosmerno naravnano, kot za gospodarstvo. Gre namreč pri tem za ugotovitev, ki nam

ne obeta ničesar dobrega niti za naslednjih petindvajset let, saj se vodstvo, ki bi na podlagi ideološke usmeritve moralo vendar imeti ekonomijo za prvenstveno komponento razvoja, tega pravila ne drži.

Zato se bolj, kot smo videli, oklepa ideologije v kulturi, ki ji je v glavnem medium za izpeljavo nazorsko-političnega načrta. Do svobodne kulture ima namreč zveza isto razmerje kot enostrankarski oblastniki od Sežane do Hanoja.

O svojevrstnem gledanju na kulturo pri SKGZ nam pričajo tudi »odličja boja in dela«, ki jih je zveza ob svojem jubileju podelila posmrtno. Ni se ji namreč zdelo umestno in pošteno, da tako priznanje dodeli na primer rajnemu prof. Zorku Jelinčiču, ki je sebe dobesedno razdajal za potrditev slovenske identitete. Tudi Andrej Budal ni zaslužil posmrtnega odličja; saj nista bila vendar ne eden ne drugi ne politika ne bančnika. Pa med živimi tudi prof. Ubald Vrabec ni prišel v poštev, čeprav bi kot komponist in zborovodja sploh moral biti prvi na lestvici odličnikov! A SKGZ ne bi bila to, kar je, če ne bi nagrajevala po svojih ozkih kriterijih. No da, tudi druge organizacije v tem grešijo, a druge vsaj ne razglašajo urbi et orbi, da so »odprte vsem pripadnikom slovenske narodnostne skupnosti ne glede na njihovo strankarsko in ideološko pripadnost.« No dobro, saj je res do njih odprta, a pri tem gre spet za staro prakso, po kateri se je ravnal že župnik v Cankarjevih »Hlapcih«: nima pomena, kaj misliš ali verjameš, poglavitno je, da sprejmeš našo oblast!

(No, a mogoče se med svobodnimi ljudmi kdaj uresniči že zdavnaj negovana misel o priznanjih, ki bi jih ideološko neutralen forum podeljeval pomembnim slovenskim osebnostim.)

IV.

Skleniti pa bi morali to v resnici grenko glosiranje vendarle optimistično, ker predsednik SKGZ nam na koncu svojega slavnostnega govora tako psihološko razpoloženje naravnost ponuja. »Današnja slovesnost nam narekuje optimizem,« pravi, kar pomeni, da, če nismo dosegli globalne zaščite, o kateri je tam govor, bodimo vse-

*kakor veseli, da imamo SKGZ, ki nam že četrto stoletja za-
trjuje, do česa imamo pravico, in nam takó s sejami,
članki, govori in proslavami v polni meri nadomešča
vse, kar sproti izgubljam!*

*No res, SKGZ kdajpakdaj tudi »zahteva«, zadnje ča-
se celo trdi, da ne more več čakati, a hkrati njen pred-
sednik v eni sapi želi »naj današnja slovesnost izveni
kot poziv, da vlada pristopi k temu vprašanju (globalni
zaščiti) z razumevanjem in naklonjenostjo.« Kar je vse-
vprek kontradiktorno, če se namreč sklicuješ na razu-
mevanje in naklonjenost, potem je normalno, da prosiš,
ne pa da zahtevaš. Zato bi rekli, da je v tem predsedniko-
vem sklicevanju na razumevanje tiho priznanje, da v
osimskem sporazumu, katerega tako krčevito še zme-
raj hvali, ni govora o kaki dodelitvi globalne zaščite.*

*Globalno zaščito namreč vsi Slovenci zahtevamo na
svojo roko in dolgo pred Osimom, ki nam je res dal do-
končno mejo, a smo bili v imenu te dokončnosti seveda
spet prikrajšani mi kot narodna skupnost, saj smo na-
mesto juridično veljavnih določil za naš nadaljnji ob-
stoj dobili nekaj lepo zvenečih stavkov.*

*In tako nam tudi ob svojem slavnostnem dnevu
SKGZ spet ponuja verbalizem, dva dni zatem pa papir
svojega dnevnika. Zavoljo tega nam ne preostane dru-
go, kot da tudi ob ti priložnosti razmislimo o svojem po-
ložaju kot zreli osebki, saj samo kot taki lahko učinko-
vito pripomoremo, da potrditev naše identitete ne bo
ostala samo priložnostno uporabljen privid.*

*Mojo norost kaj kmalu
bo čas pokazal meščanom,
da, pokazal, kadar
pride resnica na dan!*

Solon

PRICEVANJE

(Nadaljevanje in konec)

LAKOTA V TRSTU

Tedaj je bil čas svetovne vojne, premnoge družine, zlasti vdove in sirote, so bile brez dohodkov, brez podpore; pokopal sem precej ljudi, ki so umrli od gladu. Poznal sem družine od Vrdelske postaje do Ljudskega vrta, kamor je segala naša župnija, ki so prodale vse pohištvo, skoro vse odeje in perilo, da bi se mogle kako preživiti. Tedaj sem sestavil znani letak »Klic ubogih«. Zbral sem mlade dijake, jih za idejo navdušil, dobili so nabiralne pole ter zbirali od hiše do hiše malenkostne znezke, menda po dva solda. Prvi teden smo nabrali nekaj tisočakov. Z dokumenti v rokah, kako ljudje gladujejo in celo umirajo, sem se podal k vojaškemu poveljniku v mesto ter ga prosil za moko proti plačilu. Poveljnika sem ganil. S pekarno, ki je bila pod župniščem, menda last družine Gasparčič, smo se dogovorili za peko. Tako smo dnevno pekli kruh tudi na kvintale. Moji dijaki, ki sem jih bil organiziral v klub, so hodili od hiše do hiše, iskali uboge, vdove, sirote ter natančno ugotavljali dejansko stanje. Tedensko se je vršila seja, kjer smo določili, koliko kruha dobi ta in ta družina. Za kontrolo pri peku smo izdajali bloke, kakršni so v navadi pri vseh blagajnah. To je trajalo, dokler sem bil pri Sv. Ivanu.

DRUGO ŠOLO SEM USTANOVIL

L. 1917. me je škof prestavil k Staremu sv. Antonu. Nad Sv. Antonom je grič Sv. Vida, ki sega tja do Sv. Justa, do Sv. Jakoba in tja proti morju. Ondi sem spoznal še ostanke slovenskih kmetij (mandrijarjev) ter naredil spoznanje s stotinami železničarskih družin s Kranjskega, Štajerskega in Koroškega; bile so po veliki večini slovenske. Nastanjene so bile v velikem zidanem kompleksu hiš, ki jih je bila nalašč zanje zgradila država.

Tam v bližini sta bili nemška in italijanska šola, le slovenske ne. To me je bolelo. Pa nisem dolgo študiral, sklep se je glasil: Slovensko šolo treba ustanoviti! Pregovoril sem ravnatelja dnevnika »Edinost« za ustanovitev podružnice šolske Družbe sv. Cirila in Metoda v okraju Sv. Vida. Ravnatelj se je za to misel navdušil ter sklical ustanovni občni zbor v neki gostilni v ulici Lazzaretto Vecchio. Udeležba je bila nepričakovano velika. Za predsednika smo izvolili ravnatelja Cotiča, tembolj ker smo tako upali, da nam bo za propagando dovolil dosti prostora v »Edinosti«, kar se je tudi zgodilo. Mene so izvolili za tajnika, to je za tistega odbornika, ki ima največ dela. Kajpada me je to veselilo. Na občnem zboru smo zaprosili Šolsko družbo, da čimprej ustanovi slovensko šolo za svetovidski okraj. Nabiranje sem organiziral zlasti po Tržaškem, v proglassu pa smo apelirali tudi na druge Slovence. Med prvimi, ki so poslali po sto kron, sta bila sedaj že pokojna slavist dr. Ivan Breznik ter notar v Ajdovščini dr. Lokar. Tako pridno smo nabirali, da smo se čez nekaj mesecev mogli dogovoriti za nakup hiše v ulici Franca, menda št. 5, kjer imajo danes nemške redovnice samostan. Osrednje vodstvo Šolske družbe sv. Cirila in Metoda mi je v znak priznanja za vne-mo izkazalo zaupanje s tem, da mi je pisalo, naj dam predlog za imenovanje voditelja nove šole.

V tistem času so se vršila zborovanja v prilog znane majniške deklaracije, in tržaški Slovenci so me povabili, naj bi imel glavni govor.

TEDNIK »JUGOSLOVAN«

Pri Staremu sv. Antonu, kjer smo imeli ob nedeljah predpoldne slovensko pridigo, popoldne pa krščanski nauk v slovenskem jeziku, med mašo in med večernico slovensko petje, sem poskusil odpraviti latinski »Tantum ergo«, ter ga namestiti s slovensko pesmijo, kakor je navada po vsem Slovenskem, toda župnik, ki je bil Italijan, mi je ta poskus kratkomalo prepovedal. V tisti dobi se je vršil razkol v slovenski ljudski stranki: suštercijanci so absolutno bili za avstrijstvo, krekovci pa za jugoslovanstvo v okviru Avstrije; prav malo nas

je bilo za Jugoslavijo, med temi je bil zlasti duhovnik dr. Izidor Cankar, ki je ustanovil tednik »Jugoslovan«. List se je navidezno boril za Jugoslavijo pod Avstrijo, stvarno in v resnici je vodil borbo za neodvisno Jugoslavijo. Sodeloval sem pri razvoju lista ter vanj pridno dopisoval. List je izhajal od novembra 1917. do julija 1918., ko ga je vlada nasilno ukinila, njegove prijatelje pa preganjala. Nekako proti Katoliški knjigarni (kasneje Jugoslovanska, sedaj Ljudska knjigarna) smo ustanovili knjigarno Novo založbo, kjer sem bil nadzornik.

SLOVENSKE ZASTAVE V LOKVI

Poleti 1918. me je škof premestil v Lokev. V prepričanju, da bo Avstrija propadla, smo ustanovili Narodni svet, čigar tajnik sem bil, ter se pripravljali za sprejem Jugoslovanov. Osebno o osvoboditvi nisem bil prepričan, odkar mi je trnovski dekan dr. Kržišnik povedal, kar mu je bil zaupal dr. Krek: da ima Italija v rokah tako imenovani londonski pakt, ki ga je tudi Rusija podpisala, in po katerem so velesile Primorsko prodale Italiji. Navzlic temu smo pripravili vse potrebno, da ob razpadu Avstrije proglasimo pripadnost naše občine k Jugoslaviji. Na dan razsula avstro-ogrskega cesarstva je raz lokavski zvonik zaplapolala ogromna slovenska zastava in potem po vseh hišah brez izjeme.

ŽUPAN MIHAEL PLACER

V žalostno usodo smo se vdali, ko so novembra 1918. Italijani prikorakali v vas, toda vedli smo se vse drugače kakor vodstvo slovenskih strank v Ljubljani, kjer so slovenski voditelji aprila 1941. vkorakajočim Italijanom deželo prodali. V Lokvi smo se tako obnašali. Poveljnik laške posadke se je informiral, kdo zna italijansko, nato me je poklical ter naprosil, naj se domači oblastniki njemu predstavijo, da se izvršijo formalnosti, ki so ob zasedbah potrebne. Odgovoril sem mu, da bom njegovo željo sporočil domačim oblastvom. Župan, nekaj starejših ter učiteljstvo smo sklenili: 1) da se predstavimo poveljniku v prostorih županstva na Tabru. 2) da bo razpravni jezik slovenski in italijanski in bo kaplan fungiral za

tolmača. 3) sestavili smo izjavo, ki se je bistveno tako glasila: Predstavniki krajevnih oblastev priznavamo, da so italijanske čete zasedle našo občino, ter izjavljamo, da bomo z njimi delovali v prid občanarjev do sklenitve miru. Torej nič pozdravljanja, nič uдинanja, nič hlapčevanja — te sklepe smo poslali poveljniku kot predlog in poveljnik jih je sprejel. Še isti dan se je vršil določeni sestanek. Župan Mihael Placer je čital slovensko izjavo, istočasno je poveljnik dobil italijanski prevod.

Da sem tudi za časa zasedbe po Italijanih priredil več samo slovenskih veselic, to znaste vsi Lokavci. Kako sem pred Italijani branil slovenske narodne pravice ob raznih prilikah, to bi znali povedati vsi še živeči starejši Lokavci. V spominu je ostal zlasti incident o priliki procesije na dan sv. Rešnjega Telesa leta 1919.

DRŽAVNI POSLANEC

Od leta 1921. do 1924. sem bil državni poslanec za goriško deželo. Tista tri leta so bila leta neutrudljivega dela in morečih skrbi, kakršnih ne privoščim nobenemu rojaku in nobenemu človeku. Zakaj? — V normalnih dobah je državni poslanec prirejal tu pa tam kakšen shod, priobčeval v časopisih tu pa tam kakšen članek, imel v parlamentu nekaj govorov, vložil nekaj interpelacij ter tu pa tam interveniral pri ministrih v korist volilcev.

LAČNI, BOSI IN BREZ STREHE

Zame pa je bilo vse drugače. Bil sem poslanec goriške dežele. Volili so me samo Slovenci, toda po izvolitvi nisem bil ozkosrčen: smatral sem, da imam dolžnosti tudi do vseh Furlanov ter do pripadnikov vseh političnih strank brez razlike. To so ljudje tudi čutili. Name so se obračali vsi ljudje, ki so potrebovali mojega posredovanja: klerikalci in liberalci, komunisti in socialisti, Slovenci, Furlani in Italijani. Vsa dežela je še trpela od vojne vihre, ki je tri leta divjala po goriški deželi: hiše, cerkve, šole še porušene, vinogradi popolnoma uničeni, travniki in pašniki preorani od jarkov, nasadi pokončani. Ljudje begunci, ki so bili morali zapustiti rojstne kraje (goriška okolica, Brda, del Furlanije, Kanalsko, To-

minsko, Kobariško, Bovško, Kanalska dolina na Koroškem, Spodnji Kras, del Vipavske doline), so se še vedno trumoma vračali domov, slabo oblečeni ali razcapani, napol bos, brez hrane, niso našli več domov ne pohištva ne živine ne perila ne obleke, za vse te je bilo treba skrbeti. Gradili so si barake za zasilno stanovanje, kasneje po eno barako za cerkev in za šolo.

MUČNO DELO

Hranilnice in posojilnice, mlekarske in sploh vse gospodarske zadruga so bile na tleh. Kam po posojilo? Mnogi ubogi ljudje, državni uslužbenci, služkinje so imeli pod Avstrijo hranilne vloge v poštni hranilnici. Železničarski in sploh vsi državni upokojenci so se znašli pod Italijo brez pokojnine, lipenski in prestranski uslužbenci brez plače, na tisoče in tisoče vojnih invalidov brez podpore; na stotine in stotine so šteli ljudje, ki so bili brezposelni, zato so po hribih in po gmajnah kopali železo in sploh izstrelke, da so te prodajali in si za hrano zaslužili, pa so večkrat pri kopanju zadeli na granato ter se ponesrečili. Vse to mi je dalo dosti misliti. Po načrtu sem iskal zveze z vsemi ministri v Rimu, z vplivnejšimi poslanci brez razlike na stranko. Tako se npr. moram zahvaliti klubu socialistov in klubu popolarov, da sta pritiskala na predsednika ministrov ter ministra financ, da je Zadružna zveza smela dvigniti menda 2.000.000 nepечатnih kron v Ljubljani, jih prenesti v Italijo ter jih postavno zamenjati v lire.

ZA LJUDSTVO

Po velikih borbah sem dosegel, da je Italija izplačala upnikom avstrijske poštne hranilnice celotne vsote brez odbitka. Več stotin državnih in zlasti uslužbencev Južne železnice, vdov in sirot se mi je pismeno zahvalilo, da sem dosegel stoodstotno izpolnitev njihovih želj. Proti brezposelnosti in v splošno korist sem dosegel dosti enkratnih podpor, tako za popravo ceste Dol-Ajdovščina sem preskrbel 80.000 lir, pogorelci vasi Zagon pri Postojni so tudi dobili nekaj podpore. Z veliko težavo sem dosegel, da je dobilo slovensko Alojzijevišče

v Gorici vojno odškodnino, ter dovoljenje, da je sploh smelo otvoriti zavod za naše dijake, več zavodov sem rešil iz nevarnosti, da bi jih vlada pod to ali ono pretvezo podržavila. Sploh mi je dalo vprašanje vojne odškodnine največ dela.

PRI PRVEM MINISTRU V RIMU

Boriti sem se moral z vsemi ministrskimi predsedniki, ki so se vrstili na vladi. Ko je imel priti kralj Viktor Emanuel v Gorico, sem se zglasil pri ministrskem predsedniku, ki je bil tačas Facta, imel pri njem silovito buren nastop, ter mu zagrozil, da se slovensko in furlansko ljudstvo, ki ga v tem trenutku v polni meri zastopam, ne bo udeležilo sprejema kralja, če ne ugotovi predloženim zahtevam. Nemudoma je Facta sklical sejo prizadetih ministrov, zahteve ljudstva so bile v veliki meri upošte- te, vojna odškodnina za Goriško se je pomnožila za par sto milijonov.

VABILI SO ME ...

Ko so primorski kapitalisti, veleindustrijci videli, koliko uspeha imam pri delu, so me skušali pridobiti zase. Bilo je namreč več velepodjetij, ki po postavi niso imele polne pravice do vojne odškodnine, največkrat zato, ker je bilo v družbi preveč inozemcev ali je bilo v podjetju preveč inozemskega kapitala. Toda tudi tukaj se je dalo s tem ali onim manevriranjem odpomoči; v poštev je prišlo znanje pri ministrih, skrbna pridnost in v veliki meri maža. Ta podjetja so me želela in me vabila, zlasti se je trudil dr. Arminio Brunner. Ponujali so mi velike odstotke pri vojni odškodnini ali pa članstvo v upravnem svetu. To se pravi po domače: Če sprejmeš ponudbo, postaneš milijonar in tudi več. Takole sem sklepal: Če ponudbo sprejmem, bom del svojih skrbi in svojega truda odtegnil ljudstvu, ter jih posvetil velepodjetjem. Vsekakor bi to smel storiti, kajti nihče ni dolžan delati po 18 ur na dan. Toda moja vzgoja, moja ljubezen do slovenskega ljudstva mi te kupčije ni dovolila. Vljudno sem odklonil. Vsega sem se hotel žrtvovati za slovenski narod. Podjetniki so se obrnili do drugega poslan-

ca, Italijana, ki je bil ubog kakor jaz. Čez nekaj tednov je imel v Rimu hišo in svojega šoferja.

KAKO SEM PODPREFEKTA UGNAL

Silno veliko število je bilo drobnih narodnih zadev, zaradi katerih so me ljudje prosili pomoči. Naj navedem kakšen zgled. V Devinu je obstajalo prosvetno društvo »Ladja«. Društvo je bilo v liberalnem taboru, a se je vendarle name obrnilo za pomoč. Podprefekt v Tržiču je bil dal po karabinerjih zapleniti društveno zastavo ter jo prenesti v Tržič; bila je to z zlatom obšito zelo dragoceeno delo temnomodre barve. Podprefekt in orožniki so bili tako strupeni, da se Devinci niso upali prositi, da bi jim zastavo vrnil. Dali so odbornikom celo vedeti, da jih bodo aretirali, če bodo sploh zinili. Za strahovanje je dal podprefekt pri odbornikih prirediti hišne preiskave. Tedaj sta prišla k meni dva odbornika ter me v imenu društva vprašala, ali bi se mogla rešiti zastava, ki jo Devinci cenijo kakor zenico v očesu. Malo sem pomislil in potem naročil: »Po društvenih pravilih skličite občni zbor z dnevnim redom: volitev novega odbora. Povabite mene zraven in me izvolite za predsednika«. Tako so tudi storili. V Devinu se je vršil občni zbor, mene duhovnika so izvolili za predsednika liberalnega društva. Na licu mesta sem napisal pismo za podprefekta približno te vsebine: »Kot predsednik prosvetnega društva "Ladja" v Devinu Vam sporočam, da so kraljevi karabinjerji tega in tega dne zaplenili društveno zastavo ter jo prenesli v prostore Vaše podprefektore. Prosim Vas, poskrbite, da se nam zastava vrne. Šček Virgil, državni poslanec«. In čez nekaj dni so karabinerji vrnilo zastavo.

DIJAKI NE MOREJO DOMOV

Drug zgled. Bili smo tik pred šolskimi počitnicami. Mnogo desetih primorskih dijakov, ki so študirali v jugoslovanskih šolah, se je želelo vrniti domov. Kvestorji v naših pokrajinah so se dogovorili, da dijakom prepovejo povratek. Minevali so tedni in dijaki so nestrpno čakali v Ljubljani, Zagrebu, Mariboru in drugod. Jugoslovanska oblastva, do katerih so se dijaki obrnili, niso

mogla pomagati. Tačas sem bil v Gorici, kjer so me obvestili o tej zadevi. Nalašč sem se odpeljal v Rim, da bi poiskal ministra Sforzo. V Rimu ga nisem našel, bil je takrat na nekem posestvu. Hajdi za njim! Toliko časa sem zahteval, dokler ni obljubil, da bo v par dneh zadevo ugodno rešil. Besedo je tudi držal.

Za častna mesta se nisem nikdar potegoval. Štiri javna mesta, ki sem jih imel, so mi bila vsiljena: tajnik Zbora svečenikov, državni poslanec, tajnik Katoliškega tiskovnega društva, tajnik Goriške Mohorjeve družbe. Nikdar in nikjer nisem bil predsednik, ki je več ali manj častno mesto, bil sem le tajnik, ki je mesto dela.

DA BI SLOVENSKI JEZIK NE IZUMRL

Ker sem se globoko zavedal važnosti tiska za ohranitev čistega jezika med narodom, sem dosti storil zanj. Ustanovil sem »Mali list«, ki se je razširil zlasti po slovenski Istri, kjer dotlej ljudstvo (splošno vzeto) časnikov ni bralo. Dnevnik jim je bil preveč, tednika pa ni bilo. Ustanovil sem »Verbum dei«, »Staničev vestnik« in celo dal pobudo za ustanovitev »Čuka na palici«, ki pa je zaradi mehkote urednika, žal, prešel v roke privatnika. Z drugimi prijatelji sem ustanovil »Naš čolnič«, »Novi list«, ki je postal najbolj razširjen tednik, kar smo jih imeli na Primorskem, ustanovil »Jadranski almanah«.

STRIC JANEZ PIŠE JASELCE

Posebno veselje pa sem imel z ustanovitvijo »Jaselc«. Na tisoče je danes mladeničev in mladenk, ki so takrat kot šolarji hvaležno prejeli Jaselce od strica Janeza, kakor sem se tedaj podpisoval. Naše šole so bile že davno poitalijančane, zato se mi je zdel ta listič najbolj potreben. Šolski otroci so se ga oklenili z vsem srcem, zato je bil Italijanom ta list pravi trn v peti. Gospod Kenda, šolski ravnatelj v Komnu, mi je zaupal: Na šolskem skrbništvu v Trstu so rekli, da ta listič sproti podira, kar italijanska šola zida. In niso dali miru, dokler ga Mussolini ni zatrl. Težavno bi bilo dokazati, da so oblastva v zadnjih 70 letih kateri list tako sistematično preganjala kakor Jaselce. Prav gotovo pa je, da so

Jaselce z ozirom na razmere najbolj razširjen mladinski list na Slovenskem. In kako so otroci Jaselce pričakovali. Otroci v Ledinah so razpečavali mesečno 60 izvodov, v Mirnu 120, v Ospu 40, v Postojni 70, v Solkanu 100, v Spodnji Idriji 100, v Šempolaju 50, v Števerjanu 66, v Tolminu 190, v Vipavi 130.

HVALEŽNOST ŠE PO DESETIH LETIH

Prav gotovo je, da še noben otroški listič ni imel toliko sotrudnikov-dopisnikov iz vrst šolarjev, kakor so jih imele Jaselce: leta 1928. sem imel 200 sotrudnikov.

Še deset let po smrti Jaselc so se otroci lističa spominjali. Tako je prispelo 6.1.1939. v tiskarno v Gorici pismo te vsebine:

Bovec, 2.1.1939

Ob desetletnici smrti naših dragih Jaselc pošiljamo g. stricu Janezu prisrčna voščila k novemu letu. Daj Bog, da bi imeli veliko uspehov v vsakem polju ter da bi v letu 1939. k življenju vzbudili: ter nam zopet pošiljali Jaselce. Iz krajev, kjer hči planin tako glasno, čvrsto skaklja, kjer je sneg in mraz, Vam pošiljamo tople pozdrave

Vam vdani

Jaselčarji.

Koj nato sem začel izdajati »Bukvice strica Janeza«, ki so jih otroci prav tako vzljubili. Tudi te mi je vlada zatrla. Potem sem začel izdajati mesečne »Pravljice«, ki so se prav tako razširile po vsej Primorski. In tudi te je oblastvo ukinilo. Ustanovil sem Jadransko založbo (kasneje zaradi vladne zahteve Naša Založba), ki je nekaj let izdajala že prej omenjeni »Jadranski almanah«, izdala Resovo knjigo o Danteju, Pregljev »Plebanus Joannes«, Majcnov »Za novi rod«, Bevkov »Faraon«, Valjavčev »Italijansko-slovenski slovar« itd.

NA MILIJONE ČASNIKOV

Pobudo sem dal sam, z drugimi pa ustanovil Mohorjevo družbo in Katoliško tiskarno v dobi, ko sem z gotovostjo slutil, da bosta »Narodna tiskarna« z Goriško ma-

tico ter »Šolski dom« prešli v privatne roke. Moja slutnja se je uresničila, samo glede Goriške matice ne.

Katoliška tiskarna je natisnila na milijone časnikov in letakov, izdali smo večje število slovenskih knjig, med temi Pregljeve »Tolmince«, »Magistra Antona«, Terčeljovo »Mati uči otroka moliti«, nad vse koristne »Kolačke«, ki so izšli v 50.000 izvodih.

Ko sem bil v tiskarni, so jo fašisti zažgali, tako jih je bodla v oči.

100.000 MOLITVENIKOV

Ko je Mussolini zatrl tiskanje svetnih knjig ter uvažanje knjig iz Jugoslavije, sem se z veliko vnemo lotil izdajanja molitvenikov, zlasti za mladino. Menda sem dal natisniti 10 molitvenikov, od katerih sem pet ali šest sam spisal ali bolje »skrupcal«. En sam molitvenik je dosegel v par letih naklado 100.000 izvodov.

OSTRO PISMO PROTI PREFEKTU

Ko sem bil še poslanec, je prefekt Pisenti v Vidmu, kamor je tedaj spadala goriška dežela, začel z vso silo s surovim poitalijančevanjem naše dežele. Tedaj sem v »Goriški straži« priobčil kar najkrepkejši odgovor na več kolonah, v katerih sem ostro protestiral proti potujčevanju ter prefektu poudarjal to misel: Enkrat boste tudi vi na smrtni postelji; takrat boste zaslutili svoj skorajšnji konec, slovenski narod na Goriškem pa bo živel še bolj kot sedaj. Ta članek je povzročil val navdušenja in hvaležnosti po vsej deželi. Na stotine sem prejel pisem priznanja. Naj navedem samo eno:

Spoštovani gospod Virgil Šček, državni poslanec, Trieste via Armeni 7.

Predragi gospod poslanec!

K Vašemu pismu, naslovljenemu na dr. Pisentija v Vidmu, ki je izšlo v zadnji Goriški straži, izrekam iskrene čestitke. To je pismo iz dna vseh slovenskih src. Ljubeč, 11. julija 1923. Z vdanimi pozdravi Pavel Jelovčan.

UBITI ME HOČEJO

Kako je prefekt odgovoril?

Kmalu zatem se je vršil sestanek furlanskih županov v Gorici. Po sestanku, ki sem se ga tudi jaz udeležil, smo se podali v gostilno »Pri univerzi«. Med kosilom je prišla domača hčerka Jolanda k mizi, vzela računski blok v roke ter rekla: »Gospod poslanec, jaz bom delala, kakor da pišem račun, vi pa poslušajte, kar vam bom povedala, in se nikamor ne ozirajte. Na koncu dvorane sta dva grda, črna mladeniča, gotovo od tam dol; vprašala sta po vas, imata s sabo orožje, dajte se varovati!« Naše omizje je plačalo in v štirih smo odšli. Na koncu dvorane smo res zapazili opisana tiča. Čim smo bili mi nekaj korakov izven gostilne, sta se prikazala tudi tista dva. Trem furlanskim županom, ki so bili z menoj, sem rekel: »Pojdimo, kar naprej, delajmo ovinke po cestah ter se ustavimo pred tem in onim izložbenim oknom, tako se bomo prepričali, ali me zares iščeta. In po kratkem smo to res ugotovili: Sklepal sem, da sta me hotela v kakšni samoti napasti. Šli smo v kavarno, kamor je prišel neki moj bivši sošolec z realke ter mi zaupal, naj se umaknem iz Gorice, on ve iz prav gotovega vira, da mi strežejo po življenju. Poklicali smo avto in tako sem izginil dvojici izpred oči. Na postaji sem se poslovil od prijateljev in se odpeljal. Nad 20 dni sem se moral skrivati v Gorah in tudi na Otlici. Kmalu nato je neke noči pridrvel iz Vidma kamion, s katerega so stopili neznani možje ter zapalili tiskarno »Juch«. Menili so namreč, da se ondi tiska »Goriška straža«, v resnici pa se je tiskala v Katoliški tiskarni. Ko sem se več mesecev kasneje mudil v Gorici, me je ondotni kvestor poklical ter rekel, da je po mestu več sumljivih elementov, ki me zasledujejo, zato naj se tisti večer ne vračam z vlakom proti Trstu, kamor sem bil namenjen.

NE MOREM POSTATI ŽUPNIK

Kasneje sem bil premeščen v Avber. Kako so oblastva o meni mislila, je razvidno iz sledečega dejstva. Na škofov mig sem vložil prošnjo, da bi me imenovali za župnika v Avberu. Po veljavnih zakonih imenuje si-

cer škof, če pa prefektura ne pristane, je imenovanje ničevo. Ko je škof moje imenovanje predložil, je tržaški prefekt pristanek odklonil z izjavo: »E' notorio che il predetto sacerdote nutre sentimenti di avversione all'Italia e al Regime, non prende mai parte a cerimonie patriotiche ed ha sempre esplicitato attività contraria ad ogni opera di italianità«.

NARODNO DELO V AVBERU

V Avberu sem ustanovil javno knjižnico, ki pa je seveda tajno delovala, obenem pa vzorno. Mladina je zares mnogo čitala, pri tem pa so se knjige dobro ohranile. Priredili smo posebno dvorano, kjer so se otroci učili našega jezika; prav tako so se učili slovenskega petja. Moja sestra, ki je absolvirala visoko šolo za glasbo in petje, je v Avberu ustanovila prvovrsten pevski zbor, ki se je učil ne le cerkvenega petja, marveč tudi svetnega petja. Koliko nastopov! Nepozabni časi!

Organiziral sem narodno zavedna dekleta, ki so po gmajnah zatrla laško pesem pastirjev in pastiric. Dekleta so širila do 120 izvodov slovenskih časopisov. Ljudje so tedensko poslušali pridigo v pravilni slovenščini; to je bilo edino slovensko govorjenje, kajti vsi drugi izobraženci so bili odšli v Jugoslavijo. Dečki so vse izobražence (bili so samo italijanski) pozdravljali po fašistovski, samo nas duhovnike so pozdravljali po slovensko, to je s snemanjem klobluka. To smo trdno držali. Stari in mladi Slovenci in tudi Italijani so se zavedali, da smo duhovniki pravi varuhi slovenstva.

Bratje in sestre, kaj pravite torej na sodbo, da nisem Slovenec, da nisem delal za narod? Ako nisem delal za slovenski narod, za koga pa? Mar sem delal za Culukafre ali za cigane?

DNE 13. NOVEMBRA 1929. ME NAPADAJO VSI ČASOPISI V ITALIJI

Ob prihodu ministra de Bona na Kras 12. novembra 1929.1. me je Grazioli osebno silovito napadel v »Piccolu« in v »Popolu« v dveh kolonah, kar so ponatisnili vsi dnevnikarji v Italiji. Posledica tistega dogodka je bil umor kvestorja.

MATI SE TRESE

Ko sem bil v Avberu, so me kdove kolikokrat klicali na zasliševanje v Dutovlje, v Sežano, v Trst. Kolikokrat so čez dan in tudi ponoči pridrveli avtomobili in tudi kamioni s fašisti in karabinjerji, se ustavili pred župniščem ter vpili: »**A morte i traditori**«. Mati pa je v hiši bleda medlela in vzdihovala: »Zdaj ga bodo ubili kakor Matteottija«. Koliko melise je sestra porabila, da je mater mirila.

Precej let sem imel v Avberu pravo ljudsko pisarno, vse v korist ubogih ljudi. Prihajali so k meni prosilci ne samo s Krasa, temveč tudi z Vipavske, Pivške, tržaške okolice in slovenske Istre. Nekoč je prišla neka revica iz buzetske občine. Dajal sem pravne in upravne nasvete, sestavljal prošnje na županstvo in to v dobi, ko so bila naša ljudska tajništva v Gorici in Trstu razgnana in ubogi ljudje niso vedeli, kam bi se sicer obrnili. Po cele tedne nisem šel iz pisarne na zrak. Kolikokrat sem iz pisarne pritekel h kosilu, naglo pojedel in odbrzel spet v pisarno. Kajkrat je prišla v pisarno sestra, me za rokav vlekla ven na zrak, da bi se oddahnil.

PRED PREFEKTOM

L. 1932. so me poklicali pod konfinacijsko komisijo, ki so jo tvorili prefekt, kvestor, fašistovski tajnik ter drugi mogotci. Prefekt mi je očital: »**Lei è uno dei sacerdoti che ostacolano l'opera del Regime. In ispecie lei ha dato lezioni di lingua slovena, dando ai bambini compiti domestici, correggendoli. Alla presenza del decano don Barbič ha proceduto alla distribuzione dei premi ai bambini che avevano fatto i migliori compiti. Ha tenuto così una scuola clandestina, ha inculcato ai bambini l'amore verso una patria che non è quella italiana.**«

UVRSTILI SO ME MED ROPARJE

Za časa mojega bivanja v Avberu je bil politični in policijski gospodar Krasa Emilio Grazioli. Da sem mu bil trn v peti, je znano vsakemu Kraševcu. Deset let so mi odrekli potni list, več let so mi odrekli pravico do radijskega aparata, na osebni izkaznici se nisem smel pod-

pisati, temveč sem moral narediti prstni odtis, kakor to dealjo roparji, požigalci, ubijalci in drugi zločinci.

ZARADI MENE MILICA V AVBER

V tistih časih je bila znana »Milizia confinaria« edinele ob državni meji, drugod ne. Kakor hitro sem prevzel duhovniško službo v Avberu, se je tam naselila »Milizia confinaria«, čeprav je Avber prav daleč od jugoslovanske meje. Pripeljali so 7 mož s **caposquadrom** na čelu, da bi me nadzirali, kakor so sami rekli. Pri vsaki pridigi sem imel vohuna; kamorkoli sem šel v Tomaj, Sežano, Trst, Gorico vsepovsod so me zasledovali. V Štjak sem šel previdet bolnico. Fašisti za mano. Potem so bolnico prašali, o čem sem ji govoril. Ko sem nekoč obiskal bolno mater v Ločah pri Celju, se je tudi ondi prikazal vohun, da bi me zasledoval.

ČESNIKA TREBA KONFINIRATI

Kako so me tudi v Lokvi ne sicer več preganjali, pač pa zasledovali, priča listina, ki so jo Bazovčani našli lani ob polomu, ko so opustolšili karabinjersko postajo. Brigadir Nacocco je dne 4. aprila 1942. predlagal oblastvom v Trstu konfiniranje bazoviškega občinarja gospoda Jakoba Česnika. Zakaj ga je bilo treba konfinirati? Med drugim tudi zato: **«Questo individuo è amico di don Šček, attualmente a Corgnale, ex deputato socialista ed iscritto allo schedario "M"». Quando il prete si reca a Bassovizza — raramente — il Česnik è raggiante di farsi vedere in sua compagnia.**

V Avberu sem čedalje bolj bolehal, tako da nisem mogel več vršiti vse dolžne službe. Pa so me oblastva tudi tako šikanirala, da mi ni bilo več obstanka. Ko sem šel na pardnevni oddih na Repentabor, me je poklical naslednik Graziolijev (ta je bil že v Ljubljani) Tullo Campana v Sežano ter mi v imenu federalnega tajnika povedal, da moram s Krasa izginiti, češ da smo v vojnem stanju in da moje bivanje na Krasu stranki ni po volji. Tega dejstva izгона nisem smel občinarjem niti priobčiti. To so zahtevali.

V TRSTU ME POLICIJA PREGANJA

Tedaj sem se leta 1940. preselil v Trst. Tam sem imel vsepovsod policaje za sabo: v cerkvi, na cesti in v trgovinah. Kolikokrat sem bil v družbi zdravnika dr. ja Stanka Sošiča ter dr. ja Stanka Vuka v kavarni »Alla stazione«, vselej smo imeli okrog sebe špiceljne.

PRI GRAZIOLIJU

Tedaj me je Grazioli poklical in rekel: »Italija je pridobila cesarstvo, z Nemčijo zmaguje po vsem svetu, angleški imperij se podira, Jugoslavija se ne more ganiti. Se vedno ne razumem slovenskih duhovnikov na Krasu. Zakaj niste z nami potegnili? Vsi stanovi so se uklonili, samo duhovniki ne. Kam gledate? V kaj upate? Čas deluje za nas, priznate to? Odgovoril sem: »Težavno je navadnemu občanu debatirati z oblastnikom, vendar toliko vam že rečem, da mislim, da čas ne deluje za vas; trenutno že, tega ne zanikam; pa počakajte nekaj let, odloživa sodbo za takrat«. Grazioli se je z viška dobrohotno in ironično nasmehnil: **»Me lo noterò e ricorderò.«**

Najhujše so me imeli na piki, ko sem bil v Avberu. Da niso podvzeli proti meni najstrožjih mer, je to treba pripisati več dejstvom: 1) Mojemu duhovniškemu poklicu, ker me je škof vendar kolikor toliko branil. Sicer so res glede drugih duhovnikov storili hujše ukrepe, toda vedeti moramo, da mene niso nikdar zalotili pri nepostavnem dejanju. 2) Obzir do moje bolehnosti, saj sem pretrpel 15 težkih bolezni in v nekaj letih moral štirikrat v bolnico na smrtno nevarne operacije. 3) Obzir do moje matere, ki je umrla v 88 letu starosti. Kvestorjeva žena je nekoč tako rekla svoji kraški služkinji: »Tisti duhovnik bi v kaki ječi že poginil, če ne bi imeli obzira do nje-gove matere«.

Res je končno tudi to, da je Mussolini sam imel do mene nekaj osebne simpatije. Večkrat je povedal, da sem mu v poslanskih časih nezaslišano odkrito govoril o naših stremljenjih in mu je moja iskrenost imponirala. Vedel sem, da je dal notranjemu ministrstvu nalog, naj me sicer natanko zasledujejo, naj me pa brez dokazov in potrebe ne preganjajo. Kaj pa je hotel meni in mojemu na-

rodu več? Uničil je naše združništvo, pokončal je naša prosvetna društva, zatrl je naš tisk, iz dežele je izgnal vse naše izobraženstvo z učiteljstvom na čelu, poitalijančil je naše šole, sodnije in županstvo.

PROCES PROTI SLOVENCEM

Pred božičem l. 1941. se je vršil v Trstu znameniti proces proti 70 Slovincem. Eden izmed obtožencev me je prosil za pričevanje, kar sem zelo rad storil. Prišlo je več desetih prič. Tudi pri obravnavi sem hotel nastopiti kot značajan Slovenec. Bil sem edini, ki sodnega zbora nisem pozdravil po fašistovski, kakor so vsi drugi storili, temveč po evropsko; bil sem edini, ki sem rabil dve slovenski besedi, tako da je predsednik zahteval raztolmačenje. Vse to ni bilo lahko storiti, če upoštevamo dejstvo, da je bilo v sodni dvorani več kot 100 policajev in z bombami oboroženih fašistov za strahovanje; zrlji so kakor divje, razbesnele zveri.

Tudi v Lokvi mi je enkrat huda predla, in sicer v času, ko je italijanska vojska zasedla Ljubljano. Voditelji tedanjih strank v Ljubljani so se poniževalno vdali Italijanom ter dali svoje podpise pod akt, ki ostane sramoten list v slovenski zgodovini.

ENAJST BODLJAJEV

Italijani so pridno importirali svoj fašizem, kar je začelo roditi odpor pri vseh zavednih Slovincih. Nekega dne so v Ljubljani ubili Arielo Reo, zastopnico fašizma. Takoj nato so se primorski fašisti oglasili s protiukrepom. V Štorjah so izvabili našega trgovca Ferdinanda Laha in njegovega soseda v avto ter ju odpeljali do openskega strelišča. Tam so ju izkrkali, odvedli v bližnjo dolino (desno od strelišča) ter ju mučili. Ubogemu Lahu so dali z nožem enajst bodljajev, večinoma v dimlje. Več ur sta trpela in mučeniško umrla. Takoj po tem dejanju so se škvadrasti sestali v Sežani, kjer so sklenili, da bodo na morebitne nadaljnje slovenske akcije v Ljubljani odgovorili s primernimi represaljami. V ta namen so sestavili seznam oseb, proti katerim bodo »nastopili«. Na seznamu je bilo prvo ime: **Virgilio Šček, prete a Corgnale.**

Že naslednji dan me je absolutno zanesljiva oseba obvestila o tem sklepu ter mi svetovala, naj se iz Lokve umaknem. Moj sklep pa se je tako glasil: »Če sem že vse svoje življenje posvetil delu za narod, naj to delo zapečatim s smrtjo za narod«. In se nisem umaknil. Svetovni in domači dogodki so se hitro vrstili drug za drugim, kakor vam je znano, in tako nisem prišel na vrsto.

DELO SAMO ZA LJUDSTVO

Bratje in sestre, končujem.

Vse moje življenje je bilo posvečeno delu za ljudstvo. Lahko mirno rečem, da za zabavo nisem imel časa. Dasi sem po rojstvu meščan, nisem bil več kot pet ali šestkrat v operi. Tudi za zabavna in poučna potovanja si nisem dal časa. Izven naše domovine skoro da nisem bil; (dvakrat na Dunaju po opravkih, skupno 4 dni, enkrat v zdravilišču v Worishofnu in dva dni v Monakovem). Na Laškem v Rimu, Napoliju, Firencah in Milanu, v teh treh zadnjih krajih po dva dni, in sicer po opravkih. Nikjer drugod po Evropi nisem bil, še manj izven Evrope. Če sem precej potoval po naših krajih in takrat tudi precej potrošil, je to šlo vse na račun tistih ustanov, ki so me kam poslale. Toliko sem delal, da nisem imel časa niti za čitanje, zato spadam med najmanj načitane duhovnike in izobražence sploh na Primorskem. Mislim, da sem prebral morda 10 romanov.

IZ LJUBEZNI DO UBOGEGA NARODA

Pri svojem delu za narod nisem nikoli iskal osebnih koristi. Prav lahko bi postal bogat, ne da bi koga ogoljufal ali komu storil krivico, pa sem ostal revež. Iz lastnih sredstev nisem prišel niti do primerne stanovanjskega. Kar sem namreč imel ali imam pohištva, so mi povečini dali starši. Nimam ne hiše ne zemlje ne kapitalov. Kar sem si prihranil, je le za bolezen in pogreb, ob sedanji inflaciji pa utegne še to skopneti kakor sneg na soncu. Zaradi svojega vnetega delovanja v prid slovenskega naroda sem se oblastvom tako zameril, da sem zapravil — kakor se pravi — kariero: nisem postal ne kanonik ne župnik; ostal sem to, kar sem bil pred tridesetimi leti: brez šarž ali naslovov. Pa mi ni žal. Trudil sem se za ljudstvo,

kolikor sem se mogel, naredil sem za narod vse, kar je bilo v moji moči.

Delo me je utrudilo, številne bolezni in operacije so moje moči opešale, tako da sem danes za vsako urejeno službo nesposoben; zato me je cerkveno oblastvo upokojilo.

KDO IMA PRAVICO SODITI

Zdaj pa sodite, bratje in sestre, ali ima pravico fantalin ali bubeč, ki je še pred nekaj leti na gmajni brinjevke lovil, in se je par let zatem ponašal s črno srajco, morda naše ljudi preganjal in ki nima niti pojma, kaj se pravi za narod delati, ali ima tak fantalin pravico, da se postavi na sodni stol, ter razsoja, kdo je naroden in kdo ni? Ali ima pravico izreči razsodbo: »Šček ni naroden, ni zaveden, ni delaven?«

MATI OSTANI V GROBU

Dostikrat sem bolan in tedaj potreben strežbe in nege. Pa sem ostal tako sam, samcat sam. Takrat pogrešam mater, njeno skrbno srce ter večjo roko v negi. Mater pogrešam in bi jo rad imel pri sebi. Toda ob misli, da bi ona morala sedaj čakati tako obsodbo sina, ki mu je v srce vcepila vso ljubezen do naroda ter ga vzgojila samo za ljudstvo, takrat pravim: Nikar, mati, le ostani v grobu in počivaj!

Lokva, jeseni 1944

*Ljuba je laž jim samo,
potuha, predpredena spletko,
kakor zgubljenim ljudem,
ki jim rešitve ni več.*

Teognis

MED KOMUNISTIČNO DIKTATURO IN DEMOKRACIJO

(Nadaljevanje)

Nova ustava, ki so jo bili sprejeli 10. julija 1918, je določala, da nimajo aktivne in pasivne volilne pravice osebe, »ki zaposlujejo mezdne delavce ali ki živijo od brezdelnega dohodka, pa tudi ne zasebni trgovci, duhovniki in pripadniki bivše policije.« (63)

Roza je k tej določbi zapisala: »Ni povsem jasno, kakšen praktičen pomen pripisujejo temu zakonu. Iz tega, kako sta Trocki in Lenin kritizirala demokratične institucije, je videti, da načelno odklanjata ljudska predstavništva na temelju splošnih volitev in da se nameravata opreti le na sovjete. Zakaj so potem izdelali zakon o splošni volilni pravici, pravzaprav ni jasno. Tudi nam ni znano, da bi bili ta zakon kakorkoli uresničili. Ničesar nismo slišali o kakih volitvah ljudskih predstavništev na temelju splošne volilne pravice. Bržkone bo tako, da je ostal ta zakon zgolj teoretičen proizvod, zakon na papirju. Vendar tak, kakršen je, je prav nenavaden proizvod boljševiške teorije o diktaturi ... Kakor Lenin in Trocki to diktaturo razlagata, imajo volilno pravico samo tisti, ki žive od lastnega dela, vsi drugi pa ne ... Namen je, naj bi zakon vzel politične pravice samo izkoriščevalcem ... Dejansko (pa) so izgubile volilno pravico široke in še naraščajoče plasti malomeščanov in proletariata. Za vse te gospodarstvo ni predvidelo sredstev, s katerimi bi delovno obveznost tudi dejansko izvajali.

To je neusklajenost, ki kvalificira volilno pravico kot utopičen, od družbene stvarnosti odtrgan plod domišljije. In prav zato tudi ni resno sredstvo diktature proletariata ... kot splošno pravilo trajne veljave ... to ni nujnost diktature, ampak za življenje nesposobna improvizacija.« (64) Za Rozo je očitno in neizpodbitno dejstvo,

»da si oblasti širokih ljudskih množic sploh ni mogoče zamisliti brez svobodnega tiska, brez neoviranega združevanja in zborovanja.« S tem, da so Leninovi pristaši »zatrli javno življenje«, so »zamašili vir političnih izkušenj in preprečili razvoj. Ali pa so bili morda izkušnje in razvoj potrebni samo dotlej, da so boljševiki prevzeli oblast, da je bil takrat dosežen vrh in da je poslej postalo vse to odveč?« (65)

Roza se zaveda, da socializma že po njegovi naravi ni mogoče vpeljati z ukazi, marveč da ga ustvarja kipeče in svobodno ustvarjalno življenje. »Javno življenje v državah z omejeno svobodo je prav zato revno, uborno, shematično, neplodno, ker si te z odpravo demokracije zapro življenjski vir vsega duhovnega bogastva in napredka.« (65)

Socialistična praksa terja globoko duhovno preobrazbo, vendar izbira Lenin — meni Roza — za uresničenje te naloge povsem napačna sredstva. »Dekreti, diktatorska oblast nadzornikov v tovarnah, drakonske kazni, strahovlada, vse to so samo paliativi. Edina pot k temu prerojenju: šola javnega življenja, neomejena najširša demokracija, javno **mnenje**. Ravno strahovlada ljudi demoralizira.

Če vse to odpade, kaj sploh še ostane? Lenin in Trocki sta postavila na mesto predstavniških teles, izvoljenih s splošnimi ljudskimi volitvami, sovjete kot edino pravo predstavništvo delovnih množic. Toda z zadušitvijo političnega življenja v vsej deželi mora tudi življenje sovjetov vse bolj in bolj usihati. Brez splošnih volitev, neomejene svobode tiska in zborovanja, svobodnega boja mnenj zamre življenje v sleherni javni ustanovi, postane le senca življenja, v kateri ostane dejavna edino še birokracija. Javno življenje počasi zamre, nekaj ducatov partijskih voditeljev neizčrpne energije in brezmejnega idealizma dirigira in vlada, med njimi pa dejansko vodi ducat izrednih glav. Kdaj pa kdaj pokličejo delavsko elito na zborovanja, da ploska govorom voditeljev in da soglasno sprejme predlagane resolucije. V bistvu gre torej za gospostvo klike (Clykenwirtschaft). Vsekakor je to diktatura, vendar ne diktatura proletariata, ampak dik-

tatura peščice politikov, to je diktatura v meščanskem smislu, v smislu jakobinskega gospostva ... Da, še več: tako stanje mora prinesiti v javno življenje podivjanost: atentati, streljanje talcev itn. To je objektivni zakon, ki se mu ne more izmakniti nobena stranka.« (67)

Temeljno napako v teoriji Lenina in Trockega vidi Roza v tem, »da natanko tako kot Kautsky postavljata demokracijo proti diktaturi ... Lenin in Trocki se ... odločita za diktaturo v nasprotju z demokracijo in s tem za diktaturo peščice ljudi, to je za diktaturo po **meščanskem** vzorcu ... Ko prevzame proletariat oblast ..., mora torej izvajati diktaturo, toda diktaturo **razreda**, ne stranke ali klike, diktaturo razreda, torej diktaturo v najširši javnosti, od kar najbolj živem sodelovanju ljudskih množic, v neomejeni demokraciji.« (68)

Roza priznava, da ne obožuje slepo formalne meščanske demokracije, pa tudi socializma in marksizma ne, to pa zanjo pomeni, da »vedno razlikujemo socialno jedro od politične oblike **meščanske** demokracije, vedno odkrivamo grenko jedro socialne neenakosti in nesvobode pod sladko lupino formalne enakosti in svobode, pa ne zato, da bi to dvoje zavrgli, ampak da bi spodbudili delavski razred, da se ne zadovolji z lupino, ampak da si pribori politično oblast, da bi to lupino napolnil z novo vsebino. Ko pride proletariat na oblast, je njegova zgodovinska naloga, da ustvari namesto meščanske socialistično demokracijo, ne pa da odpravi sleherno demokracijo. Socialistična demokracija pa se ne pričinja šele v obljubljeni deželi, ko so temelji socialističnega gospodarstva že zgrajeni, ne pade z neba kot božično darilo za pridno ljudstvo, ki je med tem zvesto podpiralo peščico socialističnih diktatorjev. Socialistična demokracija se pričinja hkrati z rušenjem razredne vladavine in z graditvijo socializma.« (69)

Dasiprav je bila Roza navdušen pristaš nasilne revolucije, se je vzlic temu dobro zavedala, da je nasilje »top in dvorezen meč«. Povsem pravilno je domnevala, da »vsak trajnejši režim izjemnega stanja nujno vodi do samovolje, vsaka samovolja pa družbo kvari. Tudi tu ima proletarska revolucija na voljo eno samo učinkovito

sredstvo: lotiti se korenitih političnih in socialnih ukrepov, kar najhitreje spremeniti življenjske razmere in — razvneti revolucionarni idealizem, ki ga pa je mogoče trajno obdržati pri življenju ob kar najbolj dejavnem življenju množic v neomejeni politični svobodi.« (70)

Roza je bila odločno proti sleherni diktaturi peščice politikov, tudi komunističnih diktatorjev, ki si bahato umišljajo, da so edino oni in izključno oni v posesti vse in vsakršne resnice, s tem pa tudi človekove pravice in svobode. Vsevdilj žgejo v živo njene znamenite, tako zelo pogosto navedene besede: »Svoboda samo za pristaše vlade, samo za člane določene stranke, pa naj jih je še toliko, sploh ni svoboda. Svoboda je vedno svoboda za tiste, ki mislijo drugače. Ne zaradi fanatičnega verovanja v 'pravičnost', ampak ker je vse poživilno, zdravilno in očiščujoče v politični svobodi vezano na to bistvo in ker preneha delovati, če postane 'svoboda' privilegij.« (71)

Lenin, ki je sicer venomer čislal »orla revolucije« in »odličnega političnega voditelja«, kakor je sam imenoval Roza Luxemburg, je vsa njena naravnost preroška opozorila odločno zavračal. Toda tudi po izidu njenega kritičnega dela »**Ruska revolucija**« jo je imel za »neponarejenega marksista«, ki da je kljub svojim napakam »bila in ostane orel; ne samo, da bo spomin nanjo ostal dragocen komunistom vsega sveta, marveč tudi njena biografija in izdaja vseh njenih del ... bosta najdragocenejši nauk za vzgojo mnogih generacij komunistov vsega sveta.« (72)

Nedvomno je Roza — predvsem zaradi pomanjkljive obveščенosti — v marsičem prenagljeno in pristransko sodila. Vendar je umela priznati in popraviti svoje zmotе. Ne glede na to, koliko se je zmotila v presoji posameznih vidikov, ki se nanašajo na Leninovo teorijo partije in na dogodke ter ukrepe v revolucionarnem obdobju, pa je mnogo marksistov — tudi slovenskih in jugoslovanskih — mnenja, da je »zgodovinski razvoj potrdil aktualnost njenega poudarjanja zgodovinsko primarne vloge delavskega razreda in množic, nevarnost birokratizma v socialistični družbi, potrebno po kontroli oblasti«. (73) Hrvaški zgodovinar Ivan Babić je prepri-

čan, da veljavnosti Rozinega opozarjanja »na postopno in zanesljivo zoževanje udeležbe samih delovnih ljudi v zgodovinski usodi ruske revolucije« ne bo moglo ovreči »nikakršno konkretno raziskovanje«. (74)

Vsekakor pa mnogi naši marksisti, zgodovinarji in politologi — med njimi tudi Adolf Bibič — zagovarjajo stališče, da kakorkoli je »kasnejši razvoj birokratizacije številnih delavskih strank potrdil njene bojazni, pa ta proces gotovo ni bil posledica same Leninove koncepcije revolucionarne organizacije, marveč celega spleta objektivnih in subjektivnih faktorjev, ki so rezultirali v 'kultu osebnosti' oz. stalinizmu ... Zgodovina, zlasti pa zmaga boljševikov v oktobrski revoluciji, je dala prav Leninu. Toda zgodovina tudi ni zanikala trajnega pomena tistih opozoril Roze Luxemburg, v katerih je delavsko gibanje svarila pred odtujevanjem voditeljev od množic, pred kultom voditeljev, in v katerih se je zavzemala za to, da z dozorevanjem delavskega razreda in z napredovanjem socializma množice vse bolj postajajo svoj lastni voditelj.« (75)

Ker je po našem mnenju Roza Luxemburg izredno tankočutno zaznavala zgodovinske težave (»splet objektivnih faktorjev«), pred katerimi se je v revolucionarnem obdobju znašel Lenin, je kazala izjemno razumevanje za »improviziranje« boljševikov. Ob tem njenemu »orlovskemu« pogledu vendarle ni ušlo med drugim tudi to, kakor smo že videli, da je Lenin »povsem napačno« izbiral sredstva za socialistično preobrazbo, da je nasilje, ki je v proletarski revoluciji velikokrat nujno in potrebno, »top in dvorezen meč«, da »vsak trajnejši režim izjemnega stanja nujno vodi do samovolje«, da je Lenin skupaj s Trockim in drugimi sotovariši kazal do »celotnega aparata« temeljnih demokratičnih svoboščin ljudskih množic »le hladen prezir«, da sta Lenin in Trocki »načelno« odklanjala ljudska predstavništva na temelju splošnih volitev, da sta postavljala »diktaturo (peščice partijskih voditeljev) proti demokraciji«.

Treba je reči, da so Rozine »bojazni« v mnogočem presenetljivo podobne opozorilom »ekonomistov«, menjševikov, Plehanova, Trockega, Gorkega, Šljapnikova,

Kollontajeve in toliko drugih. Kako je mogoče zadovoljivo razložiti dejstvo, da so si bili Leninovi kritiki, ki so se sicer v večini političnih vprašanj močno razhajali, tako nenavadno sorodni, malone docela enotni v zgovorno natančnem napovedovanju tega, kar se bo izcimilo iz Leninovega modela partijske organizacije »novega tipa«? Stalin ni brez slehernega razloga obdolžil Roze, da je »polmenjševik«, idejni predhodnik Trockega in »trocizma«.

Očitno je, da tako pri Rozi kakor pri drugih Leninovih kritikah nimamo opravka zgolj s svarili »pred odtujevanjem voditeljev od množic, pred kultom voditeljev« itd., temveč da se v prvi vrsti srečujemo s precej drugačnim pojmovanjem organizacije delavske stranke, odnosa le-te do delavskega razreda, razmerja demokracije in socializma sploh, kakor pa smo ga vajeni pri Leninu. Zdi se, da Leninovi pogledi in odločitve niso samo odsev relativnih zgodovinskih okoliščin, marveč zlasti tudi izraz načrtnega stremljenja, da bi se v primernem trenutku kar se da najbolj učinkovito in zanesljivo polastila oblasti edino boljševiška stranka. Lenin je vse podrejal temu bližnjemu cilju in zgodovina mu je na prvi mah resnično dala prav, saj ni bil nihče tako dobro pripravljen na revolucionarne dogodke 1917 kakor ravno on s svojimi poklicnimi revolucionarji.

Med jugoslovanskimi marksisti, zgodovinarji in politologi je dokaj razširjeno mnenje, da so bili Leninovi nedemokratični in diktatorski ukrepi — predvsem v obdobju tako imenovanega »vojnega komunizma« — le začasne, prehodne narave, plod težkega notranjega in zunanjega položaja (državljanska vojna, tuja intervencija, lakota, gospodarska zaostalost, vojno opustošenje itd.), ki jih je šele Stalin povzdignil v trajna »socialistična« načela.

Vzlic temu pa se Ivan Babić sprašuje: »Ali je tisto, kar je Roza Luxemburg 1904 imenovala (po pravici ali ne) Leninovo domišljijo, pozneje postala živa stvarnost zgodovine socializma v Rusiji? Ali je bila torej v ZSSR in drugod vladavina 'njegovega veličanstva centralnega komiteja kot vsemogočnega usmerjevalca zgodovine'»

kdaj koli pozneje tudi uresničena in za kakšno ceno? Odgovor na to vprašanje je dal s tolikšno izčrpnostjo v navajanju dejstev sam XX. kongres KP SZ. Prepustili bi se špekulaciji, če bi se vprašali: ali ne pada na logiko revolucionarne učinkovitosti in uspeha za ceno zanemarjanja in celo zatiranja izvirne spontane dejavnosti tako imenovanih preprostih ljudi — nekakšni goli logiki učinkovitosti pozneje maščujoča se senca?» (76)

So nemara potemtakem kritične misli Roze Luxemburg le »spekulacije«?

Ivan Babić meni, da je večletni strahotni boj ruske revolucije proti najrazličnejšim nasprotnikom »vodil boljševike — kot najradikalnejše krilo te revolucije — pred tragične dileme, v katerih so se praviloma odločali za sredstva, ki so glede na trenutne pragmatične koristi prinašala uspehe, to je uspehe v podaljševanju oblasti zmagovalcev, vendar so ti uspehi morali biti poplačani s sistematičnim oženjem elementarnih demokratičnih svoboščin, v tridesetih letih pa z izginitvijo sleherne demokracije, vredne tega imena, tako da se človek mora vprašati, koliko se izplača uspeh z ozirom na žrtve.« (77)

Vse kaže, da stalinizem ni le sad »celega spleta objektivnih in subjektivnih faktorjev« — s tem bi nevedé ali nehoté v določeni meri dali pravzaprav prav menjševikom, ki so neprestano svarili, da Rusija še ni zrela za socializem — temveč tudi »Leninove koncepcije revolucionarne organizacije«. Je mar tudi Adolf Bibič podvomil v pravilnost svoje teze, da proces stalinizacije »gotovo ni bil posledica same Leninove koncepcije revolucionarne organizacije«? Stavek, zapisan v reviji »**Teorija in praksa**«, ki izraža to misel, je namreč v uvodu v knjigo »**Izbrani spisi**« Roze Luxemburg izpustil ...

4) **LENINOV BOJ ZA SAMOVLADO BOLJŠEVIKOV**

Med mnogimi drugimi zgodovinarji in marksisti je tudi znani poljski filozof Leszek Kolakowski prišel na temelju zgodovinskih raziskav do sklepa, da je sovjetska različica totalitarne družbe plod večletnega razvoja. Preden je dobil stalinizem svojo »zrelo« podobo, je moral

iti skozi štiri stopnje zorenja, od katerih spadata prvi dve še v dobo Leninovega političnega delovanja.

a) Prva stopnja

Na prvi stopnji je Lenin odpravil prvine predstavniške demokracije: ustavodajno skupščino (sploh parlament), splošne volitve, politične stranke in svobodo tiska, zborovanja ter združevanja.

Kako je prišlo do ukinitve parlamenta in volitev, smo že videli. Na kratko se moramo pomuditi še ob Leninovem odnosu do političnih strank in svobodnega tiska.

Na predvečer oktobrske vstaje sta Kamenjev in Zinovjev nasprotovala »taktiki zarote« in se zavzemala za »taktiko zaupanja v gonilne sile ruske revolucije«. Te gonilne sile so bile po njunem mnenju utelešene ne samo v boljševikih, temveč tudi v drugih delavskih in kmečkih strankah ter organizacijah, kot v levih socialnih revolucionarjih, v sindikatih, celo v levih menjševikih. Le v zavezništvu z neboljševiško levico »revolucionarne demokracije« bodo lahko boljševiki dobili večino ruskega ljudstva na svojo stran.

Sindikati so bili 1917 pretežno pod menjševiškim vplivom, saj so vodili menjševiki 25 industrijskih sindikatov, boljševiki pa samo 14. Neposredno po boljševiškem prevzemu oblasti v Petrogradu in Moskvi je vse-ruski izvršni komite železničarskih sindikatov zagrozil s splošno stavko, če bodo boljševiki, kakor je bil nameral Lenin, osnovali enopartijsko vlado, v kateri neboljševiške socialistične stranke ne bi smele sodelovati. Na kongresu sindikatov (18.12.1917) je večina odposlancev (273 menjševikov in socialnih revolucionarjev proti 261 boljševikom) v posebni resoluciji razglasila Leninov oktobrski puč za uzurpacijo, boljševiško vlado pa za nezakonito. Vse do januarja 1918 so stavkali sindikalno organizirani uradniki v državni upravi, trgovini in obrti, kakor tudi tiskarji, ki so na ta način protestirali proti nesvobodi tiska.

Centralni izvršni komite vseruskega kongresa sovjetov je (po protestnem odhodu menjševikov in desnih socialnih revolucionarjev) z boljševiško večino (34 gla-

sov za, 24 proti) sklenil zatreti svobodo tiska in ponovno uvesti cenzuro. Zinovjev in Kamenjev ter ljudski komisarji Rikov (notranje zadeve) Miljutin (kmetijstvo) in Nogin (trgovina in industrija) so nato izstopili iz centralnega komiteja boljševiške stranke. Medtem ko je centralni komite boljševikov zahteval tudi samovlado njihove partije, je centralni izvršni komite vseruskega kongresa sovjetov še vedno bil mnenja, naj bi bila vlada ljudskih komisarjev sestavljena iz predstavnikov vseh socialističnih strank.

Temu se je seveda Lenin uprl. Za vstop menjševikov in socialnih revolucionarjev v vlado je postavil tako brezkompromisne pogoje, da jih socialistične stranke, razen levih socialnih revolucionarjev, niso mogle sprejeti. Zaradi tega so iz protesta izstopili iz vlade ljudski komisarji Rikov, Miljutin, Nogin, Teodorovič (prehrana). V skupnem sporočilu so izjavili: »Ne moremo prevzeti odgovornosti za to nevarno politiko CK, ki jo vodi proti volji velikega dela delavcev in vojakov ... Odlagamo članstvo v CK, kar nam daje pravico, da javno povemo vojakom in delavcem svoje mišljenje in jih pozovemo, naj podprejo naše geslo: 'Naj živi vlada sovjetskih strank! Zahtevamo takojšen sporazum s temi strankami!'« (78)

Opoziciji so se pridružili med drugimi tudi Šljapnikov (komisar za delo), Lozovski (sekretar vseruskega glavnega sveta sindikatov - VCSPS), Rjazanov in Larin. Šljapnikov je v svoji izjavi centralnemu izvršnemu komiteju vseruskega kongresa sovjetov zapisal: »Menimo, da je treba osnovati socialistično vlado iz vseh v sovjetu zastopanih strank ... Izjavljamo, da je mogoče ohraniti povsem boljševiško vlado samo s sredstvi političnega terorja. Tega ne moremo in ne bomo sprejeli. To bi privedlo do ustvaritve neodgovornega režima in do razkroja revolucije. Ne moremo prevzeti odgovornosti za takšno politiko, zato se odpovedujemo pred centralnim izvršnim komitejem naslovom ljudski komisarji.« (79)

Lozovski je bil v svoji izjavi še bolj jasen. Zapisal je: »Partijska disciplina me ne more prisiliti k molku, če vidim, da vodi taktika CK k osamitvi avantgarde proletariata, v državljansko vojno znotraj delavskega raz-

reda in k porazu velike revolucije ... Ne morem molčati v imenu partijske discipline, če uničujejo drugače misleči tisk, če preiskujejo hiše in samovoljno zapirajo ter preganjajo ljudi ... , kar povzroča zamolklo godrnjanje v prebivalstvu in vzbuja pri delovnih množicah vtis, kakor da bi bil ta režim bajonetov in sabelj tista diktatura proletariata, ki so jo bili socialisti desetletja napovedovali. Ne morem molčati v imenu partijske discipline, če eden od ljudskih komisarjev grozi stavkajočim delavcem s puškami, jih odpusti z dela in pošlje na fronto ..., če odpravljajo v krvavem boju priborjeno pravico delavcev do koalicije ..., če moram gledati, kako marksisti, vsakemu razumu in elementarnim silam navkljub, ne upoštevajo objektivnih okoliščin, ki nam ukazujejo združitev z vsemi socialističnimi strankami, če se hočemo izogniti nevarnosti zloma. Nasprotujem kultu osebnosti, ki postavlja sodelovanje socialističnih strank v odvisnost od te ali one osebnosti v ministrstvu ... Ne morem molčati, če vsak dan krvavega boja na notranji revolucionarni-demokratski fronti pogloblja razcep delavskega razreda ... Ne morem prikriti zamolklega nezadovoljstva množic, ki so se bojevale za sovjetsko oblast«, in sedaj odkrivajo, »da se ta oblast kaže kot zgolj boljševiska oblast.« (80) Lozovski je zahteval sklicanje kongresa boljševiske partije, na katerem bi morali odgovoriti na vprašanje, ali so boljševiski delavska stranka, ali pa nimajo nič več skupnega z revolucionarnim marksizmom.

V edinem po oktobrskem prevratu še dovoljenem menjševiskem časniku »**Novo življenje**« je novembra in decembra 1917 Lenina pred posledicami boljševiske politike nekajkrat zaman rotil tudi pisatelj Maksim Gorki. Zapisal je: »Lenin, Trocki in njuni tovariši so že okuženi od gnilega strupa oblasti, o čemer priča že njihovo sramotno stališče do svobode govora, do osebe in do vseh pravic, za katerih zmago se je borila demokracija ... Treba je razumeti, da ni Lenin noben vseмогоčni čarovnik, temveč hladnokrvni slepar, ki ga ne skrbita ne čast ne življenje proletariata. Delavci ne smejo dovoliti pustolovcem in blaznežem, da bi na glavo proletariata zvalili sramotne, brezsmiselne in krvave zločine, ki zanje ne bo

odplačeval Lenin, marveč delavstvo samo ... Lenin in njegovi pomočniki so prisilili delavstvo, da je privolilo v ukinitve svobode tiska in s tem legitimiralo sovražnike demokracije, da le-tej zapro usta. S tem ko vsem, ki se ne strinjajo z despotizmom Lenina in Trockega, grozijo z lakoto in s pogromi, opravičujejo ti 'voditelji' despotizem režima, proti kateremu so se najboljše moči dežele tako strašno dolgo bojevale ...

Leninovi privrženci, ki se imajo za Napoleone socializma, besnijo, divjajo in dokončujejo uničenje Rusije. Ruski narod pa mora zato plačevati s potoki solza ...

Razredno zavedni delavci, ki sledijo Leninu, morajo razumeti, da počno z ruskim delavskim razredom neusmiljen eksperiment, ki bo uničil najboljše moči delavcev in za dolgo časa zavrl razvoj ruske revolucije ...

Fanatiki in lahkomiselni zanesenjaki so vzbudili v delavcih upanja, ki so v danih zgodovinskih razmerah neuresničljiva. Ti ljudje vodijo ruski proletariat v uničenje. Propad ruskega delavstva bo sprožil v Rusiji žilavo in mračno reakcijo ...

Vsepopvod se pritožujejo nad brutalnostjo predstavnikov 'vlade ljudskih komisarjev'... Vse to se dogaja v imenu proletariata in 'socialne revolucije'... V tem izbruhu živalskih instinktov ne vidim ... prvin socialne revolucije. To je ruski upor brez socialistov v pravem pomenu besede in brez socialistične drže duha ...

Moje mnenje je: ljudski komisarji uničujejo delavski razred Rusije ... Dokler bom mogel, bom vztrajno ponavljal ruskemu delavcu: vodijo te v pogubo, izrabljajo te kot material za nečloveški poskus — v očeh tvojih voditeljev še vedno nisi človek.« (81)

Pozneje je Gorki pristopil k boljševikom, umrl pa je v nekoliko nenavadnih okoliščinah.

Leninu in Trockemu je uspelo s pritiskom in spretnim manevriranjem razdeliti opozicijo »desnih« boljševikov in jo izigrati. Z vstopom levih socialnih revolucionarjev v svet ljudskih komisarjev (od decembra 1917 do marca 1918) se je Lenin za zmeraj izognil koalicijski vladi. Šljapnikova in Lunačarskega (ljudski komisar za ljudsko prosveto, ki je bil izstopil iz vlade zaradi bolj-

ševiškega opustošenja Moskve), je Lenin pridobil za ponovni vstop v vlado. Opozicija, ki ni imela prave podpore v ljudstvu, se je postopoma notranje razkrojila.

Ker iz lastnega vzgiba vzniklo neposredno upravljanje (samoupravljanje) delavcev v podjetjih ni obrodilo obetajočih sadov, je lahko Lenin v tem času začel uresničevati svoje »socialistične« gospodarske zamisli. Trdno je bil prepričan, da je v industrijsko zaostali, od vojne razdejani ruski državi socializem mogoče vpeljati in uresničevati edino s strogo delovno disciplino, z vključevanjem kapitalistov in meščanskega izobraženstva v vodenje proizvodnje. Zapisal je: »Medtem ko si revolucija v Nemčiji še pomišlja, ali naj izbruhne ali ne, je naša naloga, da preučimo državni kapitalizem Nemcev, da ga z **vsemi silami** prevzamemo, da nam ni žal **diktatorskih metod**, ki naj pospešijo ta prevzem, in to hitreje kot je Peter prevzemal zahodni sistem, ne da bi se zaustavljali pred barbarskimi metodami boja proti barbarstvu.« (82)

Tako je Lenin spomladi 1918 zahteval »v času dela pokorščino, in to brez ugovora, osebnim ukazom sovjetskih voditeljev - diktatorjev, ki so opolnomočeni z diktatorskimi pooblastili, izvoljeni ali imenovani od sovjetskih ustanov.« (83)

Sicer pa je skušal Lenin tudi razna druga vprašanja reševati z diktatorskimi metodami. V svojem članku »**Kako je treba organizirati tekmovanje?**«, objavljenem 7. in 10. januarja 1918, je napovedal »čiščenje ruske dežele od slehernega mrčesa«, h kateremu so po njegovem prepričanju sodili tudi delavci, ki so se izogibali delu, saboterji, ki se imenujejo intelektualce. Proti tej mnogobarvni »golazni« se je treba boriti na zelo različne načine, kar je prepuščeno domiselnosti komun in občin. Lenin priporoča: zapor, čiščenje stranišč, najtežje prisilno delo, streljanje ... (84)

b) DRUGA STOPNJA

Ta stopnja je splošno znana pod imenom »vojni komunizem«. V tem obdobju je Lenin uvedel važne prvine totalitarnega reda, ki so postale stalne uredbe sovjetske

družbe. Najprej je prišlo do uničenja delavskega razreda kot politične sile (odprava sovjetov kot predstavništva neodvisne pobude ljudstva, konec samostojnih sindikatov in socialističnih strank), potem pa do — takrat še ne dokončne — zadušitve demokratičnega življenja v partiji (prepoved frakcij).

Leszek Kolakowski je prepričan, da je iz spisov in nastopov voditeljev v tisti dobi — zlasti Lenina, Trockega in Buharina — zelo lahko razbrati, da so ti imeli stroge ekonomske ukrepe (ukinitev svobodne trgovine, prisilna rekvizicija »viška« poljskih pridelkov, splošno racioniranje, prisilno delo ...) za trajne pridobitve novega, socialističnega družbenega reda. Tako Trocki kakor Buharin sta zaneseno zagotavljala, da je prisilno delo organski del nove osvobodjene družbe ... Boljševiki končno niso prenehali s to politiko zaradi konca »vojnega stanja«, temveč zaradi vsesplošne gospodarske katastrofe, zaradi vse večjega nezadovoljstva delavskih in kmečkih množic.

Mnenja o »vojnem komunizmu« so dokaj deljena; celo sami boljševiki si menda niso bili enotni v gledanju nanj. Lenin ga je skušal pozneje označevati za prehodno obdobje. Za boljševiško partijo je bila to vsekakor burna doba, polna kriz in daljnosežnih odločitev.

Tako je Šljapnikov, voditelj »delavske opozicije« med boljševiki, v platformi, ki jo je predložil X. kongresu Ruske komunistične partije (8. - 16.III.1921) — na tem so zadnjič svobodno razpravljali — zahteval, da morajo neposredno proizvodnjo in delitev dohodkov upravljati delavci ter uslužbenci, ki so v ta namen volili svoje delavske svete kot sindikalna telesa. Platforma je opozarjala, da je vpliv delavcev v novi proletarski državi ničev, da je zaradi premoči birokratskega mehanizma onemogočena ustvarjalna pobuda proizvajalcev. Podobne pripombe je izrekla tudi boljševiška skupina »demokratični centralisti«; namesto demokratičnega centralizma je v sovjetski družbi zavladal birokratski centralizem.

V brošuri z naslovom »**Delavska opozicija**« pa je nekdanja Leninova sodelavka Kollontajeva zapisala (tik pred X. kongresom): »Naloga partije v sedanji krizi je,

da se neustrašeno sooči s svojimi napakami in prisluhne zdravemu klicu delovnih množic. Z ustvarjalno silo razreda, ki se prebuja, bomo s pomočjo industrijskih sindikatov zmogli obnoviti in razvili ustvarjalne sile dežele ter očistiti partijo elementov, ki so ji tuji. Obnovili bomo aktivnost partije tako, da bomo obnovili disciplino v partiji, svobodo mišljenja in kritiko.« (85)

Na X. kongresu so prepovedali vse frakcije znotraj Ruske komunistične stranke boljševikov. Tistim, ki se ne bi ravnali po kongresnih sklepih, so zagrozili z izključitvijo. Karl Radek pa je ob tem izjavil: »Čeprav glasujem za to odločitev, imam občutek, da jo bo moč uporabiti tudi proti nam.« (86)

Kaj kmalu so »delavsko opozicijo« in »demokratske centraliste« obdolžili kontrarevolucionarnosti ter jih postopoma odstranjevali iz strankinih vrst.

Lenin prepovedi frakcijske dejavnosti ni vzel povsem dobesedno. »Ne moremo oropati partije in članov CK pravic, da se obračajo k partiji, če nastajajo vprašanja, ki izzivajo bistvena nesoglasja ... Ne predstavljam si, kako bi lahko to storili! ... Toda če se bo pojavilo vprašanje kot je bilo npr. vprašanje brest-litovskega miru, ali jamčite, da takih vprašanj ne more biti? Morda bo tedaj treba glasovati na osnovi platform. Toda v naši resoluciji je zapisano: nobenih volitev po platformah. Mišlim, da tega ne moremo preprečiti ...« (87)

Zgodovinar Britovšek meni, da je pomenila Leninu kazenska klavzula proti frakcionašem le izhod v sili. Pravzaprav pa je ostalo odprto vprašanje, »kako je treba reševati načelne konflikte v stranki. Lenin za to ni nakazal nobenega posebnega mehanizma. Konflikte v stranki je vselej reševal s svojo avtoriteto. Na oponente v stranki ni gledal kot na svoje osebne sovražnike, ampak kot na politične nasprotnike in poskušal stranko odtegniti njihovemu vplivu. Teror kot sredstvo za obvladovanje notranjepartijskih razlik v mišljenju mu je bil popolnoma tuj.« (88) Nezadovoljstvo prebivalstva s partijsko politiko »vojnega komunizma« je doseglo vrhunec v vstaji kronstadskih delavcev in mornarjev, ki so bili nekdanj v glavno oporo boljševikom.

Glasiło upornikov »Izvestija« je 8. marca 1921 pisała: »Ko je bil delavski razred privedel oktobrsko revolucijo do uspeha, je upal, da je dosegel svojo osvoboditev. Izid pa je bil še večje zaslužjenje človeške osebnosti. Oblast policijskega monarhizma je prešla v roke komunističnih vsiljivcev, ki so delavcem namesto svobode prinesli stalen strah pred mučilnico čeke, katere grozodejstva še mnogokrat presegajo grozodejstva žandarmarijske uprave ... Slavni grb delavskega razreda — kladivo in srp — je komunistična vlada v resničnosti zamenjala z bajonetom in jetniško mrežo, da bi zagotovila novi birokraciji, komunističnim komisarjem in uslužbencem, mirno ter brezskrbno življenje. S pomočjo državnih sindikatov so privezali delavce k njihovim delovnim mizam in tako spremenili delo ne v veselje, temveč v novo sužnost. Na proteste kmetov, ki so prišli do izraza v spontanih uporih, ter delavcev, ki so že zaradi samih življenjskih razmer bili prisiljeni stavkati, so odgovorili z množičnim streljanjem in s tako krvoločnostjo, da si je ne bi bilo treba sposoditi niti pri carističnih generalih ...

Generali komunizma jasno spoznavajo, da se je ljudstvo uprlo, ker je prepričano, da so komunisti izdali ideje socializma ... Zmagati ali umreti! Rdeči Kronstadt, strah kontrarevolucionarjev z desne in leve, daje za to zgled ...« (89) Dan poprej je Leninova partija izdala ukaz, naj Trocki z zanesljivimi četami zaduši upor. Proti pričakovanju so trajali boji celih deset dni. Preživeli so bili ustreljeni ali deportirani.

Samovlada boljševikov je bila vse bolj trdna.

(Konec prihodnjic)

(63) prav tam, opomba 29, 780.

(64) prav tam, 768 - 770.

(65) Prim. prav tam, 770 - 771.

(66) prav tam, 772.

(67) prav tam, 772 - 773.

(68) prav tam, 773 - 774.

(69) prav tam, 74.

(70) prav tam, opomba 37, 782.

(71) prav tam, opomba 34, 781.

(72) Prim. Adolf Bibič, n. d., XXVII.

- (73) Adolf Bibič, prav tam, XVIII.
- (74) Prim. Ivan Babić, n. d., 92.
- (75) Adolf Bibič, **Spontanost in organizacija v politični teoriji Roze Luxemburg, Teorija in praksa**, Ljubljana 1977, št. 7-8, str. 810 - 811.
- (76) Ivan Babić, n. d., 79 - 80.
- (77) prav tam, 92 - 93.
- (78) Prim. Marijan Britovšek, **Lenin v boju za uresničenje revolucionarnih načel, Prispevki za zgodovino delavskega gibanja**, Ljubljana 1970, št. 1-2, str. 53-54.
- (79) Prim. prav tam, 54.
- (80) Prim. Marijan Britovšek, n. d., 54; ter U. Brüggemann, **Die russischen Gewerkschaften in Revolution und Bürgerkrieg**, Frankfurt 1972, 125.
- (81) Prim. R. Dutschke - M. Wilke, n. d., 162 - 163.
- (82) Prim. F. Kool - E. Oberländer (Herausgeber), **Arbeiterdemokratie oder Parteidiktatur**, Band I, München 1972, 51.
- (83) Prim. prav tam, 51.
- (84) Prim. Alexander Solschenizyn, **Der Archipel Gulag**, Bern 1973, 37 - 38.
- (85) Prim. Marijan Britovšek, **Lenin in krize v RKP(b) v letih 1918 - 1921, Prispevki za zgodovino delavskega gibanja**, Ljubljana 1974, 1-2, str. 29.
- (86) Prim. R. Dutschke - M. Wilke, n. d., 175.
- (87) Prim. M. Britovšek, **Lenin in krize v RKP(b) v letih 1918-1921, Prispevki za zgodovino delavskega gibanja**, Ljubljana 1974, 1-2, str. 43.
- (88) Marijan Britovšek, **Delavski razred - avantgarda - partija, Teorija in praksa**, Ljubljana 1977, 5-6, str. 474.
- (89) Prim. R. Dutschke - M. Wilke, n. d., 179.

*Kaj hoče ta človek, kake skrivne namene ima?
Kdo je in kaj je? Ob čem živi, kako zaklada
njegov list ... Nič se prav ne ve, sumljivo je!
Ni-li mogoče, priti mu do živega?*

Josip Stritar

LUIGI MICHIELETTO

SLOVENSKI DROBCI V NIEVOVEM ROMANU »GROF OVČAR«

SFINGI BENEČIJE

Po zaslugi prof. Marije Češčut je naša revija pridobila novega sodelavca. Prof. Luigi Michieletto je slovenist, ki se je pred kratkim pojavil v javnosti kot prevajalec Truhlarjeve pesniške zbirke »V dnevih šumi ocean«. Ob objavi nadvse zanimivega prispevka nas iskreno veseli, da je sporočilu naše omike prisluhnil razgledan beneški kulturnik.

Čeprav je ves prepojen s preprosto etično-zgodovinsko stvarnostjo romantične Furlanije 19. stoletja, ima »Grof ovčar« I. Nieva nekaj prostora tudi za slovanske drobtine, ki so prisotne v srcu Pepelčice naših severnih pokrajin.

Gotovo ne moremo trditi, da je »Grof ovčar« velika umetnina. Na njegovih straneh najdemo prepogostoma tisti grenki okus sadežev, ki dozorevajo ob koncu pomladi. Škoduje mu tudi pretirana solzava preprostost, ki je tesno povezana s sedaj že pozabljeno romantično modo, in pa dejstvo, da so značaji in psihologija oseb neizrazito prikazani.

In vendar privlačna svežina »Grofa ovčarja« še vedno vzbuja zanimanje bralcev. Kljub nesoglasjem in senčnim stranem se vse razvija v Nievu priljubljeni pokrajini, kjer se je trdnost krščanskega kmečkega etosa zarasla v stvari. Zelo daleč smo od junaško-komične pesnitve o Fratti, vendar nas nekaj privlačuje in prevzema: Nievova pozornost. In prav ta deško radovedna pozornost napravi nezrelost okusno in grenkobo mikavno. To je pozornost na pokrajino, pozornost na življenje in pozornost na to, kako se osebni domišljijski svet, ki je že preveč navezan na manzonijevski etos, različno in mnogovrstno spreminja. Toda prav s to fantastično pro-

dornostjo Nievo poudarja svojo različnost ter doseže tisto edinstvenost, katere mu nihče ne more odrekati. Ta prodorna pozornost se javlja tudi v dolgočasnem in pikolovskem navajanju podrobnosti, ki ga sili celo, da piše opombe pod črto. Toda to pikolovstvo izvira iz jasne zavesti. In prav zaradi tega — ne glede na pikolovstvo in dolgočasje — ugaja milina v očitku narodno-zgodovinsko-zemljepisne opombe na prvi strani, ki obtožuje nevednosti »vseznaile« Italijane. To je s humorjem prepojena obtožba slepe daljnovidnosti tistih, ki ne poznajo svoje zgodovine ali zemljepisa svoje dežele. »Žal da tisti, ki je na tekočem o vladah v Rusiji ali o okrajih v Kanadi, često *ne pozna* naravne razdelitve in stanja naših sestrskih pokrajin. Ob tej *nevednosti* nič ne pridobi Furlanija, ki je klepetoni in časopisi ne poznajo in jo po nedolžnem tudi obrekujejo. Za kogar je potrebno, dostavljam kar v naglici te opombe; njihove pomote so morda manj grobe od tistih, katere slišimo kot čiste resnice tudi iz ust naših literatov.« In v zgodovinsko-zemljepisnem opisu Furlanije, ki sledi, ne manjkajo omembe slovanskega elementa. Na primer »doline med Tilmentom in Sočo, v katerih so zaprte slovanske občine Furlanije, razdeljene med dve ljudstvi v Reziji in Šempetru, ki sta skrajno različni po značaju, narečju in običajih ...« In še: »... Tisti del naravne prave Furlanije, ki tvori današnjo pokrajino Furlanijo z glavnim mestom Vidmom (to je najobširnejša in najbolj obljudena pokrajina v Lombardo-Venetu), šteje malo manj kot 500.000 prebivalcev, *od katerih samo malo tisočev govori nekatera slovanska narečja* ali krajevno trevisansko govorigo (v okraju Sacile med Piave in Livenco). — Vsi drugi govorijo furlanščino, ki je čist, plemenit in zelo star poganjek velikega italskega jezika, v katerem tuji koreni niso pogostejši kot v milanščini ali v bergamaščini; *zelo malo jih izhaja iz slovenščine* in nobeden, kolikor vem, iz nemščine.«

Tu smo ob očitnem in izrecnem pričevanju tiste pozornosti, s katero je Nievo gledal na krajevno resničnost, na tisto ljubo pokrajino, v kateri je preživel najlepša in najsrečnejša otroška leta. Zaveda se »kri-

vične« in »domišljave« nevednosti svojih rojakov, kar zadeva ta skrajni kos »Romànie«, ki sega v »Slavijo«, in priznava tudi »furlanskim Slovanom« častno prisotnost v »križevem potu« svoje »Ovčarske grofice«. Tako je namreč opisana glavna junakinja Marija v začetku IV. poglavja romana.

»Bila je deklica okoli osemnajstih let, sveža in živahna kot kostanjev poganjek. Njen beli in ravni vrat je ljubko nosil blede, podolgovati obraz, kjer sta se v senci zelo črnih obrvi vtapljali dve veliki modri očesi. In nič ni prekašalo čistosti njenega grškega profila, ki ga tako pogosto srečujemo pri Slovankah Furlanije.« A to ni edini Nievov poklon romantični lepoti slovenskih žena. V II. poglavju hvali njihovo delavnost; takole pravi:

»Ob tržnih dnevih na sejmišču neredko srečamo butaro sena, ki se od daleč zdi, da se pomika kot velik oblak, ki ga nosi veter skozi skalnato razpoko; ko pa se mu bolj približamo, opazimo dve mišičasti nogi, ki se umirjeno premikata pod obširno butaro; ko pa se ustaviš ob skali, da lahko gre mimo, zaslišiš izpod butare pozdrav nežnega ženskega glasu; med vonjivim in na vse strani visečim senom se zagledaš *v velike vlažne in modre oči deklice iz Slavije*«.

Pozornemu in raziskujočemu očesu Nieva tudi ni ušla anahronistična praznota pojma »limes«, ki so ga neolatinci dobili v zapuščino od romanskega sveta.

»Med Nimisom in ožino Crois pa se grmadi kar naprej labirint gričev, hribov in alpskih plasti; tam se nahajajo *slovanske vasi* Pedilis in Ramandolo.« Sredi preteklega stoletja sta bila torej Pedilis in Ramandolo slovenski predstraži, vključeni v jezikovno tkivo furlanske Romànije.

Narodni, jezikovni, zemljepisni pojem »limes« je nekaj prirojenega, nekaj česar miselnost novolatinskih ljudstev evropskega zapada ne more iztrgati iz sebe. Od francoske revolucije do naših dni se je počasi, a nezprosno usedala in utrjevala ta miselnost, ki pravi, da se zemljepisne meje neke etnije in meje nekega jezikovnega prostora ujemajo s političnimi mejami. Ta ha-

bitus agitandi et vivendi jim je prevečkrat onemogočil razumevanje tistih spontanih in čudovitih pojavov, ki so se pojavili in ki še naprej živijo tam, kjer se križajo govori, šege, navade in izročila različnega izvora. In prav to je eden izmed tolikih razlogov, zaradi katerih je legendarni Nievo kljub nesporni veličini vedno med številnimi odrinjenci, s katerimi se italijanska literatura lahko ponaša. Pri tem ne upoštevamo, da se je mehka roka republikanske države, ki ponosno trdi, da je zrasla iz odpornišтва, v dejstvih izkazala kot najbolj zagrizen zagovornik politike izravnave in ugašanja žive ljudske kulture, folklore in krajevnega izročila. Pojem »limesa« je glavni parameter zahodne novolatinske miselnosti. In v luči teh mojih trditev in raziskav se lahko razume, kako neprijetna je za nas Italijane junaška figura, kot je Nievo, ki s svojo natančnostjo zgodovinskega romanopisca kar naprej opozarja na resničnost.

Tovrstni primeri niso novi za tistega, ki tekste naše literature neposredno pozna in ni o njih le slišal. Če ostanemo pri stvari, bo dovolj, da navedemo drugo sijajno figuro naše sodobne zgodovine: to je Scipio Slataper. »Zelo italijanski« Slataper piše namreč tako: »*Ti Slovani* (misli Slovence, op. pisca) *niso izum vlade, niti včerajšnji priseljenci; pač pa meščani* najmanj enajst stoletij. Z njimi so Italijani grdo ravnali; in nikakor ni res, da bi bili barbari; marveč dokazujejo v nekaterih rečeh večjo civilizacijsko sposobnost od Italijanov samih.« (Scritti politici, zal. Stock, Rim I. 1925). Teh malo vrst ne uniči samo zgrešenega predsodka o »limesu«. Sam »mit« dobrote in večvrednosti Italijanov je s tem strt. Ta bežni zgled, prepisan v 3-4 šte. 1978 *Zaliva*, dokazuje, kako malo so bili italijansko-slovenski odnosi poglobljeni v tekstih naših največjih pisateljev.

V Nievovem »Grofu ovčarju« je Slavija prisotna tudi na drugih mestih. Brž v prvih vrstah svojega dela nam Nievo pove, da smo na zemljepisnem prostoru, kjer se srečujeta dva različna jezika. Krajevna in jezikovna resničnost se končno pomešata v preprosti in pomladni uvodni govorici. Roman se namreč takole za-

čenja: »Lepa vasica gleda v sredini Furlanije na vhod v eno tistih sotesk, ki ločijo italško govornico od slovan-ske; zadaj se kopičijo strme in grozljive gore, prostrana in s trtami posejana vasica pa se smeje soncu nasproti, ki jo ljubeče obseva od zore do mraka tudi v najbolj skopih zimskih dneh. Če izgovorite kar nenadoma te tri nežne mile zloge njenega imena, je kakor da se za-ljubite vanjo in da vzamete meni, pisatelju, zasluge za tako zmagoslavje. Zato se, vljudni bralci, zadovoljite s tem, da veste za sedaj, kako jo deli na dvoje hudournik Cornapo, ki izvira malo milj više med prvimi predstra-žami velikega slovanskega naselja.« Zadnji stavek nas opozarja na nekaj »različnega«, a istočasno veličastne-ga in neodstranljivega. Nievova pozornost za Slovence v Furlaniji ni nikoli povezana z zavestjo večvrednosti ali, kar je še slabše, z zaničevanjem ali nadutostjo. Tudi pri bežni omembi njihove bede ne.

»Tam gori na samotni ploščadi se dviga vaška cer-kvica; kot last višjega gospoda se ne boji minljive ze-meljske sreče. In pod varstvom zvonika stoji tudi žup-nišče, ki se zdi, da od daleč vabi rezijanske beračice, ki jeseni s košem na hrbtu pridejo dol iskat letno bero; uboge, bosonoge kapucinke, ki se revščini niso posvete-le, a so z njo zadovoljne, ki v božjem imenu prosijo za novič, pa se potem poslovijo, tudi če ga ne dobijo, z vzvišenim pozdravom: »"Hvaljen bodi Jezus Kristus"«.

Navedeni odlomek ni prepleten samo z manzonijev-skimi reminiscencami. Manzonijska božja previdnost se spoji s čisto frančiškansko radostjo. Toda v naši razi-skavi nas zanima še nekaj drugega. Nievo namiguje na neki vsakoletni običaj, na neko navado. In v teh vzkli-kih (»V božjem imenu!« in »Hvaljen bodi Jezus Kri-stus!«) zadene značaj in pogled na življenje in svet teh neimenovanih beračic. Najbolj pa zadene prirodnost in preprostost, s katero se gibljejo v soglasju s pokrajino, s stvarmi in s samim letnim časom.

In prisotnost Slovanov se povrne, povezana z jezi-kom, z naravo in krajevnimi imeni ob zaključku prvega poglavja. »V resnici je vasica med vsemi naravnimi pri-zori najlepša in taka, da zadovoljuje duha umirjenega

nepriustranskega opazovanja; in jaz, ko vidim, o dobrotljivi bralci, da ste po moji zaslugi to vasico že vzljubili, se ne morem vzdržati, da ne bi tiho pošepetal njenega imena, ki je Torlano. *In če ji niste hvaležni, ker vam je tam na meji s Slovani ohranila takó italijansko besedno harmonijo, ste gotovo najbolj barbarski in odurni med bralci.*« V »Grofu ovčarju« se različnost Slovanov nikoli ne čuti kot grožnja ali kot nevarnost. V tem romanu Nievo namreč kaže neko »vzgojenost« za sprejemanje različnega, ki se povprečnemu Italijanu na sploh, tržaškemu pa še posebej lahko zdi nenavadna. V resnici je vključena v družbeni kontekst in v miselnost, ki se od naše zelo razlikuje. Zdi se pa značilna za tisti obmejni svet, ki ga je Nievova prodorna in živa pozornost imela pred očmi. Ni namreč slučaj, da glavna junakinja, grofična ubožcev, vzklikne: *»Šla bom beračit kot kaka Rezijanka!*« Ta stavek ima v svoji jedrnatosti nekaj posebnega, saj zveni kot pregovor. In nedvomno ni mogel nastati samo iz pozornosti na krajevne šege in navade. Po mojem mnenju je to eden tistih mnogih vzklikov, ki odkrivajo Nievovo ljubezen za živo resničnost govornega jezika in njegovih načinov izražanja.

Nievo pa je odkrival globoke razlike med Slovani v Furlaniji in onimi, katere imenuje *»nemške Slovane«*. In čeprav podčrtuje različnost med njimi, pisatelj kaže naklonjenost in ljubezen za prednike tistih Slovencev, ki še vedno prebivajo v mejah naše republike. In tudi zemljepisna opomba X. poglavja se zdi, da sodi v okvir »vzgoje« za razumevanje različnega, ki se kaže na mnogih mestih knjige in je ena najpristnejših komponent te »vzgoje« za sprejemanje zgodovine, za katero je italijanska družba naših dni tako bolešno nedovzetna.

»Pontebba nad potočkom, ki se izliva v Belo (ta pa se izliva v Tilment), je zadnja italijanska postojanka na severovzhodu. Onkraj tega majhnega vodnega toka se govornica, navade, stavbe in celo pokrajina nenadoma spremenijo; in v polovici vasi, ki je na drugem bregu, stanujejo *nemški Slovani s Kranjskega*. To je tudi razvodje: vode, ki tečejo onkraj Pontebbe, se po dolini Drave zlivajo v Črno morje.« Po svojem neposrednem

poznanju Nievo torej ni imel jasne zavesti, da obstoji slovenska narodnost. To izhaja zelo jasno iz dejstva, ker rabi izraz »Slovani« (ki se še mnogo rabi med Italijani) ali pa izraze, ki so že prešli v pozabo kot »Schiavonia«, »Schiavonesco«. Toda Nievova prodorna občutljivost še vedno uči: onkraj Pontebbe na desnem bregu Bele je obstajal »slovanski« narodno-jezikovni prostor, ki je različen od furlanskega. S tem je zadal drugi hudi udarec prepričanju o istenju jezika, ljudstva in države, ki jih zajema skupna, nesporno zarisana in splošno priznana meja.

Toda »Grof ovčar« nas ne vzgaja samo k razločevanju in različnostim. Vzgaja nas tudi k dopolnjevanju, k folklorističnim kulturnim prispevkom, k izmenjavanju, za kar se uradna in razumarska kultura, ki je tako draga italijanski miselnosti, nikoli ni brigala. Izraz »schiava« najdemo v romanu štirikrat, zapisan vedno s kurzivnimi črkami v IV. poglavju. Gotovo gre za kulturni ljudski doprinos z vzhoda, ki je spremljal zelo pomembne vesele in radostne dogodke v življenju družinske ali vaške skupnosti. Gre za folklorističen element, ki je po mojem mnenju važen za razumevanje dejstva, da so bili v furlanski ljudski kulturi XIX. stoletja prisotni prekoalpski elementi, ki so mirno in prešerno prešli na naše ozemlje. To je zopet mirno pričevanje o neki posebnosti odnosov, ki niso vključevali tega, kar je uradno in politično, temveč kar je bistveno v svoji celokupnosti in preprostosti.

Preidimo k pričevanjem treh Nievovih oseb in k pojasnilu, ki ga je dal Nievo sam.

1) »Toda ne! Vi morate spati v moji postelji — je odvrnila mladenka — Gotovo ste že opazila, da imamo hišo pripravljeno za poroko, jaz pa nameravam vso noč plesati *schiavo**.«

2) »Sedaj je vrsta na tebi« — je rekel zvonarju ženinov oče, ki je zadnji vstal. — »Vzemi flavto! Videli bomo, ali se še spominjaš tiste *schiave*, ki si jo igral zame pred tridesetimi leti.«

* Izraz je neprevedljiv.

3) »Oh, ne, ne bom te pustila pri miru! «je odvrnila Agata. »S svojo svakinjo sem stavila, veš, da moraš res plesati *schiavo!*«

Nievo sam nam razloži, kaj je *schiava*. »Orkester, ki je bil na privzdignjenem lesenem odru, je brž začel igrati veselo, poskakujočo, nekoliko nenavadno, nekoliko tudi pijano melodijo, ki se je vrtela res da vedno okoli istega pripeva kot egiptovski simbol večnosti, ob kateri pa so se vendar noge zapletale in vrtele. kot roka, ki vrti fračo.« Nievo postavlja *schiavo* na isto raven kot »monferrino«, valček in polko. Toda iz dovtipov, katere si plesalci izmenjavajo, se da sklepati, da je bila *schiava* bolj navdušujoča in bolj priljubljena med gorskim prebivalstvom Furlanije v neposrednem stiku s »Slovani«. Nievo, ki ni bil plesalec, se sklicuje gotovo na lastno osebno izkustvo. Iz tega, kar razumemo pri branju »Grofa ovčarja«, moremo sklepati, da je šlo za neizločljiv element poročnih slavnosti v Furlaniji 19. stoletja. Slovenski ples in slovenska ljudska glasba sta prišla v furlansko življenjsko čustvovanje in tradicijo kot nenadomestljiv element. In v tej zvezi ni bilo mogoče pogrešati prisotnosti daljnega pogleda Kanina, ki s svojo mogočno gmoto obvladuje rezijanske skale, travnike, pašnike in gozdove. Večkrat je bil celo nenadomestljiv za orientacijo, prav kot severna zvezda. »Temna je prostrana zemlja, raztresena tu in tam med vasicami, skupinami hiš, zaselki, prav tako med rednimi griči, kot pravijo za našo zibelko Rim; po njej pa se razpleta in teče mreža cest, stezic, kolovozov: gorje tistemu, ki zaide mednje, ne da bi gledal na zvonik ali na vrh *Kanina* ali na severno zvezdo.«

Ti moji kratki zapiski o slovanskih »drobtinah«, raztresenih na straneh »Grofa ovčarja« našega velikega Nieva, gotovo niso kdove kako pomemben prispevek. Vendar pa tudi oni lahko pomagajo osvetliti zgodovino identitete, ki je bila vedno prisotna v furlanskem prebivalstvu. V družbi, ki stremi za tem, da različnost uniči in absorbira, hočejo biti ti zapiski etičen poziv, naj bi se stoletno bogastvo te »različnosti« ne izgubilo.

Prevedla Marija Kacin

BIAS

(Nadaljevanje in konec)

Preden nadaljujemo z odkrivanjem ideoloških usedlin v slovenskem zgodovinoписju ter potvorb glede »nezgodovinskosti« slovenskega naroda, je zato nujno razčistiti tudi stališča dveh glavnih idejnih tvorcev proletarskega in komunističnega nauka; stališča, ki sta jih nasproti narodnostnim vprašanjem zavzemala Karl Marx in Friedrich Engels. Omemba njunih stališč je nujno potrebna, saj je danes marksistični model tolmačenja razvoja družbe in zgodovine uradno gledanje ne samo na narodni in družbeni razvoj Slovencev, ampak tudi vseh drugih slovanskih jezikovnih skupnosti.

Stališča obeh marksističnih teoretikov pridejo najbolj očitno do izraza v vrsti člankov, ki jih je Engels v letih 1851 in 1852 napisal za list *New York Daily Tribune*, gradivo zanje pa povzel iz Marxovih spisov, objavljenih v listu *Neue Rheinische Zeitung*. Marx sam pa je Engelsove članke pred objavo v newyorškem listu pregledal in dopolnil. Članki so potem izšli skupno v knjigi *Germany, Revolution and Counter-Revolution* leta 1896 v Londonu. Slovenska izdaja, iz katere so povzeti podatki, je izšla pod naslovom »Revolucija in kontrarevolucija v Nemčiji« (Ljubljana 1955).

Engelsovi članki, povzeti iz Marxovih, se nanašajo na revolucionarno leto 1848 v Evropi. V zvezi s tem je Marx nadrobneje obravnaval tudi revolucijo na Dunaju istega leta, ki je zlomila Metternichov absolutizem. Cesarski dvor se je umaknil iz prestolnice in naročil poveljniku armade knezu Windischgrätzu, naj ukroti uporne Dunajčane, medtem ko je hrvaški ban Jelačić znova pokoril revolucionarno Madžarsko. Tedaj so državni poslanci slovanskih narodov v Avstriji popolnoma podprli dvor in Windischgrätza. Številni polki iz slovanskih dežel so se pridružili Windischgrätzu in Jelačiću. Toda potem, ko se je vlada spet utrdila, je razgna-

la državni zbor, v katerem so imeli slovanski poslanci večino.

Marx je bil zaradi teh okoliščin očitno razdražen. Vendar ni moč pripisati tej razdraženosti njegovih stališč do slovanskih in drugih manjših evropskih narodnosti, ki jih je tedaj razodel. Takole pravi (New York Daily Tribune od 24. aprila 1852; slovenska izdaja, itm., str. 100):

Tako so se končali začasno, po vsej verjetnosti pa za zmerom, poskusi Slovanov v Nemčiji (Marx istoveti »Nemčijo« z Rimsko-nemškim cesarstvom, kar pa ni pravilno, kot bomo kasneje videli; op.p.), da bi si priborili neodvisno nacionalno življenje. Razkropljeni ostanki številnih narodov, katerih narodnost in politična življenjska sila sta že davno zamrli in ki so bili zato prisiljeni, hoditi skoraj tisoč let po stopinjah kakšnega močnejšega naroda, zmagovalca nad njimi, kakor Kelti na Angleškem, Baski v Španiji, Spodnji Bretonci v Franciji in v novejšem času španski in francoski Kreolci v tistih delih Severne Amerike, ki jo je v novejši dobi zasedla angloameriška rasa — te umirajoče narodnosti, kakor Čehi, *Korošci* (tu so mišljeni Karantanci-Slovinci, op. p.), Dalmatinci in drugi, so skušale splošno zmedo l. 1848 izkoristiti za to, da bi svoj politični status quo iz leta Gospodovega 800 zopet obnovile. Zgodovina enega tisočletja bi jim morala pokazati, da je tak korak nazaj nemogoč; da dokazuje dejstvo, da so na ozemlju vzhodno od Saale in Labe nekoč prebivali med seboj sorodni slovanski rodovi, samó zgodovinsko tendenco in hkrati telesno in umsko silo nemškega naroda, da si podvrže svoje stare vzhodne sosesde, jih vsrka in asimilira; da je tendenca absorbiranja pri Nemcih bila in je še vedno eno izmed najmočnejših sredstev, s katerimi se je širila zahodnoevropska civilizacija na vzhodu tega kontinenta; da se je lahko ta tendenca končala samo, če je proces germanizacije na svojih mejah zadel ob močne strnjene, nenačete narode, ki so bili sposobni za neodvisno nacionalno življenje, kakor Madžari in do neke mere Poljaki; in da je bila zato naravno in neizogibna usoda umirajočih narodov, pustiti, da se ta proces razkroja in absorbiranja po njihovih močnejših sosedih dokonča. Seveda to ni laskava perspektiva za nacionalne ambicije panslovanskih sanjačev, ki se jim je posrečilo razgibati del češkega naroda in del južnih Slovanov. Ali pa lahko pričakujemo, da bo šla zgodovina tisoč let nazaj na ljubo nekaterim sušičnim narodnim telesom, ki so vsepovsod na ozemlju, kjer prebivajo izpremešani in obdani od Nemcev, ki od pradavnih časov za civilizacijske smotre niso imeli drugega jezika ko nemškega in ki so brez najelementarnejših pogojev za nacionalno življenje: večje številnosti in strnjenegega ozemlja? Tako je zadelo panslovansko prebujanje, ki je bilo povsod v nemških in madžarskih pokrajinah pretveza za postavitev neodvisnosti vseh teh neštetih malih narodov, ob evropska revolucionarna gibanja, in Slovane,

čepprav so trdili, da se bojujejo za svobodo, je bilo brez izjeme (razen demokratičnega dela Poljakov) najti na strani despotizma in reakcije. Tako je bilo v Nemčiji, tako na Madžarskem, tako celo tu in tam v Turčiji. Izdajalci ljudske stvari, branilci in poglavitna opora spletka avstrijske vlade so se v očeh vseh revolucionarnih narodov postavili sami v položaj izobčencev. In čeprav večina ljudstva ni nikjer sodelovala pri malenkostnih narodnostnih prepirih, ki so jih prirejali panslavistični voditelji, in sicer iz preprostega razloga, ker je bila prenevedna, vendar ne bo pozabljeno, da je v Pragi, v na pol nemškem mestu, tropa slovanskih fanatikov pozdravljala in ponavljala klic: »Rajši rusko knuto ko nemško svobodo!« Po prvih neuspešnih naporih l. 1848 in po lekciji, ki jim jo je dala avstrijska vlada, ni misliti na to, da bi ob kakšni poznejši priliki ponovili svoj poskus. Toda če bi se skušali še enkrat postaviti s podobnimi pretevezami na stran protirevolucionarnih sil, bo jasno, kaj je dolžnost Nemčije. Nobena dežela, ki je v revoluciji in zapletena v zunanjo vojno, ne more prenašati v svojem osrčju kako Vendéejo.

Tako sta gledala torej na narodnostna vprašanja Marx in Engels! Zanimivo je zlasti njuno nacionalistično in celo šovinistično velenemško gledanje (»telesna in umska sila nemškega naroda«), ki zamenja revolucionarna izhodišča. Razumljivo je zato, da se slovanski poslanci in narodi ob letu 1848 niso mogli pridružiti velenemško usmerjenim revolucionarjem, česar pa Marx ni mogel dojeti, zakaj tudi sam je popolnoma verjel v razlago o »nezgodovinskih« narodih, kot jih je skovalo nemško nacionalistično zgodovino-pisje. Marx se niti ne zaveda potvorbe, ko zatrjuje, da omenjeni slovanski narodi za civilizacijske smotre od pradavnih časov niso imeli drugega jezika kot nemškega. V resnici je do razsvetljenstva prevladovala latinščina. Nemščina pa je morala šele nastati. Prvi »nemški« zapisi iz 8. stoletja so namreč v alemanskem, bavarskem ter vzhodno-, južno- in porensko frankovskem jeziku. (Prim.: H. Haarmann, Soziologie und Politik der Sprachen Europas, dtv. München 1975, str. 157).

Marxove in Engelsove napovedi o malih narodih se niso in niti niso mogle uresničiti, preveč so bile odtujene resničnosti. Mali narodi so izvedli celo revolucije in oklicali komunistične sisteme, kar Nemcem samim ni uspelo. In prav ti narodi imajo tudi svojo bogato kulturno, narodno in politično zgodovino, le odkriti jo je treba.

Ko smo končno pojasnili in odstranili to na videz ne-

premostljivo ideološko oviro, se lahko svobodno povrnemo k obravnavanju slovenske politične preteklosti, k zgodovinskopolitičnemu in državoupravnemu pomenu najvidnejšega dejanja slovenskega zgodovinskega prava, na USTOLIČEVANJE karantanskih knezov, kasneje koroških vojvod in zatem notranjeavstrijskih vladarjev. Poleg slovenskih kosezov, županov (zlasti še beneškoslovenskih), istrskega »capetaneus sclavorum«, vaške srenje oz. sosednje, gorskih pravn, ogrske Slovenske krajine je ustoličevanje najveličastnejša prvina slovenske zgodovine.

Najbrž mu hočejo prav zato zanikati njegovo veljavno pravno vsebino in ga prikazati kot malopomemben obred, potem ko so na Slovenskem zavlادali »tujci« vladarji. Že dr. Bogumil Vošnjak trdi v spisu »Poglavje o stari slovenski demokraciji« (Ljubljana 1919): »Pozneje pod Habsburžani se je ceremonija izpridila v jada vredno farso. Cesar Ferdinand je bil leta 1651 zastopan od grofa Sigismunda z Ditrishsteina. To je bil zadnji slučaj, da se je uporabljal knežji kamen« (str. 12). Toda če dr. B. Vošnjak še zapiše, da se je »ceremonija« nadaljevala tudi pod Habsburžani, nam kasnejše šolsko izobraževanje o slovenski zgodovini tudi to zamolčuje, sklicevaje se na »zadnje« ustoličevanje Ernesta Železnega leta 1414. Iz tega naj bi izhajalo, da je obvezujoči pravni običaj ustoličevanja s Habsburžani popolnoma prenehal in da je bilo vse skupaj res le ceremonija zaradi lepšega brez obvezujočega političnega prava.

Da je treba gledati na ustoličevanje kot na dejanje prvenstvenega politično zgodovinskega pomena, nam najbolj temeljito prikaže dr. Jože Felicijan, profesor zgodovine na eni od ameriških univerz, v svoji knjigi *The Genesis of the Contractual Theory and the Installation of the Dukes of Carinthia* (Cleveland 1967, natisnila celovška Mohorjeva).

V tej knjigi prof. Felicijan dokaže, da je poročilo o ustoličevanju vplivalo na Listino ameriške neodvisnosti, ki jo je izdelal Thomas Jefferson (ameriški Kongres 1776). Prof. Felicijan je bil natančno pregledal knjigo *Les six livres de la république* (1576), ki jo je spisal fran-

coski politični teoretik Jean Bodin. Pri pregledu je ugotovil v izvodu knjige, ki jo je Jefferson imel v svoji knjižnici, da se je ta na dveh straneh lastnoročno podpisal s začetnicami svojega imena in vnesel svoje pripombe. Na eni od obeh strani se nahaja Bodinov opis tirana, na drugi pa opis ustoličenja koroških vojvod. Jefferson je bil torej seznanjen z ustoličevanjem. To pa ga je utrdilo v prepričanju, da ne more biti utopija politična pogodba, po kateri ljudstvo v posebnem dejanju izroči vladarju pooblastilo za vladanje, kakor so zatrjevali nasprotniki demokracije. Da je torej že obstajal narod, ki je takšno politično obliko vladanja že izvajal.

O tem je bil že pred Bodinom poročal Enej Silvij Piccolomini, tržaški škof in kasnejši papež Pij II. (umrl 1464) v svojem zgodovinskem spisu *De Europa* (1458). Pri tem je bil podobnega mnenja kot Jean Bodin: da koroški obred ustoličevanja nima para na svetu.

Ameriški senator slovenskega rodu Frank Lausche je po izidu knjige prof. Felicijana imel novembra leta 1967 govor v ameriškem Kongresu z besedami: (10)

... Slovenci so verovali, da je vir oblasti ljudstvo in ne vladarji.

Slovenci so verovali, da morajo njihovi vladarji priti iz ljudstva in da mora ves narod imeti pravico voliti svoje vladarje.

Slovenci so verovali, da naj tiste, ki jim bodo vladali, odlikujeta dve lastnosti: sposobnost in skrb za občo blaginjo.

Slovenci so verovali, da imajo njihovi voditelji svečano obveznost do svojega ljudstva: biti pravični.

Mi Amerikanci verujemo danes v ista načela. In v času revolucije je v ista načela veroval tudi Thomas Jefferson. Mogoče je bil Jefferson potrjen v svojem prepričanju, ko je v Bodinovi knjigi čital opis krasnega slovenskega običaja, ki se je ohranil nad tisoč let. Morda je ameriški način vladanja dobil ponovno potrdilo, da je Jefferson čital zgodbo o ustoličenju koroških vojvod ...

Kolikor je znano, slovenska javnost v domovini o knjigi prof. Felicijana ni bila obveščena, četudi ta prikaz močno načena predstave o edino hlapčevskem in podložnem narodu, kar naj bi bil slovenski. Mogoče pa ravno zato. Iz zgodovinskega zaporedja ustoličevanj in nato poklonitev, ki so nadomestila ustoličevanje pa razvidimo tudi politično vsebino slovenskega zgodovinskega prava, na katerega Felicijanova knjiga posebej ne opo-

zarja. Zgodovinsko zabeležena ustoličenja in poklonitve si sledijo po naslednjem redu: (11)

- 1161 — Herman Spannheim, prvo omenjeno ustoličenje
1202 — Bernard Spannheim; leta 1227 na čelu koroškega plemstva, ki je pozdravilo Ulrika Liechtenstein pri Vratih slovensko: »Buge waz primi Galva Venus!«
1270 — Otokar II. Premisl, kralj češki
1286 — Mainhard IV., grof goriško-tirolski
1335 — Oton Veseli kot prvi Habsburžan, avstrijski vojvoda. Odslej vedno Habsburžani
1342 — Albreht II. Hromi
1360 — Rudolf IV. Ustanovnik
1414 — Ernest Železni, zadnjič po kmečkem obredu in v kmečki obleki
1443 — Friderik V., ki pa je bil že 1440 izvoljen za cesarja Friderika III. Na njegovo željo mu koroški stanovi odpustijo kmečki obred in vladar sprejme le njihov poklon. V zameno pa izda 1457 listino njim in knežjemu kmetu, da v svojih pravicah in svoboščinah ne bodo prikrajšani
1506 — cesar Maksimilijan I. obljubi v posebnem pismu iz Linza koroškim stanovom, da se bo prišel ustoličiti. Toda zadržale so ga vojske. V njegovem imenu sta prisegla grof Baden Krištof in grof Eitel Friderik
1520 — zastopnikom cesarja Karla V. prisežejo koroški stanovi zvestobo; zastopniki so kardinal Lang, grof Ötting, Ulrich Schellenberg in Weingand Thunheim
1563 — nadvojvoda Karel sprejme poklon koroških stanov. Ne ozira se na knežjega kmeta, ker je omenjena listina zgorela v požaru Celovca leta 1535
1592 — nadvojvoda Ernest prejme v imenu nedoraslega Karlovega sina Ferdinanda poklon koroških stanov
1597 — nadvojvoda Ferdinand sprejme ob polnoletnosti poklon stanov zadnjič na knežjem kamnu. Sin knežjega kmeta Klement mu je predložil dvojnik listine Friderika III. Ferdinand je leta 1617 kronan za češkega in ogrskega kralja, leta 1619 pa izvoljen za rimskega cesarja Ferdinanda II.
1631 — knez Eggenberg sprejme poklon deželnih stanov v imenu prestolonaslednika nadvojvode Ferdinanda (sina Ferdinanda II.). Nadvojvoda je leta 1637 izvoljen za rimskega cesarja Ferdinanda III.
1651 — knez Dietrichstein sprejme v imenu prestolonaslednika nadvojvode Ferdinanda, sina cesarja Ferdinanda III. in od 1646 češkega ter od 1647 ogrskega kralja poklon koroških stanov. Zadnjič na Gosposvetskem polju. Prestolonaslednik je leta 1653 izvoljen za rimskega cesarja, toda umre že 1654. Njegov oče cesar Ferdinand III. pa leta 1657
1660 — cesar Leopold I., drugi sin Ferdinanda III., sprejme po-

- klon deželnih stanov v Celovcu. Potrdi tudi pravice knežjemu kmetu
- 1713 — cesar Karel VI. razglasi »Pragmatično sankcijo«, dinastični in ustavni zakon o nasledstvu iz leta 1703 tudi za ženske naslednice
- 1720 — koroški deželni stanovi potrdijo »Pragmatično sankcijo«, po kateri bo Karla VI. nasledila hči Marija Terezija. V dogovoru med njimi in cesarjem je domenjeno, da se imajo deželne pravice in svoboščine, zajete poslej v omenjeni sankciji, spoštovati za vse prihodnje čase
- 1728 — cesar Karel VI. sprejme poklon koroških stanov. Poklona se tudi tokrat udeleži knežji kmet, Tomaž iz Blažje vasi
- 1747 — cesarica Marija Terezija potrdi knežjemu kmetu listino z njegovimi pravicami, toda ne sprejme več poklona deželnih stanov. Rod knežjega kmeta je izumrl leta 1823

Iz časovne zaporednosti ustoličenj in poklonitev ter priseg prav jasno izhaja, da ni šlo nikoli in v nobenem primeru za kake vrste običaj ali ceremonijo, pač pa za obvezujoče zgodovinskopolitično pravo. Res je sicer, da je prvotna demokratična vsebina tega prava postala v fevdalni dobi drugačna. Če so Karantanci še v 11. stol. lahko zavrnilo vojvodo Kunona, četudi je bil sorodnik samega kralja, in se s tem poslužili svoje pravice (prim. Mal, v »Času«, Ljubljana 1923, str. 210, po Kosovem Gradivu), je to po uveljavitvi dednega nasledstvenega prava postalo z Eppensteini nemogoče. Toda obvezujoča potrditev pravic deželnim stanovom ob ustoličenju ima jasno politično pravno vsebino in pri tem je že vseeno, četudi je ustolitveni obred zamenjala od Friderika III. (1443) dalje navadna poklonitev. To dokazuje njegovo pismo s potrditvijo deželnih svoboščin (1457).

Ustoličevanja so posebnost Koroške kot neposredne naslednice Karantanije. Na Kranjskem in Štajerskem se je po istem pravu vršila redna *poklonitev*, kasneje tudi na Goriškem in v Trstu. Istra (notranja) pa je takrat spadala še h Kranjski.

Zgodovinar J. Gruden nam o pomenu poklonitve pove naslednje:

Že od nekdanj se je na najslovesnejši način izražala tesna zveza med vladarjem in ljudstvom s *poklonitvijo deželnih stanov*, kjer je deželni knez svečano potrdil pravice in svoboščine dežele, podložniki pa so po svojih zastopnikih prisegli novemu vladarju vdanost in zvestobo.

Potem nam J. Gruden nadrobneje opiše pot Leopolda I. po slovenskih deželah:

Štajerski stanovi so dovolili za to svečanost (poklonitev), ki se je vršila v Gradcu 9. julija 1660, 30.000 goldinarjev. Iz Gradca se napoti cesar na Koroško, stopi pri Brežah na koroška tla in gre čez Št. Vid k Gospej Sveti, kjer je bil pri službi božji ... Poklonitev se je vršila 2. septembra v dvorani deželne hiše, kjer je cesar odkrit pohvalno omenil, da so mu opustiti prisego in druge običajne obrede in zastavil svojo cesarsko besedo, da bo stare stanovske in deželne pravice spoštoval, jih varoval in potrdiril ... Tretji dan je šel v Ljubljano. Dne 9. septembra so se zbrali vsi (kranjski) stanovi v deželni hiši in sklenili, da prisežejo svojemu vojvodu zvestobo, od njega pa ne bodo zahtevali prisege, kakor je bila doslej navada, ker so prepričani, da jim daje cesarjeva beseda zanesljivo poročstvo za vse njihove stare pravice in svoboščine. Vojvodu so prisego odpustili proti pismeni izjavi in ustmeni obljubi, da bode njihove pravice varoval in krepko branil. Poklonitev stanov se je vršila 13. septembra ... Dne 15. septembra se je odpeljal cesar Leopold proti Gorici ... Poklonitev (goriških) deželnih stanov se je vršila 22. septembra. Dne 24. septembra je cesar odšel čez Devin (od tu dalje z ladjo grofa Zrinjskega) v Trst. Poklonitev (v Trstu) se je vršila 27. septembra ...

J. Gruden takole sklepa svoj opis: (12)

Leto 1660 je torej za Slovence zato zanimivo, ker jih je obiskal njihov vladar, kateremu samemu so mogli po starodavni navadi priseči zvestobo in vdanost. Ta sreča jim že dolgo let ni bila dana, Goričanom celo nikdar poprej, ker so se vselej poklanjali le cesarskim namestnikom. Le še enkrat so se pozneje ponovili vsi ti sijajni prizori in sicer leta 1728, ko se zadnji možki Habsburžan Karol VI. sprejemal poklonitve v Notranji Avstriji ...

Pisec članka »Zgodovinski spominki« v Koledarju Slovenske Matice iz leta 1867 pa začenja svoj spis o slovenskem zgodovinskem pravu z besedami:

Najpred je treba pripomniti, da je *poklanjanje* dedinskemu vladarju (Erbhuldigung) na Kranjskem, Koroškem in Štajerskem bilo ravno to, kar na Češkem in Ogrskem kronanje.

Ter sklepa svoj spis:

Toliko v kratkem v dokaz, da imamo Slovenci svoje posebno *historično pravo* in sicer, ker med političnimi historičnimi pravicami menda to ne dela kaj razločka, kedaj in za koliko časa je ktera bila pretrgana, ne manj utrjeno kot Čehi, Ogri ali Poljaki.

Kronanje se po slovenskih deželah pač ni vršilo, ker so bile vojvodine in ne kraljestva. Pomembna je vsebina umestitvenega dejanja samega in v tem primeru njena karantanska politična dediščina ne bi bila prav nič okr-

njena, tudi če bi bila ustoličenja in poklonitve v latinškem ali v nemškem jeziku. Toda vršile so se na Koroškem in Kranjskem (vprašanje, kako na Štajerskem) v slovenskem jeziku. V Gorici so Karlu VI. prisegli v treh jezikih, nemško, slovensko in italijansko.

K temu pravi J. Gruden, potem ko se sklicuje na Valvasorja, češ da (na Kranjskem) govori plemstvo splošno nemški, pa tudi kranjsko in italijansko:

Vendar je bil tudi med deželnimi stanovi izven Kranjske še znaten del plemičev, ki so govorili le slovensko. To nam pričajo še ohranjeni obrazci fevdnih priseg, ki so jih morali cesarski vazali govoriti pred deželnim knezom ali njegovim namestnikom. Ko so se leta 1564 goriški stanovi poklonili nadvojvodi Karolu, so prisego podali v nemškem, italijanskem in slovenskem jeziku. Na Koroškem so še leta 1637, ko je Ferdinand III. nastopil vlado, leta 1658, ko mu je sledil Leopold, in za časa Karola VI. slovenski plemiči v slovenskem jeziku prisegali svojemu vojvodu. Enako nam dokazuje rabo slovenskega jezika tudi slovenska fevdna prisega krškemu škofu iz leta 1653. Isto pričajo tudi slovenski obrazci v prisežnih knjigah nekdanje notranjeavstrijske vlade v Gradcu (Juramentenbücher). Da je bila na Kranjskem pri sličnih prilikah slovenščina še pogostejše v rabi, je pač umevno samo po sebi. Vse to nam priča, da tudi v 17. in 18. stoletju slovensko ljudstvo ni sestajalo le iz podložnih kmetov, ampak tudi iz cesarskih fevdnih vazalov, zastopnikov gospodujočega družabnega sloja, iz odličnega plemstva (13).

Trditve o »tujem« plemstvu in vladarju ter o slovenskem podložništvu so torej v resnici potvorbe. Sicer jemlje tudi J. Gruden slovenski jezik kot merilo takratne narodnostne pripadnosti, kar ne drži. Zato pa toliko bolj utemeljeno zavrne jezikovne narodnostne teorije za fevdalni čas. Četudi nima posebej tega namena.

Slovensko priseganje na Kranjskem je lahko samo po sebi umljivo, zato pa nam priseganje in poklanjanje — da ne govorimo o ustoličevanju — kaže na Koroškem, kjer so bili nemškogovoreči tudi med deželnimi stanovi v večini, drugačno, še mnogo pomembnejšo vsebino tega dejanja. Slovenski jezik pri ustoličevanju in poklanjanju ima očitno simboličen pomen, kot politična dediščina iz karantanskih časov, kot pravnopolična značilnost izvora dežele. Ne pa, ali vsaj ne samo to, da je bilo veliko plemstva še slovenskega, kot edino sodi J. Gruden.

Ustoličevanje oz. poklonitve novemu vladarju so se vršile po vseh deželah, ki so izšle iz nekdanje Karanta-

nije (Koroška, Kranjska, Štajerska, kasneje sta se jim pridružila še Trst in Goriška). Kakšne pa so bile upravno-politične vezi med temi deželami? So imele med seboj kaj skupnega, bi jih lahko označili kot posebno politično enoto?

Nadrobnejši zgodovinski pregled nam daje tudi v tem pogledu jasen odgovor: Že leta 952 je bila ustanovljena *Velika Karantanija* s svojimi krajinami. Sprva pod skupnim vladarjem z Bavarsko, kar pa njene politične celovitosti in samostojnosti v ničemer ne prizadeva. Od leta 976 do 982 sta imeli obe deželi ločenega vladarja, od 995 dalje ima Velika Karantanija znova samostojnega vladarja. Leta 1002 se od nje ločijo krajin: Vzhodna (kasnejša Avstrija), Karantanska, Ptujška in Savinjska (iz njih nastane Štajerska), Kranjska, Istrska, Furlanska in Veronska. Že leta 1011 postane tako zožena Karantanija vojvodina Koroška, do 1122 pod vojvodi Eppenstein, za njimi do 1269 pod vojvodi Spannheim. Karantansko krajino dobijo leta 1055 plemiči Traungau, po mestu Steyr nazvani kasneje Štajerski. Po njih dobi dežela ime Štajerska in postane vojvodina že 1180. Kranjska postane vojvodina kasneje, leta 1364.

Koroška je ostala osrednja karantanska dežela, o čemer priča ne le ustoličevanje, ampak tudi fevdalna in politična povezanost njenih vojvod na nekdanje krajin. O teh zvezah poroča zgodovinar J. Gruden:

Vojvode iz rodu Eppenstein in Spannheim so imeli obsežna posestva na Štajerskem in Kranjskem, kjer so izvrševali tudi vladarsko oblast, njihove sinove in sorodnike pa nahajamo tudi kot grofe v Gorici in Istri. Celo na oglejsko patriarhovo stolico, ki je bila tedaj velikega političnega pomena, so znali koroški vojvode spraviti može svojega rodu. Ulrik I. (1085 - 1122) je bil iz rodu Eppenstein, Peregrin I. (1132 - 1161) Spannheimovec, Ulrik II. (1162 - 1182), grof iz Trebnja na Koroškem (14).

Ko so leta 1335 prišle vse karantanske dežele v posest rodu Habsburg, ki je za Babenberžani vladal v Vzhodni krajini (Ostariče, Avstrija) in se imenoval zato kasneje tudi Avstrijska vladarska hiša, so bile znova pod skupnim vladarjem in pod imenom *Notranja Avstrija* nosilec še tesneje medsebojno povezane fevdalne državne enote. Avstrijski zgodovinarji, npr. Zöllner, postavljajo kot začetek Notranje Avstrije leto 1335, ko so prišle

vse pod Habsburžane, ali pa vsaj leto 1338, ko so se deželni stanovi koroški, kranjski in štajerski zbrali na skupnem *notranjeavstrijskem zboru v Gradcu*. Stanovi so predstavljali dežele. Kranjski in koroški stanovi so pri tem dosegli, da so tudi njih dežele dobile po štajerskem zgledu enake obsežne svoboščine (deželni privilegiji), ki so predstavljali deželno ustavo. Te svoboščine so potrdili Habsburžani kot skupni deželni gospodi.

Ker so se notranjeavstrijski vladarji ustoličevali na Gosposvetskem polju, je jasno, da so tako Koroško kot druge nekdanje karantanske dežele, torej Notranjo Avstrijo samo, imeli za politično nasledstvo Karantanije. Leta 1373 sta brata sovladarja Albreht III. in Leopold III. razdelila posest avstrijskih dežel. Prvi je dobil Spodnjo in Zgornjo Avstrijo in je začetnik albertinske (avstrijske) veje Habsburgov. Vojvode albertinskega rodu so si pridobili tudi krono na Ogrskem in Češkem, rod je izumrl z zadnjim ogrskim in češkim kraljem Ladislavom (1475).

Drugi vojvoda, Leopold III. pa je tedaj dobil Notranjo Avstrijo in Tirolsko in je začetnik *leopoldinske (štajerske) veje* Habsburgov. Leopoldinski vojvode so stolovali v Gradcu. Vojvoda Friderik V., sin Ernesta Železnega, je bil izvoljen za rimskega cesarja Friderika III. Tega nasledi cesar Maksimilijan I., ki je prav tako notranje avstrijski vladar. Maksimilijana I. nasledi Ferdinand I. Le-tega sin nadvojvoda Karel podeduje Notranjo Avstrijo in jo poveže pod skupno upravo z notranjeavstrijsko vlado v Gradcu. Nasledniki nadvojvoda Karla so spet izvoljeni za rimske cesarje, Ferdinand II., Ferdinand III. (Ferdinand IV., ki pa ni zavladal kot cesar), Leopold I., Karel VI., Marija Terezija.

Iz tega pregleda vidimo, da je bila notranjeavstrijska leopoldinska veja Habsburžanov izredno pomembna, saj so kasneje iz nje izhajali sami rimsko-nemški cesarji. Tudi ta okoliščina nam skupaj z zagotovljenimi svoboščinami deželnim stanovom zaokroža sliko o pravnopolitičnem pomenu ustoličevanj in poklonitev. Če pa fevdalizma ne upoštevamo kot veljavnega družbenega reda in ga jemljemo zaradi ideoloških razlogov kot nekakšno oku-

pacijo, potem je vsa fevdalna politična nadstavba prežrta. Toda to ni zgodovinsko, temveč idejno popačeno tolmačenje stvarnosti, očiten »bias«.

Nadvojvoda Karel velja za utemeljitelja notranjeavstrijske uprave. Leta 1565 je ustanovil v Gradcu *notranjeavstrijsko vlado z dvorno komoro* (finančno ministrstvo), *tajnim svetom* (dvorno pisarno) ter *dvornim vojnim svetom* (vojno ministrstvo). Posamezne dežele so bile zastopane v vladi z določenim številom svetovalcev. Predsvetovalec je bil vladarjev namestnik in je bil po vrsti iz vsake dežele. Svetovalce so predlagali deželni stanovi, vladar pa jih je potrdil. (prim. Koledar Slovenske Maticе 1867). Toda že leta 1620 pod Ferdinandom II. je na Dunaju ustanovljena dvorna pisarna, ki nadzoruje vse habsburške dežele. Postopoma so se nekatere pristojnosti vlade in uradi prenašali na Dunaj, toda sama vlada v Gradcu je ostala še naprej.

Zgodovinar Fran Erjavec nam v že omenjenem delu »Koroški Slovenci« v pregledu letnic navaja tudi podatke o spremembah te vlade:

Leta 1676 izda cesar Leopold I. nove predpise za njeno poslovanje. Leta 1711 je graški komori odvzeta uprava Vojne krajine. Leta 1721 je uveden enotni kazenski postopek za vse notranjeavstrijske dežele. Leta 1732 izide nov cehovski red za te dežele. Leta 1743 razpuščen graški vojni svet. Leta 1746 izide patent, ki določa, da obstoji odslej notranjeavstrijska vlada le še iz tajnega sveta t. j. vlade v ožjem pomenu, in iz komore. Leta 1749 ukinjena komora, tri mesece zatem pa še tajni svet. Ostala je vlada, katere posli so omejeni na sodne revizijske zadeve. Leta 1763 je osnovan skupni gubernij za notranjeavstrijske dežele v Gradcu. Leta 1782 osnovano v Celovcu prizivno in višje kazensko sodišče za vse notranjeavstrijske dežele, v Gradcu pa dokončno ugasne še zadnji ostanek nekdanje notranjeavstrijske vlade. (15)

Za razliko od slovenskih zgodovinarjev avstrijski obravnavajo nadrobneje Notranjo Avstrijo tudi s političnega, upravnega vidika, a zamolčujejo njeno karantansko politično dediščino. Dajejo ji v bistvu nemško politično vsebino, ne da bi to posebej navedli, vendar pa v tem, da se opirajo na avstronemško poreklo Habsburžanov, na prisotnost dvora zadnja stoletja na Dunaju, ki je na avstrijskem ozemlju in je nemško govoreče mesto ter na nemško govorico na dvoru. Ustoličevanju in po-

klonitvam ne dajejo pravega poudarka in seveda, niti ne temu, da so se vršila v slovenščini. Glede skupne vladarske hiše notranjeavstrijskim in drugim avstrijskim deželam: bilo bi isto, če bi trdili, da je bila tudi Španija del Avstrije, dokler ji je vladala hiša Habsburg. Ali pa, če bi danes zanikali zaradi skupne angleške krone samostojnost Avstralije, Nove Zelandije in Kanade. — Treba je postaviti jasno ločnico med poreklom vladarja in zgodovinsko političnim poreklom dežele. Primerjava z zgodovinami drugih evropskih držav in narodov nam to stvarnost jasno predoči.

Razumljivo, toda ne opravičljivo, pa je lahko, da se je v primeru obravnavanja slovenske preteklosti težje dokopati do jasne predstave o karantanski politični dediščini. Ideologije, velikonemška, panslavizem ter ilirizem, obravnavajo našo preteklost vsaka s svojega zornega kota in zamolčijo vse tisto, kar jim ne odgovarja. In čeprav imajo različno vsebino, je njih namen enak, slovenski narod naj bi bil nezgodovinski, slovenski človek nikoli svoboden, temveč vedno podložen. Zato je vztrajati v slovenstvu nesmiselno, trpinčenje in se ne izplača.

Ker so se nazivi dežel po Veliki Karantaciji spremenili; ker so imele posamezne notranjeavstrijske dežele široko samoupravo in so bile medsebojno povezane le v taki skupnosti, kot je danes konfederacija (sodržavje); ker po naključju izraz »Notranja Avstrija«, privzet po vladarski hiši, ni prav nič spominjal na Karantanijo, je bilo in je še zavajanje stvarnosti po ideologijah toliko lažje.

Poleg skupnega vladarja, ustoličevanja in poklonitev ter skupne vlade obstajajo tudi *skupna zborovanja deželnih stanov notranjeavstrijskih*. Vse do ustanovitve notranjeavstrijske vlade (1565) so prav deželni stano­vi odločevali o miru in vojski, dovoljevali ali odklanjali nove davke, vojno naklado, skrbeli za deželno obrambo ipd. Skupni shodi deželnih stanov pa so odločali o skupnih zadevah vseh dežel. Prvi skupni shod je bil, kot že omenjeno v Gradcu (1338). Potreba obrambe pred Turki je terjala naslednje stoletje dokaj pogosta

skupna zborovanja: Radgona (1446), Maribor (1461), Lipnica (1462), Št. Vid (1469), Velikovec (1470), Volšperk (1474), Maribor (1475), Št. Vid (1486), Maribor (1494). Shod je bil lahko splošen ali pa samo po opolnočenih zastopnikih. Nekajkrat potekajo skupni zbori tudi z drugimi avstrijskimi deželami: Dunajsko Novo mesto (1502), Krems (1507), Innsbruck (1541), Augsburg (1525), Praga (1541), Dunaj (1556). To je bilo za cesarja Maksimilijana I., ki je vladal tudi drugim avstrijskim deželam. Pa tudi v tem času oz. za njegovim naslednikom Ferdinandom se zbere splošni notranjeavstrijski zbor v Spodnjem Dravogradu in Slovenj Gradcu (1531). Pod nadvojvodom Karlom pa v Gradcu (1574), Brucku ob Muri (1578) in Gradcu (1599).

Znamenit je zlasti skupni zbor v Brucku na Muri (1578), na katerem so stanovi oz. plemiči dosegli od nadvojvoda Karla priznanje verske svobode za luterane. Plemstvo je bilo namreč skoraj popolnoma poluternjeno. Vendar pa je nadvojvoda s pomočjo jezuitov ter ljubljanskih škofov Tavčarja in Textorja nadaljeval s protireformacijo in plemiški stan je postajal vse bolj osamljen ter izgubljal na moči. Leta 1599 so stanovi od Karlovega naslednika Ferdinanda znova terjali priznanje svoboščine, a vladar je njih zahteve odbil. Takoj naslednje leto se je začel izgon luteranskega plemstva in s tem je bila moč deželnih stanov na političnem področju zlomljena.

V zvezi z obrambo notranjeavstrijskih (slovenskih) dežel pred Turki, za katero so skrbeli deželni stanovi, je treba navesti nekaj podatkov o tem, kakšne ogromne žrtve so terjali turški vpadi in vojne. J. Gruden navaja:

Okoli 30.000 ljudi je bilo tisto leto (1469) odpeljanih v sužnost. Pri naslednjih napadih so zabeležene enako visoke številke. Leta 1471 cenijo število jetnikov na 15.000, leta 1474 na 6.000, pri napadih v letih 1478 do 1480 povprečno po 20.000 do 30.000 ljudi na leto. Ni pretirano, ako rečemo, da so Turki odpeljali gotovo nad sto tisoč naših ljudi in da so jih najmanj toliko tudi pobili. (16) — V teh letih so slovenske dežele izgubile torej okrog 200.000 ljudi.

To število ima pa mnogo večjo težo kot danes, saj je bila takrat naselitev mnogo redkejša. Poleg tega je vzdrževanje redne obrambe stalo ogromne vsote. Leta 1530

npr. za 700 lahkih konjenikov in 300 pešakov, razvrščenih po gradovih ob Kolpi, kar 14.000 goldinarjev. Takrat ogromen denar. Na skupnem zboru v Spodnjem Dravogradu je bila dogovorjena ustanovitev Vojne krajine z obrambo pred Turki. Kranjski stanovi so skrbeli za njim dodeljen notranjeavstrijski del južno od Save, štajerski pa za del severno od nje. (17)

V času Ferdinanda II. so stroški za vzdrževanje notranjeavstrijskega dela Vojne krajine, ki se je raztezal od Drave do morja, znašali 45.500 goldinarjev na mesec. (18) Na skupnem shodu v Brucku na Muri (1578) so deželni stanovi odobrili nadvojvodu Karlu za vzdrževanje Vojne krajine 549.000 goldinarjev na let let. Moral pa jim je priznati, kot omenjeno, svobodo za luteransko (augsturško) veroizpoved. (19)

Ko so po drugih evropskih deželah gradili razkošne dvorce in se predajali renesančnemu razkošju, so bile slovenske dežele v vojnah s Turki, največjo vojaško silo za cela stoletja in poleg Hrvaške najbolj izpostavljene vpadom. To stanje je trajalo nad 200 let. Tudi na to moramo pomisliti, ko občudujemo umetniška bogastva francoskih in italijanskih gradov in se nam zdi, da so naši predniki takrat bili manj kulturni od velikih sosedov na Zahodu.

Da je slovenski človek kljub tako hudim bremenom vzdržal na svoji zemlji, pa je lahko tudi veličastnejše zgodovinsko dejanje, kot pa so ga izpričali na Zahodu s kulturnim sijajem in razkošjem. V tej zvezi je treba poudariti, da se slovenski ljudje takrat niso samo branili pred Turki, ampak tudi večkrat udarili nazaj in potolkli turške sile. Slovenske zgodovine to okoliščino, vsaj pri splošnem izobraževanju prav tako zamolčujejo. Največji poraz so Turki doživeli v *bitki pri Sisku* leta 1593, ko je okrog 5.000 kranjskih in hrvaških čet potolklo 18.000 glavo redno vojsko Turkov in 20.000 pomožnih čet bosanskega paša Hasana (J. Gruden, itm., str. 787).

Da plemstvo tudi po duhu ni moglo biti »nemško«, kot nam po šolah vztrajno ponavljajo, priča tudi to, da so deželni stanovi omogočili izdajo Dalmatinovega slo-

venskega prevoda Biblije. O tem so se dogovorili že na shodu v Brucku. Leta 1851 je učena komisija pregledala prevod iz sporočila stanovom, da prevod ustreza vsem zahtevam. Prevod je bil natisnjen v Nemčiji (1584), ker so dali medtem v Ljubljani tiskarno zapreti. Natis Biblije je stal takrat izredno veliko, okrog 8.000 goldinarjev; od tega so založili kranjski stanovi 6.000, štajerski 1.000 in koroški 900 goldinarjev. (20)

* * *

Iz podanega pregleda slovenske politične zgodovine jasno izhaja, da Slovenci imamo svoje zgodovinsko pravo; da smo torej vse prej kot pa »nezgodovinski in hlapčevski narod«, za kakršnega nas razglašajo naši sosedge.

Vendar pa se temu niti ne smemo čuditi, saj si glede lastne preteklosti niti sami nismo na jasnem. Ideologija, velikonemštvo, panslavizem ter ilirizem, so zapustile v naših pojmovanjih usedline (stereotipe), ki se jih vse do danes nismo mogli otresti. Do pravih slovenskih pojmovanj, do samostojnih gledanj na slovensko narodnost in preteklost se zaradi zagledanosti v »zanesljivejše« tuje razlage in občutka manjvrednosti ni moglo dokopati sprva naše izobraženstvo (elita).

Elita (21) je manjša skupina ljudi npr. sloj izobražencev, ti pa posredno ali neposredno vplivajo na mišljenje in obnašanje soljudi, imajo priznано vodilno idejno vlogo. Slovensko izobraženstvo, slovenska elita, pa je podlegla ideologijam, zaradi nezadostne obveščeno-sti ali zaradi političnega pritiska. Kakorkoli že, dejstvo je, da si ne upa zavzeti več kritičnega stališča do vsiljevanih *mitov* (22) o našem narodnem hlapčevstvu in sramotni preteklosti. Nasprotno, naši književniki so te mite odeli še v pesniško in pisateljsko fantazijo (npr. Ivan Cankar s svojo Slovensko legendo) in preželi z njimi našo podzavest.

Vsled tega Slovenci nimamo romanov, glasbenih in sploh umetniških del, z izjemo nekaj poskusov, upodobiti prizore iz Karantanije, ko je bila še »svobodna«. Na očitno idejno zmedo zavesti pa kaže tudi današnje vzdušje slovenskega središča, kjer slovenski skladatelj

napiše opero »Cortezova vrnitev«. Amerika bo gotovo vzhičena nad takšno zavzetostjo pripadnika »malega« naroda! Prihaja torej do iskanja elitništva in duhovnega bega iz dozdevno manjvrednega slovenstva v evropsko ali svetovno namišljeno kulturno širino (npr. Taras Kermavner, Andrej Inkret, Marjan Kramberger in drugi pisci).

Pojav je znan pod imenom *istovetenje* (identifikacija): Določena oseba skuša iz čustvenih nagibov privzeti in osvojiti kake posebnosti, ki so nanjo napravile močan vtis. V takem primeru postane članek heteronom. Istoveti se z določeno osebo, skupino ali idealom. S. Freud govori v tem primeru o nadjazu, ki učinkuje usmerjevalno. (23)

Vodilno idejno vlogo daje izobraženstvu (eliti) v družbi njegov položaj (status). Po položaju ločimo politično, poslovno elito in še posebno vplivno elito javnega mnenja (opinion leader). Slednja vpliva s svojimi pogledi, čustvenimi nagibi (atitudami) do življenjskega okolja, narodnostnega porekla na javnost, najbolj preko tiska in šolstva.

Ni treba posebej utemeljevati, da je vpliv slovenskega izobraženstva v zadnjih sto letih preko javnih občil in v javnem izobraževanju izredno močan. Malodušje do slovenstva, ki je zaradi pomanjkanja resničnih spoznanj, ki jih prekriva ideologija, prešlo od sloja izobražencev tudi na slovenske ljudi, je našo narodno skupnost privedlo v položaj zaostajanja za novimi, bolj dognanimi spoznanji o lastnem poreklu (cultural lag). Posledica tega je *zagrenjenost* (frustracija) — odpoved določenim nalogam in negodovanje nad tem, da se želje ne morejo izpolniti. (24)

Takšno stanje je končno posledica delovanja vzvodov, s katerimi se vrši *socialni nadzor*. (25) Ta nadzor obsega obvezujoče zakone in določila, pa tudi ustrezne kazni, če jih kdo ne izpolnjuje. Poleg tega pa imajo državne strukture tudi določen ideološki sistem, ki ni nujno zakonsko izražen npr. nacionalna ideologija vladajoče stranke. Ta skuša utrditi svoj položaj z idejnim zavejanjem (manipulacijo), predvsem preko javnih občil. V

našem primeru je to zavajanje usmerjeno v vcepljanje občutka manjvrednosti, z vsemi »znanstvenimi« argumenti in propagandno tehniko, ki naj nas napravi voljne za asimilacijo.

Več kot očitno je, da je ta propaganda imela na naše ljudi večji učinek, kot pa bi ga ob pravilni obveščeniosti smela imeti. Tako velik, da skoraj ne najdemo več pravega izhoda iz začaranega ideološko manjvrednostnega kroga.

Če se bo naša »elita« zavedala, kaj je vzrok takemu stanju — in pri tem je lahko elita vsakdo, ki čuti s svojim narodom — da bomo pometli z ideološkim zavajanjem in njegovimi usedlinami, potem bomo Slovenci v prihodnje stopili v vrsto evropskih narodov. V nasprotnem primeru pa bomo izginili in za to ne bo niti več potreba novih industrijskih con!

-
- (10) iz »Misli«, slovenski mesečnik, dec. 1978, Melbourne, Avstralija
- (11) povzeto iz naslednjih del:
F. Erjavec, Koroški Slovenci, Mohorjeva, Celovec 1955-1960, 6 zvezkov
J. Gruden, Zgodovina slovenskega naroda, Mohorjeva, Celovec, 1910, 1913, 1915
M. Potočnik, »Vojvodina Koroška« (Slovenska zemlja), Matica Slovenska, Ljubljana 1910
Koledar Slovenske Matice 1867, »Zgodovinski spominki«, str. 81
- (12) J. Gruden, itm., str. 896-899.
- (13) J. Gruden, itm., str. 1020
- (14) J. Gruden, itm., str. 166
- (15) F. Erjavec, itm., 5. zv. (Kronologija Koroških Slovencev)
- (16) J. Gruden, itm., str. 366
- (17) J. Gruden, itm., str. 597
- (18) F. Erjavec, itm., str. 72
- (19) J. Gruden, itm., str. 776
- (20) J. Gruden, itm., str. 635
Koledar Slovenske Matice 1867, itm.

- (21) R. Hamann, Paretos Elitentheorie und ihre Stellung in der neuen Soziologie, Stuttgart 1964, str. 24.
- (22) Mit je izraz arhaičnega verovanja v besede in norme ter ima svoje normativno jedro, ki ga določajo koristi pridobitnega značaja - C.J. Gulian, Mythos und Kultur, Wien - Frankfurt/M. - Zürich 1971, str. 27
- (23) R. Mayntz, Role Identifikation and Moral Role Behaviour (Archives Européennes de Sociologie), Paris XI (1970), str. 368
- (24) H. Rohracher, Einführung in die Psychologie, Wien - München - Berlin 1971, str. 476
- (25) G.A. Theodorson/A.G. Theodorson, Modern Dictionary of Sociology, New York 1970, art. »Social Control«

Tavo Burat

DEKADENTNA

Zakaj
vam je zoprn
netopir?
To je miška
z lastavičjim
srcem.
Samo to.
Majhen tkavec
luninih žarkov
samo drhtenje
noči
nosi
njegove peruti.

.....

Kaj je to čarovnija
ali izpolnitev
sanj
poezije?

MAGNETOFONSKI TRAK

(V. nadaljevanje)

»A zahtevajo še večjo iskrenost in so jasnejši. Pesem napišeš ti, Malajdica, pesem napišeš, in če si spretna, ti dajo celo honorar. Slavna postaneš, močna, ko še sam ne veš, kdo vse te občuduje. Eh, draga Majdica, nič hudega te ne čaka v življenju, le jaz ti bom sledil kot abstraktnemu pojmu lepote.«

Malajdin spremljevalec Lauro je »malajdico« izgovarjal dražestno in otožno, tako da mi je bilo še enkrat žal, da sem ju s svojim povabilom odtrgala od njune vsakdanje idile. Vendar sem mu hvaležno ponudila steklenico portovca, naj jo odmaši. Jezusu so se v kričeče beli srajci stegnile mesnate roke, da ga je Nataša prav navdušeno pogledovala, Malajda pa si je skušala priboriti le kanček pravice, da bi branila resnico, ki jo prinaša pesnikovanje.

»Saj pesnik ali pesnica ne pišeta zato, da bi postala slavna. Mar bodo moji sovrstniki s podeželskih ulic brali vse moje pesmi? Mar bodo v stripe zaljubljene lepoticice - delavke vzele v roke časopis, če bo kdaj v njem moje ime? Brali bodo moje verze, če bom priporočena tebi, ki si slaven junak našega časa, ker presenečaš s svojo hitro dirko, ker vihraš s krilaticami, s svojimi bleščečimi lunskimi srajcami, da ne rečem, ženskimi bluzami. Kako je mično, da me uvajaš v družbo, a sem nasmejana navzven, notri pa je tiho, vodeno, trpko, ena sama žalna maska, porojena v času prisluhov, resnično bivajočih z nami ob ždeči smrti vodikove bombe.

In ker veva obadva, ker vedo tudi prisotni znanci, kaj nadvladuje sredozemsko kulturo in vse lepo, kar je človek v svetu ustvaril. Tako, Lauro, ne umetnost, življenje nas družijo, življenje, ki je ogroženo s preparati v snažnih, osvetljenih, klimatiziranih prostorih, v podzemljih, ki so izolirana, medtem ko bova jaz in ti krvavi pot

potila, če bova hotela na svet spraviti vsako leto novega Slovenčka, kot bi najini naravi prijalo in kot govori Bog o združevanju poltenih ljudi, da morava dovoliti, naj se človečki rodijo. Koliko laži zaradi laži! Toda zdaj ne, laž ne more prevpiti mojega življenja. Če je življenje ogroženo, ga moramo braniti!«

Lauro, nasmejan in lep kot Apolon, je vse vanj naperjene puščice mirno poslušal. Imela sem vtis, da je celo vesel, ko je letelo vanj toliko zamere.

»O nečem pa nisi nič povedala.«

Njegove temno modre oči so se za hip zagledale vame, potem v Natašo, nekoliko boječe v opata Jezusa, nazadnje pa je razločno in mirno razlagal:

»Nismo edina civilizacija na tej obli. Današnje človeštvo je morda poslednje v verigi človeških civilizacij, ki se skozi milijone let vrstijo na našem planetu. Nihče ne more vedeti, ali je naša stopnja razvoja višek vsega, kar je bilo v različnih obdobjih doseženo. Ne vem, ali so bili nekdanji prebivalci Sahare enako razviti kakor mi, tudi tega ne vem, ali so bili graditelji steze bogov enako kulturni. Vem pa, da nobena vrsta živih bitij, ljudi, ali po razumu podobnim ljudem, ni bila tako blizu popolnemu razdejanju, izničenju, kot je človeštvo v sedanjosti.«

»Ne vem, kje ste pobrali krilatico o vesoljskem ljudstvu, ki da je živel pred Adamom in Evo na tej obli. Čudim se tudi, kako mladi zaničujejo vse pametnejše teorije o porajanju življenja in hočem brezkompromisno verjeti, da je bilo na tem svetu silno veliko populacije tam, v teminah poledenitvenih obdobj. Osebnostno mi je bliže Darwinova razvojna teorija. Ta se postavlja jasno racionalistično ob bok in po robu krščanski ali sploh katerikoli religiozni razlagi o nastanku človeštva. Vi, mladi, pa verjamete vsem vesoljskim razlagam o nastanku sveta, samo poetičnim ne. Tako patetično vnaprej opravičujete izginotje človeštva, če bo do tega prišlo.«

Nalila sem ostanek portovca v Natašin kozarec. Njeno mnenje o stvareh je bilo vedno najzanimivejše. Lauro je mladostno sprožil drugo rundo ugovorov proti ustaljeni miselnosti.

»Ko bi človek prišel na svet s pesmijo, potem bi naše življenje bilo nekoliko bolj rajsko. Moja babica je bila babica. No, delala je po hišah nove vozle iz popkovine, ko še ni bilo organiziranih porodišnic. V njeni vasi so otroci prihajali na svet kot po tekočem traku. Enkrat je zavekalo na zgornjem koncu vasi, ko so jo naslednjega dne klicali k sosedovim. Rojstva in rojstva. Človek, ki je bil tako blizu porajanja življenja, veliko ve, in če ne ve — ugiba. Ugibam tudi jaz. Darwinova teorija nima nič skupnega s tistim, kar se je po vesoljnem potopu zgodilo na zemlji. In čemu bi govorili o poetičnem življenju, ko celo vaše življenje ni poetično. Življenje je boj, zato novorojenček joka, simbolično, če hočete, joka pa v resnici zato, ker mora zajeti zrak v pljuča. Pa kaj je posameznik proti tisočletjem! Saj se šalim — hotel sem povedati vendarle to, da bodimo ob novih teorijah o nastanku dvonožcev bolj pluralistični! Religije spoštujem, ker so iz človeka napravile spodobno bitje, ki naj obvlada svoje živalske instinkte.«

»Ne umikaj se, človek novega sveta!« je mirno dejala Nataša »dovolj je v tebi energije, da poveš, kar misliš. Tu smo v zasebnem krogu in ti ni treba zavijati resnice v šale. Tudi jaz sem brala Asimova, ki me je očaral. Morda sem ga celo poznala. Ne spomnim se. Vem pa, da je vesolje največja neskončnost, o kateri je človeku dano ugibati. Skrivnosti življenja pa so zares poetične. Očarljivo je, če mladenič, kot ste vi, vseeno razglablja tudi o takih stvareh, vendar vas bo življenje, ali boj, kot ste rekli, prej ali slej prisilil, da si takih vprašanj ne boste več postavljali. Vse bo storjeno, da bi o tem ne premišljevali.«

Jezno sem jo zavrnila. Ob vinu je namreč večkrat stresala podobne dvome. »Čemu bi ne smel Lauro razglablјati o teorijah nastanka sveta?«

»Ker mu tega nihče ni dovolil. Ironija naše dobe je ravno v tem, da lahko samo izbranci mislijo in raziskujejo, tisti, ki skušajo to početi na svojo pest, niso zaželeni. Toliko si stara, da bi ti določene stvari morale biti jasne.«

»Razglablјati o sestavu vesolja je delo, ki zahteva

več življenj. To je že znanost. Praktično življenje vsakega, slehernega, je dragocenejše od visokoletečih spoznanj,« je zaključil Jezus.

Bilo je prvič, da sem posumila v njegovo svetništvo. Postregla sem z drugo steklenico portovca.

»Nikoli se nisem bavila z dojenčki«, je pristavila Nataša, »vem pa, da je rojstvo nekaj zelo praktičnega. Plenice, drekci, neprespane noči, protesti sosedov in sreča, ko malček vedno sili in sili vate, se te oklepa, priteče ponoči, da bi te zbudil, ker je čuden lunin sij. Nepopisno je otrokovo vživljanje v svet odraslih. Edino njegovo življenje je svobodno. Pozneje se mora vključiti v smotrno življenje. Živeti, kot se spodobi.«

»Tako da je na koncu brez domišljije,« je dodala Malajda.

»Ti še vedno nisi brez nje, ti jo lahko še ohraniš!« se je vnel Lauro.

»Da ne bi kdo mislil, da sem se jaz odpovedala domišljiji kar tako! In da nisem okusila svobode zaradi okostenelosti evropskih navad,« glasno poudarja Nataša

»Evropske navade niso okostenele!« protestiram.

»Brez reda ni države!« se oglašja Jezus.

»Pijmo, da bomo veseli!« se je navduševala Nataša. Nato je čisto resno pripovedovala zgodbo svojega življenja.

MOAMMAR

Bilo je na začetku nekega zelenega poletja. Zelenega zato, ker je aprilsko deževje tako stalno rosilo, da so se popki razrasli kot že dolgo let ne. Gozdovi so na začetku poletja dihali s polnimi zelenimi pljuči. Listi na vseh drevesih so bili širši in sočnejši kot druga leta. To pripovedujem zato, da bi razumela samo sebe, zakaj se mi je zahotelo neverjetne širine. Moja prijateljica Biserka je šla na daljši izlet s svojimi učenkami. Ker je želela, da se jim pridružim, a ne prenašam vožnje z avtobusom, sem drvela za njimi ali pred njimi s svojim starim preizkušenim avtom. Po poti sem prehitevala avtobus, nabit z Biserkinimi dijaki in dijakinjami, ali pa sem za njimi zaostajala. Končno so prispeli do neke restavracije, kjer

pa so zganjali tak trušč, da sem zavila drugam. Zvečer se tako srečamo, sem ji obljubila na svojem samotarskem »odmiku«. Biserke namreč ni bilo lahko dobiti, saj je bila vsa razburjena, nekaj je vsem dopovedovala, venomer je iskala neke listke v svoji torbici: menila sem, da bi bilo bolje srečati jo zvečer, to začasno su-
plentko.

Zavila sem skozi smrekov gozd in se zaustavila ob mirnem gostišču. Pozneje sem spregovorila nekaj besed z radoživimi gosti v restavraciji.

Končno sem privozila do prenočišča. Bil je večer in Biserka je bila med svojimi varovanci vsa upehana in tako izničena, da je s copatkami kar zagazila v lepljivo blato; pravkar si jih je sezuvala, ko sem se prikazala ob vhodu. Hotela sem ji pomagati, a me je vzradoščeno sprejela, češ da ni nič hudega in je venomer glasno žvrgolela: »Kako lep kraj! Kako dobro bomo jedli. Kako si želim varne postelje! Končno v mestu.«

Ej, bili smo v Plitvicah, a jaz še zdaleč nisem bila tako navdušena kot brhka spremljevalka mladih deklet in fantov, ki so v večernem hladu letoviščarskega središča veselo ščebetali in občudovali »svoj« aerodinamični hotel. Končno je Biserka dovolila, da odnesem vsaj pol šopka poljskih zelišč, ki ga je nabirala med postanki. Domenili sva se, da se vidiva šele naslednjega dne, kajti bila je na videz in v resnici izmučena.

Ker sem veliko njenih mladih poznala, sem bila na koncu hotelskega hodnika kot ena izmed njih; in kmalu sem zaščebetala kot oni. Menda sem se sporekla za sobo, čeprav nisem spadala v njihovo skupino.

Prtljaga je bila nagrmadena vsepovsod po veži, čas prvega popotnega dne je bil mimo.

Prostor, v katerem smo se nahajali, je bil docela nov, prefinjen, v tistem arhitekturnem stilu, ki je značilen za mladi val jugoslovanske arhitekture, ki je bila sprejela razgibane prostorske oblike kot nekaj odrešilnega.

Dekletom je bil večer v mestu nekaj novega. Izjemno razkošen in večdimenzionalen.

Potem sedim v svoji spalnici. Moderna kopalnica v črnozelenih ploščicah. Ne, si mislim, naj bo kar sam,

črnozeleni marmor; mene vleče ven, v poletno noč!

Hodnik je zelo čuden. Z dolgimi zavesami in usnjnimi stoli, ki škripajo od napetih vzmeti.

Ven grem. Na koncu drevoreda bela mošeja. Z zlato kupolo, druge so bele. Cesta je skoraj prazna, prebivalci spijo. Sprehodim se malo za šalo, sama na svetu, ne, sama v mestu.

Vračam se v hotel.

V hotelski veži so še vedno gostje. Mladike ščebe-tajo, kot bi jih nič ne bil utrudil prvi dan vožnje. Biserka pa je zagotovo v mehkih pernících zasmrčala, tako menim. Lepo, da se mi ni treba na dolgo pogovarjati. Sama sem z neobveznimi znankami, brez odgovornosti. Včasih se tako stanje prileže.

A ta samota je varljiva. Nekdo me srčkano prosi, naj bom za tolmača. Ginjena sem, da me nekdo ob tej uri potrebuje. In še fleten je, tisti tip, ki sedi v kotu in bi se vse mladike z njim pogovarjale kar hkrati. Dejansko jih napaja in plačuje, kot je bilo razbrati v čednem prizorčku. Pa ironično in perfektno nekaj razlaga v filmski angleščini, z levico pa dviga časo.

Zdaj se mi svetlika. Ko odloži kozarec, saj je bil res iz kristala, zvleče na dan verižico z diamanti. V spominu mi nekdo pravi: Z NJIM NE SMEŠ GOVORITI!

'Pa zakaj ne?' zlovoljno vprašam svoj spomin.

'Vpleten je v najmanj jasne zadeve', odgovarja v mojem spominu lep moški glas. Strašno je to, da se lastnika tistega glasa ne spominjam, tegale tipa pa zelo dobro.

Saj je že mimo dvajset let! Kakšne nejasne zadeve so se pletle okoli njega, ni jasno, a jasno je, da ima svinčen pogled, čeprav je ožaljšan, kot bi ga gnetli ves dan v frizerskih in lepotnih salonih. Prečudno lep je in še z diamanti v rokah. A svinčene svinčenke drse skozi njegove kretnje.

Pa ga vseeno pozdravim.

Prisedem in ledeni srh me objema do vrha zadniega živca, prisegla bi, da to bitje ni tako jasno nedolžno, kakor so diamanti, ki jih ima v rokah.

Prisedem, ker me je deklet preprosilo, naj ji preva-

jam. Od nekod se je iz mene odlepila angleščina. Vre na dan, kot da sem Byronova potomka, ne pa izvedenka za romunščino. Gospod me vedno dohaja s svojo izrazitostjo in vrta vame.

Ne gre, da bi se kar tako izdala. Hvala bogu, *mojemu* bogu, alkohola tu po desetih ne točijo, in zdaj bo že najmanj enajst. Odkod je? Kdo je? Kako mu je ime?

No, zdaj vedo vse. Moammar pa zagotovo ni, ker v tistem mojem daljnem spominu ni nobenega Moammarja. To je kakšno novo ime lepega potnega lista. Kot v Noči v Lisboni. Še denar se mu zdi papir, kar zaničljivo plačuje.

Izletnice odhajajo v sobe. Zdaj je čas, da se mu izmuznem ali pa on meni, kakor hočem. A moja družabnost me izdaja. Presedem se na usnjeni naslanjač. Na še novem baržunu je vazica z nežno orhidejo. Sto let menda nisem takole brezskrbno sedela in sto let mi niso takole mično pripovedovali o življenju, ki je bilo in bo daleč od mene.

Stoletne platane tamkaj za steklom molčijo, dežek nanje rosi. V prostoru je samo še en par, ki se je prav tako presedel od majhnih stolic na bogate usnjene kavče. No, to je pa Biserka. Obrača mi hrbet, kot da me ne pozna. Njen sobesednik je spremljevalec iz avtobusa. Kako mu je uspelo odtrgati jo od njenih zelišč, ki so zdaj vsa ovenela na mizici poleg odprte steklenice z rakijo, katere jaz in Moammar od natararice nisva mogla dobiti niti za stotisočak! Nalivata se. Moammar se primakne k meni in je vesel, da klepetam. Roka je na mojih ramenih in na štiri oči nisem videla resničnejšega poželenja, odkar je umrla moja čudna ljubezen, strastna in enkratna, pokopana nekje, ne vem kje. Zdaj točno vem, da je on, mislila sem, takrat, študentka, mislila sem, da je konec sveta, a če bi tiste oči presadili, bi jim ne mogla biti tako črno podobne po žaru in tisočletni svinčenosti.

Ne, tu ni glasbe, je stroga tišina popotresnega mesta. Platane tam zunaj pljuska vose noč. Žarki nočnih luči trkajo v mokri tlak. Skozi steklo se vidi vse. Naju ne vidi nihče. Kaj mi pomaga, da ima ta Libijec svobodno

domovino, da je svoboden in bogat, da ima puščavo z nafto in mesto, v katerem stanuje kot pomemben državnik. Kaj mi pomaga njegova univerza, če vem, da mi je nekdo, ki me je ljubil, prepovedal z njim govoriti, pred točno dvajsetimi leti in je potem odšel, o, za vedno odšel. Ne morem ga vprašati, ali je to on, ali je to njegov dvojček, ker samo dvojček bi mu bil lahko podoben, le jaz ničemur več nisem podobna. Da, takrat so bile sobice majhne, štirje kvadratni metri za šest ljudi, sedaj pa sva v veliki dvorani, stebri so tu iz čistega marmorja in naslanjači škripajo od čistega usnja.

Samo ta pogovor bo tak, si pravim, potem bo vse kot prej. Z Biserko in njenim velikim spremstvom bomo objadrili Jugoslavijo, sezuli se bomo v mošejah in poklekali v dubrovniških cerkvah, zapeli bomo v večernih gostiščih, se vpisovali v spominske knjige, potem bo minil izlet, spominjali se ga bomo nekaj let zaporedoma, potem bodo drugi pomembnejši izleti, ta zagonetni Moammar pa bo lepa prigoda. Vsaj za mladež se ne bom bala, da jo zapelje, neznanec z diamantno verižico.

Toda ta se kar pridušeno omamlja s temo, božansko lep je in me vabi, naj grem gor, v njegovo nadstropje.

'Biserka', pravim, 'ta gospod nas vabi, da poklepeta-mo nekoliko pri njem. Pridita, vzdušje bo lepše.'

'A naj te vahtam?' zavihiti svoj jezik kot božji bič.

Nemara se je odločila, ker si je obetala zabavo, vsekakor se je za njo dvignil tudi spremljevalec Bojan, srečen, da sme z oboževalko zelišč še kam ob pozni uri. In tudi beločrna natakaraica nas podi spat, ker zares ni več kokošja ura v mestu.

Stopim v najlepše hotelske prostore in ugotovim, da je res danes pripotoval, da za sabo ne zna pospravljati, da vključuje magnetofon, in telefoniram naj, takoj, naj prinesejo liker. A suh telefonski glas enako kot prej pove, da alkohola ne bo. Kisla voda in kokte so v omari za mojim hrbtom. Preverjam, ali so steklenice bile prej odprte, ne, zapečateni so kot nove. Kaj, nove so, nedolžne, kot je lahko nedolžna kokta. Nalivam polpijani Biserki in njenemu spremljevalcu, srečnemu, da sedi tesno ob njej, Moammar pa raztegne zemljevid svoje države. Vse

je v rumenem, to se pravi v peščenem, s cesto, ki kot rdeca nit pelje do Sredozemlja in še naprej, do Evrope in jasno, da je to njegovo bogastvo, nafta, utekočinjeni bog dvajsetega stoletja.

Ne maram se pogovarjati o bogastvu, minila me je želja odevati se v blišč, toda zdaj nima smisla v tem času in v tem prostoru pleteničiti z mojo absurdnostjo.

Moammar pa o svojem bogastvu govori. On hiti, potuje, sprehaja se iz letala v letalo. Iznajdljivost njegovega tržišča poznam, melanholično premetavam predmete v trgovinah, kadar hočem pozabiti na svoj težki svet misli. Moammar pa govori o puščavi kot o najbolj pisanim svetu. Govori le meni. Razlaga le meni, osmišljen in zaljubljen v svojo državo.

»Moammar«, mu končno izjavim, »meni bogastvo ne pomeni vse!«

»In kaj ti pomeni veliko!«

»Poezija.«

»Kaj je to?«

Smehljam se.

»Zares ne veš, kaj je poezija?«

»Čudno, Moammar, da ne poznaš poezije. Vsaj za Senghorja si že slišal. Sicer je pri nas ni veliko. V potrošniški družbi je ne rabijo, kot je morda ne rabite v vaši naftni državi.«

Zdaj mi je jasno, v deželi maka dizdarja mi je jasno, kako malo rabi moderen človek poezijo. Posamezniki, kakršna sem jaz, imajo že z njo opravka, večina pa ne. Moammarja hočem ujeziti.

»Poezija je najlepše, kar je na svetu ustvaril Bog. Bog je poznal poezijo.«

»A je osmi dan ustvaril tudi nafto, najsi bo Mohamed ali vaš Kristus.«

»Poučen si, Moammar, o krščanstvu,« se mu rogam in Biserka se mi smeje in smeje, zakaj Moammar je pokazal tako lepe zobe, da so se ji zazdeli lepši od moje poezije.

»Ves svet se ukvarja z nafto in bencinom, a ti se ukvarjaš s poezijo!«

»Moja usoda, Moammar, moja usoda.«

Mislim si: nič ni več podoben tisti osebi, dvojčku iz preteklosti. Pristen Afričan je. Kot da nikoli ni študiral v Evropi.

»A kot sem rekla, je tudi naš Bog in vaš Mohamed med ustvarjanjem pretehtal svoje besede in je pesnikoval. Že takrat je nastala poezija. Koran je dovršen del poezije.«

Biserka je že bruhnila v sproščen poreden smeh, njen spremljevalec je nategnil ušesa, Moammar pa se je zamislil, ker so mu bile moje besede všeč. Priznal je, da ni imel že več let časa, da bi se spomnil na koran. Ker on ni religiozen. Moč njegovega življenja ima drugačne dimenzije. Je bolj večna od moje poezije, ker mora poravnati dolg svojemu narodu.

Tehtam in tehtam Moammarja, koliko navezanosti na Mohameda je še vedno v tem arabskem trgovcu, ki je šel od svoje vere dlje kot jaz od svoje.

»Saj niste ateist!«

»Ne, vera me ne zanima.«

Zanima ga politika, to mi je bilo jasno v tistem svinčenem pogledu. Nekoga je moral spremljati na poti do sem, koga niti ne bo povedal, prav čutim, da najraje ne bi.

Ob tej pripovedi se je Nataša vedno huje vživljala v vlogo, ki jo je v tistem hotelu želela odigrati, in bo za vedno samo ona, zase, vedela, ali jo je prav odigrala. Bojim se, da je ni, prav vsi, ki jo poslušamo, mislimo, da je ni, zato jo želim iztrezniti in ji reči: vrni se iz sanj v tvoj svetli Trst, v resnici pa jo zmerjam:

»Treba se ti je bilo ponoči trapiti s takole popotno torbo.«

Neugnani Lauro pa kar po mojih besedah: »Oj, kako ste zabiti. Tista popotna torba je vendar petrolejska. Mar res ne živite v sodobnosti!«

»Tudi Biserka, mi je pristavila, potem, zjutraj, ko sva se srečali ob zajtrku: Saj Moammar pretirava, tudi če boš hotela k njemu, se boš vrnila. Tam nič ne rase razen palm, mi pa imamo tisoč rastlin. Saj boš umrla, ti, ki si že zmlada zasukana na klorofil!

Toda Nataša pripoveduje še naprej ...

»Moammar še vedno ni kazal utrujenosti. Nalival je v kozarce kislo vodo in kokto, opolnoči je nekje iztaknil led. Niti sence ni bilo v njegovi samozavesti, same jasne pozicije v njegovih besedah.

Ker se je noč že nagnila na drugo stran neba, sem gospodu hotela pripovedovati o svojih bučnih dogodivščinah. Smejala pa se je le Biserka, ki menda pri svojih štiriindvajsetih letih še ni doživela bele noči v družbi. Govorili smo še o nekem bogu, ki smo ga zapustili, čeprav nismo pozabili na njegove zakone.

Moammar je pospravil svoj molek iz draguljev, ker šele zdaj domnevam, da je to bil. Morda celo moje življenje ni toliko vredno kot diamant na njegovih okrasjih ali molkih. A to me ni zanimalo. Zanimalo me je, zakaj je tisti moj prijatelj bil tako izginil. In vse je bilo v preteklosti. Vprašati, kakšen je v življenju njegov boj za obstoj, to bi ne bilo olikano, saj nas on po tem nič ni povprašal.

»To leži, tu, v prsih«, bi mu rekla, »žalost, ki je nobena stvar ne more izruvat. V mojem življenju, Moammar. Žalost za nekom, ki je šel med sence. Gotovo imaš prijatelje med sencami. Morda se med sabo videvajo. Morda se je tisti naivnež navadil politične govornice in so se tvoji gverilci rešili predsodkov. V najinih srcih so. Enako žalost imava v duši. To pa odseva v očeh. Tudi v kretnjah. Vedno, ko me kdo tako žalostno pogleduje, mislim na svojo težo, mislim nanj. Kamen v moji duši, odveč znam biti lastnim ljudem.«

V tistem hipu Moammar ni mislil name.

Dno njegovih čustev je bilo mirno in kristalno. Ledeni dih, svinčeni, je ostal v njegovih očeh. Človek, ki ve, da je svet računica, sproščena in lahkotna.

Moammar ve, da ima vsak človek svojo ceno, in da cena moje kože ni visoka. Ne more pa vedeti, da sem, pilepljena na tisti naslanjač, vrtljivi stol in na stene njegove sobe, bila najbogatejša v svojem življenju. Prepričana sem, še zdaj, da misli name, naj bo kjerkoli. Morda sem ga tudi srečala, bežno, mimo.

»By, my sorrow sister!«

»Pretty night, african boy.«

Minila so leta, in nisem se več vračala v nobeno belo noč. Biserka me je 'spretno vahtala', s svojim spremljevalcem me je celo, vsa cvetoča, spremljala v mojo sobo, in drugega dne ni bilo nikjer ne Moammarja ne mojega miru. Odpekotala sta v bogve kateri kontinent.

Nemara je bil sit mene in mojega boga. Mar ga jaz nisem bila nikoli naveličana? Mar nisem tudi jaz zveličavno obračala in prelistavala strani Tolstojevih romanov, kjer piše kilometrine o božjem razodetju in skepsih! Tako pa sem versko krizo doživljala vpricho dražestnega mohamedanca.

Nataša se je zavrtela na stolu, dvignila svoj kozarec in napila: »Zdravje našemu rastju in bitju!«

Sedeli smo okoli nje in jo bodrili, naj pozabi.

Saj je imela Biserka prav. Evropa ima svojo ceno, kulturo, rastlinje, čudoviti gorski svet, Evropa je njena domovina, njena zibelka, njena bodočnost.

»Saj vse to vem, zadobro vem, in sem zato tu. Če ne ... če ne bi bila izginila, četudi bi me peljal v harem. Koliko haremov je v moji okolici. In ženske, ki tako živijo, so zaničevane, opustele in obupane. V Afriki je taka stvar zabavna, normalna.«

»Moammar je daleč«, je po dolgem času spregovorila Malajda, »a takih Moammarjev bomo srečavali vedno več. Celó to mislim, da ni noben greh, poročiti se z Arabcem. Križarske vojne so že zdavnaj minile. Počutim se bolj Sredozemka kot Evropejka, zlasti, odkar sem videla Holokavsta.«

Malajda je strmo pogledala v opata, prepričana, da on ni njenih misli. Nato je nadaljevala: »Če bi pa morala biti v tem trenutku naša družba brez tebe, draga Nataša, ne bi popili niti prvega portovca.«

Od nekod sem na kristalnem pladnju, bleščečem kakor diamant, prinesla dateljne. Prišežem, da niso niti malo podobni Cankarjevim. Svetili so se kakor razkošje južnega morja. Nataša je prebledela. Jezus je svečano dvignil svoje vreščeče bele roke in vzal datelji kot hostijo. Nato ga je požrl. In za njim so jih začeli jesti vsi, le Nataša je zraven popila nekaj kozarčkov ne vem katere steklenice portovca. (Dalje prihodnjič)

ŠOLE IN KRAJEVNI JEZIKI

(Nekaj besed o anketah v Dolini Aoste, Piemontu in drugod: kako šola odgovarja zahtevam dvojezičnosti?)

Socialna dvojezičnost ali sožitje dveh jezikov v istem kraju je lahko posledica:

- vzporednega obstoja dveh jezikovnih skupin;
- vsiljevanje nekega drugega jezika (jezika J2) neki homogeni jezikovni skupini (ki govori jezik J1) v šoli in administraciji, v sredstvih množičnega obveščanja itd.

Dejansko se »vsiljevanje« nagiba k temu, da postane »vzporeden obstoj,« kajti z vsiljevanjem in asimilacijo se J2 širi med ljudmi, ki govorijo J1. To se je na primer zgodilo v Bruslju, kjer je prvotno bil J1 = holandščina in J2 = francoščina. Danes je šola zaradi masovnega širjenja intelektualnih pojmov izgubila kulturno vlogo, ki jo je igrala v prvi polovici našega stoletja. Vseeno pa je obvezna državna šola okolje, kjer velika večina otrok prvič odkrije in se potem nauči pisanega jezika. Odrasel pa bo veliko raje bral in pisal v jeziku, ki ga je bral in pisal v svojem otroštvu. Kateri jezik ali katera jezika bosta to? In v kakšni meri ju bo odrasel človek uporabljal? Pospešuje šola J1 ali J2?

Kot primer za prvo hipotezo (pospeševanje J1) sem obiskal francoske šole v Novem Brunswicku (Arcadie), v katerih je pouk (razen pouka angleščine - J2) izključno v francoščini (J1). Prototip druge hipoteze (pospeševanje J2) pa je francoska državna šola v vseh tistih krajih, kjer francoščina ni avtohtoni jezik, ni J1. Francosko državno šolo poznam iz osebne in družinske izkušnje. Kot vmesni primer pa sem obiskal edinstveni federalni avstrijski licej za Slovence, kamor dovolj nardarjeni učenci pridejo po osnovni šoli, ki favorizira J2 (nemščino). V liceju vse predmete poučujejo v J1, toda terminologijo označijo tudi v J2, ki je jezik avstrijske

univerze.

ENOTNA ITALIJANSKA ŠOLA

Obsega **dve stopnji**: osnovno (petletno, vzgojitelji imajo višješolsko izobrazbo) in srednjo (triletno, profesorji z univerzitetno izobrazbo).

Ta šola je podobna **enojezični** francoski šoli, kar za otroke, ki ne govorijo italijanščine kot materinega jezika, pomeni popolno nadvladovanje J2. Slovenci nekdanjega avstrijskega primorja in Nemci v bocenski pokrajini sta edini izjemi v Italiji. Obe skupini premoreta šole z učnim jezikom J1, v katerih je J2 učni predmet. Francozi in Nemci Doline Aosta, po drugi strani, obiskujejo šole z učnim jezikom J2 in J1 kot učnim predmetom.

JEZIKI V ITALIJI

Italijanski jezikoslovci radi priznavajo pravni položaj jezika le tistim govoricam Italije, ki ne izhajajo iz latinščine (to se pravi albanščini, nemščini, hrvaščini, grščini, slovenščini), galsko-romanskim skupinam v zahodnih Alpah in katalonščini v L'Algueru/Algheru na Sardiniji. Kar se tiče ostalih govoric, jim nekateri včasih podelijo kolektivno ime »italo-romanzo«; potem pa pridejo do zaključka, da je narečna polikromija v Italiji navsezadnje sestavljena iz »večine manjšin«. Tako močno zbledi specifičnost jezika kot načina konceptualnega izražanja, ki je lasten določeni skupini ljudi. Nekateri odrekajo vsako možnost uporabe v šolah kot učni jezik celo takim originalnim lingvističnim sistemom (**Abstand-sprachen**), kot so furlanščina, piemontščina in sardinščina. Mnogi se upirajo vstopu piemontščine v šolo, češ da obstajajo dialekti, kot je dialekt Monferrata.

Tem argumentom lahko odgovorimo s poudarkom na izvornosti določenega lingvističnega sistema in z naštevanjem glavnih fonetičnih, morfoloških in sintaktičnih potez, ki ločijo na primer piemontščino od italijanščine. Toda ne pozabimo, da bo navsezadnje določeni jezik toliko bolj priznan kot tak, kolikor bolj se bo v njem spoznavala neka skupina ljudi. Šola bo tedaj nujno morala odstopiti velik prostor temu jeziku, če ne bo hotela ostati ob robu jezikovnega dogajanja v svojem

okolju.

ANKETE V DOLINI AOSTA IN V PIEMONTE

Od leta 1974 do 1976 sem obiskal mnogo valdostanskih razredov in tudi nekatere piemontske, v katerih učitelj po osebni zaslugi in zaradi razumevanja didaktičnega ravnatelja pri svojem delu sistematično uporablja J1 (piemontščino ali provansalsščino).

1. Otroci so prebrali odlomek v svoji učni knjigi (v J2), nato sem jih sprašal o vsebini prebranega odlomka. Večkrat sem ugotovil, da niso dosti razumeli in da niso znali razlagati besed, ki so jih srečavali. Henri Gobard je to lepo povedal takole: pri poučevanju J2 se ne smemo omejiti na direktno metodo (imerzijo); treba je stalno primerjati J1 z J2 (kontrastna analiza). V vaški šoli, kjer je učiteljica to delala (J1 provansalsščina), so bili uspehi mnogo boljši kot drugod.

2. Ker so to bile vaše šole, sem učence sprašal o najbolj znanih rastlinah v njihovem okolju, o takih, ki so jih dobro poznali. Znali so jih imenovati v J1, ne pa v J2. J2, ki ga učitelji poučujejo in uporabljajo brez povezave z J1, nima z vsakdanjim življenjem otrok nobene zveze. Otroci se torej ne znajo izražati v italijanščini.

ŠOLA IN OKOLJE

Skoraj popolno (v Dolini Aosta) ali popolno zane-marjanje (v Piemontu) deželne zgodovine in zemljepisa v šolah dobro nakazuje globoki **izkoreninjevalni** značaj italijanske državne šole in njen doprinos k italijanski »kulturni invaziji,« kot ji pravi Paulo Freire. Lingvistično doživljanje človeka je namreč vezano na njegovo zemljo, na njegovo naravno in človeško okolje; če to zemljo in to okolje izženemo iz šolskega pouka, istočasno preženemo tudi J1, v katerem se je ta svet izražal. Moda, ki jo ekološki boj za ohranitev okolja doživlja, bi lahko pomagala tudi rehabilitaciji duhovnega sveta, s katerim človek posreduje med sabo in svojim naravnim okoljem in s pomočjo katerega to okolje imenuje in se vanj vključuje: njegov naravni, materinski jezik.

(Prevedla Ivana Suhadolc)

RENÉ WILLIEN

HUDIRJEV PODVIG

(Iz knjige »Črna gora '42«)

Potem ko smo lani objavili odlomek iz knjige valdostanskega prijatelja Renéja Williena »Črna gora '42«, je iz Aostske doline prišla vest, da je Willien med smučanjem preminil zaradi srčne kapi. Naša revija se pridružuje žalovanju aostanske skupnosti, ki je z Willienom izgubila pomembnega kulturnega delavca, obenem v počastitev spomina dolgoletnega prijatelja našega življa objavljamo iz njegove knjige še odlomek, ki priča, kako plemenita osebnost je bil rajni, ko je v imenu človečanskih načel v vojnem času tvegala neposlušnost vojaškim oblastem.

(...) V vašem zadnjem pismu mi pišete o jagodah in danes zjutraj, ko smo prečesavali neki gozd, sem jih našel na stote. Ne šalim se: tukaj — če izvzamemo upornike — nihče ne hodi po teh nepreglednih gozdovih, in kar se tu poraja, samo od sebe raste, samo od sebe ... umira. Končno smo prišli mi, od zmeraj lačni, in smo si dali duška. Že nekaj časa je prešlo, kar nismo okusili sadja! (...) Kdaj se bomo ustavili? O tem se sprašujem vsak dan. Danes je 48. dan tega klateštva! Obhodili smo vse pehotne divizije Hercegovine!

Potem so nas poslali v akcijo.

Z motoriziranimi prevoznimi sredstvi so nas prevzeli tam, kjer smo bili, in obvestili so nas, da bomo tokrat napravili prav hudirjev podvig. Kajti glavnina Titovih partizanov je že bila obkoljena nekje visoko v gorah. Manjkali smo samo mi, alpinci, da se obroč sklene. Trda nam bo predla. Vroča kaša nas čaka, pravijo. Vojaki, ki so nam za vodiče, se nam slinijo. Pravijo, da

je napad ob alpincah pravi »užitek«. Da smo najmočnejši od vseh. Da se vsi tresejo (seveda uporniki), ko pridemo mi.

Peljejo nas prav pod neko strmino. In tam motorna vozila odpovejo. Niti traktorjem se ne posreči. Deževalo je in v blatu se kolesom drsi. Nadaljujemo peš. Tam daleč, zadaj za tistimi gorskimi grebeni je kotanja ob vznožju Volujakovega gorovja (2298): brlog Titovih partizanov.

Pred nami prodirajo druge stotnije.

Ko smo pod obronkom, ki vodi v Slatičevo kotlino, je slišati »ta-pum« mavzeric.

Tam nas čakajo.

Vendar pa, ko smo na obronku, je videti, da je spet vse mirno.

Pravijo, da je bitka že bila, da so naši naleteli na precejšen odpor. Partizani nas čakajo nekoliko dlje. Prav kmalu bomo spet naleteli nanje.

Prodiramo v kotlino. Spuščamo se proti Slatiču. Strelji kalibra »91« med hišami, med vasmi.

Prišel je ukaz, da moramo ujeti vse moške, na katere bomo naleteli. Tukaj je Titovo ozemlje. Tukaj so vsi uporniki. Vsi komunisti!

Vendar pa ne vidimo drugega kot ljudi, ki obdelujejo polja. Ženske in moške. Tudi te moramo poloviti. Krotko nam sledijo, ne da bi ugovarjali.

Med sabo šušljajo.

Vdani. Mirni. Prepričati nas hočejo, da med njimi »nema komunistov«.

Komunisti so »tamo, tamo«, daleč, daleč, bogve kje. Da oni so le dobri ljudje, ki nimajo pušk, da v partizanske enote niso bili nikoli vključeni.

Ko pridemo tja, kjer je že bataljonski štab, dobimo ukaz, da se moramo utaboriti. Tu zgoraj bomo ostali nekaj dni in nadaljevali s čistko.

Končno se lahko razgledamo.

Popoln mir.

Nihče ne strelja. In višinsko sonce, ki spominja na domače kraje.

Kotanja se na široko odpira, na severovzhodu pa

jo obdaja kopasto pogorje Volujaka, ki je skoraj kot dolomitska utrdba.

Zrak ti polni pljuča s kisikom. Zeleni gozdovi in travniki. Prvi bolj zamolkli, drugi svetlejše barve.

Ne verjamemo, da se je tako končal obroč ob Titovih enotah.

Da so nas spretno potegnili? Ali pa prava, logična taktika partizanske gverile, ki nikoli ne sprejme čelnege spopada?

Gotovo je pravilna ta druga domneva.

Preveč je bila razbobnana velika pomladna ofenziva nemške in italijanske vojske proti Titovim brigadam. Skoraj nikoli ni prišlo do pravega stika z njimi: le od časa do časa kak spopad med njihovimi bojavniki, ki so ščitili umik, in našimi predhodnicami.

Tako da se zdaj lahko obrišemo pod nosom.

* * *

Potem pa tisti nezaslišani zaplet.

Pregnal je občutek zatišja.

In nas vnovič prepričal, da smo v vojni.

Civiliste, katere so polovile naše edinice, so zgnali poleg šotora četrtega štaba.

Vsi so izjavljali, da niso nikoli pripadali upornim Titovim enotam. Vendar pa so nekateri še vedno imeli rdečo zvezdo na šajkačah, če pa te ni bilo, je bilo tam znamenje, da je bila tam še do nedavnega. Kajti pod zvezdo sukno ni bilo zbledelo, pač pa je bilo temnejše barve.

Torej, vsi uporniki.

Kličejo me na poveljstvo.

Pravijo: »Pripravite svojo četo, da bo izvedla ustrelitev upornikov, ki smo jih ujeli z orožjem v roki.«

Skoraj da ne verjamem svojim očem, svojemu sluhu.

»Da je bil ujet z orožjem v roki?« odgovorim. »Kdo? Eden od teh civilistov, ki so tam zunaj?«

»Eden od njih ali pa kdo drug: to ni važno. Vsi so komunisti! Podvizajte se. Izpolnite ukaz.«

»Nikogar izmed tistih, ki so tam zunaj. Nekateri so prostovoljno prišli z nami. Nekaj so imeli povedati po-

veljstvu. Druge sem videl delati na polju. Z njihove zemlje so jih odgnali vojaki, ki so imeli ukaz, da polove vse sposobne moške. Ne, nobenega od teh ne bom ukazal streljati.«

»Dobili so ga v gozdu. Iznebil se je orožja in zbežal. Izjavil je, da je komunist.«

»Izročite ga vojaškemu sodišču, in ta naj mu sodi. Ne verjamem, da lahko odločamo o streljanju vojnih ujetnikov.«

»To ni vojna, ampak gverila, in odkar stoji svet, so ujetnike nelegalnih enot pokončevali. Navsezadnje smo pooblašteni, da tako ukrepamo. Taki so ukazi.«

Oporekam: »Ne bom streljal upornika, ki so ga ujeli z orožjem v roki. In kdor ga je ujel, naj podpiše izjavo.«

»Nobenega pismenega ukaza, poročnik! V primeru odklonitve, tvegate vojaško sodišče.«

»Naj bo,« zaključim, »vojaškemu sodišču bom izjavil, da sem dobil ukaz, naj streljam neoboroženega kmeta in ne upornika z orožjem v roki, kajti nihče mi ni hotel dati take izjave.«

Tedaj pa poseže vmes kolega X, poročnik četne komande, ki se vmeša v dialog in pravi: »Bom že jaz poskrbel za ujetnika. Jaz se ne bojim ustreliti Titovega komunista.«

S srcem v grlu sem zapustil komandni šotor.

Na lastne oči sem jih vendar videl, da niso imeli pušk, da se niso borili.

In ne verjamem zgodbici o tistem, ki naj bi ga ujeli v gozdu z orožjem v roki, kajti Titov upornik, če je obožen, se ne pusti ujeti živ. Do zdaj se to še ni zgodilo. Do zadnjega metka streljajo. Kot so to naredili na Ponoriju ali na Visu. Ne dajo se ujeti živi. To je njihovo pravilo.

To pokrajino so nadzirale Titove enote, in vsi so bili, ali pa so »moralni« biti, komunisti. In vsi so imeli — tako kot tisti, ki so ga ujeli v gozdu, in kakor oni drugi, ki so čakali tam zunaj — rdečo zvezdo na kapah, tudi tisti, ki se niso bojevali. Kajti to je bil simbol svobode. Zato, da bi se razlikovali od četnikov, od ustašev, od

vseh tistih, ki se niso borili za komunizem, za Tita.

Nekaj trenutkov sem se ustavil in iskal priložnost, da bi se pogovoril z gručo kmetov, ki so čakali zunaj, pred komandnim šotorom.

Prizadeval sem si, da bi me razumeli. Da bi se pogovoril z njimi. Zakaj so vendar sledili vojakom vse do tu? Zakaj so se pustili ujeti, ne da bi nudili kakršenkoli odpor? So ali niso, tudi oni, uporniki? So se kdajkoli borili proti nam? Kje je orožje?

»Nema puška ... nema puška ... Komunista tamo tamo ...«

Pravijo, da oni niso nikoli imeli pušk. Da so komunisti zbežali nekam daleč.

Tistemu, ki mi je najbližji, pravim, da ima še vedno prišito na kapi rdečo zvezdo iz sukna. Pokažem mu jo ...

Odgovori: »Ne komunista.«

Potem s pomočjo tistih nekaj srbskih besed, ki sem se jih naučil v teh mesecih, razumem, da mi hočejo dopovedati, da so jih Titovi partizani prisilili, da dajo rdečo zvezdo na kape. Vsi so morali imeti zvezdo, kjer so bili on in njegove enote. In da se oni hočejo vrniti in obdelovati zemljo.

Fotografiram jih. V ospredju je nekdo s pomečkano čepico, na kateri se prav razločno vidi rdeča zvezda.

Drugi so jo strgali: on pa jo še naprej razkazuje nam vsem.

S prstom mu jo pokažem. On si sname čepico. Gle-da jo. Smehlja se. Nekaj besed nameni meni, a mnogo drugih svojim prijateljem, ki ga gledajo, kakor da mu očitajo »spodrseljaj«. Potem si spet natakne čepico na glavo, in, še vedno smehljajoč se, mi mežika in ponavlja večni refren: »Ne komunista ... Ne komunista ...«

Vsi so videti mirni. Še od daleč ne pomislijo, da bi bil lahko kdo njih — in še celo vsi — vsak trenutek ustreljeni.

Alpinci jih gledajo nemi, raztreseni. Skoraj ganjeni. Alpinci nočejo ubijati.

Tudi oni so kmetje — ali pa skoraj vsi kmetje — kot ti tukaj. Kakor oni obdelujejo zemljo ali pa so obrt-

niki. Ljudje, ki ne mislijo na vojno in ki hočejo z vsemi živeti v miru. Vendar pa bi se uprli, če bi kdo skušal požgati njihove domove, jih oropati pridelka, pobiti njihovo živino. In mi smo onim vzeli prav vse, in spet smo požgali njihove domove. Zaradi tega so zdaj tukaj: ker nimajo ničesar več ne zase ne za svoje družine. To je torej vzrok, da so si celo pozabili strgati s klobuka rdečo Titovo zvezdo. Kaj jim ni zdaj vseeno? Kaj ni včasih boljša smrt, kot pa da jih takole, leto za letom, gonijo brez oddiha, brez upanja, da bodo nekoč spet svobodni?

Napotim se proti šotoru.

Zaprem se vanj.

Zato, da kolnem vse in vsakogar.

Boljše je vojno sodišče, kot pa da bi imel na vesti smrt enega izmed njih.

Sem sin priletnega karabinjerjevskega marešala. Takega, kot so bili nekoč: z brki, podobnimi volanu pri biciklu, in »stroge drže«. Vendar pa dobrega srca. Enega tistih, ki ne bi ubili niti muhe. Ki so pa dobro poznali svoj posel in ki so aretirali in pošiljali v zapor samo resnične tatove, resnične zločince in resnične ubijalce.

Pred odhodom mi je priporočal: »Streljaj in ubijaj samo v samoobrambi. Ne streljaj in ne ubijaj nikogar, ki bi ti ne storil kaj žalega.«

Zdaj mislim na tiste besede.

Potem odjekne rafal. Spet drugi rafali tja proti goram.

Požnem se iz šotora. Gledam tja gor v breg.

Razumem, da »je bilo zadoščeno pravici«. Da tisti ubogi kmet ni več zemljan našega planeta. Da bo bogve katera operativna komanda v najkrajšem času obveščena, da »v srditih bojih, ki so divjali v dneh x, y, z, je bil ustreljen komunistični upornik, ujet z orožjem v roki«.

Vidim svojega slugo, ki teče proti meni.

Pride do mene. Ves zasopljen je. Ne ve, ne kje ne kako bi začel pripoved. Pravi, da je bil prisoten pri ustrelitvi. Kar takole so ga pobili: brez strelnega voda. Poročnik X lastnoročno. In uboga para je klela Italijane in pljuvala v smeri svojega krvnika. Do trenutka, ko

je odjeknil rafal. Potem še drug rafal, da bi ga končal.
Prizor, da se ga bo spominjal vse življenje.

Kajti nihče ne more pozabiti tega, kar je pravkar videl. Barbarstvo, ki ne bo obrodilo dobrega ne tistemu, ki ga je hotel, in ne tistemu, ki ga je izvršil.

Vendar pa bomo morali to plačati vsi in ne samo tisti, ki take stvari hočejo. Kajti takrat, ko nam ne bo več naklonjen tok zgodovine, se bomo za današnje zločine vsi pokorili: za noro vojno teh let, za vojno, ki nam jo je vsilil režim, ki jo je hotel režim in ne ljudstvo.

(Prevedla Radoslava Premrl)

Tavo Burat

BEG

V temni
kašči
skozi režo
v oknici
sveti
košček neba.

Oči pijejo
to čisto luč
z željo
ki jo čuti
škorec
ko pod napuščem
čaka
da bi odletel.

INTERVJU S TREMI PREDSTAVNIKI BASKOV

Ko je bil mladi baskovski psiholog Jesus Biurrun spomladi v Trstu na študiju, se je živo zanimal za položaj naše narodne skupnosti; z naše strani pa smo ga tedaj zaprosili, naj ob vrnitvi domov prosi predstavnike glavnih baskovskih strank, da bi za Zaliv odgovorili na nekatera vprašanja. Veseli nas, da tokrat lahko posredujemo bralcem njihove odgovore. Tako smo iz prve roke obveščeni o političnem razvoju v Baskiji, za kar se zahvaljujemo tako prijatelju Biurrunu kakor tudi intervjuvancem.

JESUS BIURRUN

UVOD

Ko baskovski človek potuje po Evropi, se hitro zave, kako slabo so ljudje poučeni o dogajanju v njegovi domovini. Seveda se zgodi, da najde v člankih in poročilih sredstev javnega obveščanja tudi podatke, ki odgovarjajo stvarnemu položaju, na primer nekaj priimkov in toponimov in tu pa tam kako točno številko. To je vse. Zakaj troje je dejstev, zavaljo katerih baskovska stvarnost moti in odbija zahodne vladavine: silno gibanje nove levice (shodi, zavzetost za ekologijo, za potrditev ljudske kulture, za feminizem, za doseg amnistije); gverila, katero podpira ljudstvo; vzpon starega nacionalizma. Baski niso srečni pod sedanjo demokratično buržoazijo, kakor niso bili srečni za časa frankizma, političnih zaporikov pa je 200. In zato doživljamo v Španiji mogočno protibaskovsko gonjo. Mehanizem ni nov: najpoprej po svoje orišeš položaj nekega ljudstva, potem prikažeš to ljudstvo kot nemogoče, nadležno in napadalno, nazadnje pa že lahko podpihuješ iracionalno protibaskovsko nastrojenje.

Naj zdaj navedem nekaj podatkov, ki nam, čeprav ne zadoščajo za razlago tega, kar se dogaja v Baskiji,

vendar pomagajo, da dobimo ob odgovorih, ki jih dajejo baskovski predstavniki na zastavljena vprašanja, jasnejšo podobo položaja.

PNV (Partido Nacionalista Vasco - Baskovska narodna stranka)

To je najmočnejša baskovska politična sila. Ideološko je demokrščanska. Po tradiciji je predstavnicja ljudskih plasti in srednje buržoazije. Lahko bi se zgodilo, da bi postala tudi predstavnicja višjih buržoaznih slojev. Ko bi do tega prišlo, bi v Euskadi imeli pravi politični potres.

EUSKADIKO ESKERRA (Izquierda Vasca - Baskovska levica)

Poglavitna sila te koalicije je EIA (Euskal Iraultzarako Alderdia - Revolucionarna baskovska stranka). Pri zadnjih volitvah je del njenih volivcev predsedlal k Herri Batasuna. Njeno politiko podpira politično - vojaška veja ETA.

HERRI BATASUNA (Unidad Popular - Ljudsko edinstvo)

Gre za koalicijo tako političnih združenj kakor tudi posameznikov, od socialdemokratov do anarhičnih komunistov. Pri zadnjih volitvah je postala prva levičarska baskovska stranka. Pravijo in najbrž je res, da je zbrala glasove razočarancev in kontestatorjev. Herri Batasuna je ustanovila EHBN (Asamblea Nacional Vasca - Baskovski narodni svet), ki združuje ne samo predstavnike Herri Batasuna, ampak tudi razne ljudske organizacije (mestnih četrti, ekoloških društev, združenj za amnistijo itd.). Poglavitni cilj HB je sestava avtonomistične ustave, ki naj jo izglasujejo vse ljudske plasti, institucije in posamezniki na shodih po vsi Baskiji. Vojaška veja ETA podpira politiko te koalicije.

Alternativa **KAS** (Koordinadora Abertzale Socialista - Socialistična domovinska koalicija)

Po Francovi smrti se je ETA (vojaška veja) obvezala, da bo spoštovala premirje, če bi vlada sprejela pred-

loge, ki jih je koalicija imela za bistvene za dosego miru. KAS jih je tako formulirala: »Legalizacija vseh strank in zamenjava vseh represivnih sil s silami, ki bodo v rokah baskovskega ljudstva in bodo jamčile demokratične svoboščine v ustavi o avtonomiji.« Teh zahtev vlada ni sprejela in zdi se, da jih ne bo niti ustava, o kateri sta se dogovorila vlada in PNV (Guerniška ustava).

O gverili

Težko je določiti, na kakšno podporo zdaj lahko računata ETA. Kar se španskih političnih sil tiče, se položaj ni spremenil: obsojale so ETA za časa Franca in jo obsojajo zdaj (politiki leve, ki so za časa Franca trdili, da uživa ETA simpatije in podporo prebivalstva, so jo takrat napadali z istimi argumenti, kot to delajo danes.)

V tujini, bi rekel, se položaj tudi ni dosti spremenil. Kako je Evropa podpirala ETA za časa Franca? Najbolj učinkovita podpora je obstajala v tem, da so privrženci ETA kot begunci živeli v miru. Gotovo, tudi to je bila pomembna podpora, če pomislimo, da so bili samo v sedmih mesecih t. l. ubiti trije baskovski begunci na majhnem baskovskem ozemlju, ki pripada Franciji.

Ni mogoče dobiti točnih podatkov o podpori prebivalstva gverili. Če upoštevamo vesti sredstev javnega obveščanja in izjave španskih politikov kakor tudi izjave PNV, je prebivalstvo odreklo vsako podporo ali daje minimalno podporo ETA. Na drugi strani pa so spet stvarnost manifestacije za dosego amnistije in stavke, ko španski policaji ali »neznanci« v Franciji ubijejo pripadnika ETA.

* * *

Zastavljena vprašanja:

1) Kako bi nam v zgoščeni obliki prikazali cilje vaše stranke?

2) Kaj mislite o obeh ustavah o avtonomiji, o tisti, ki je znana kot guerniška in katero zagovarjajo španske politične sile in v Baskiji PNV, pa o avtonomističnem načrtu, ki ga predlagajo Herri Batasuna in španske radikalne stranke?

3) Ali bi bilo po Vašem mogoče z dogovorom — na podlagi predlogov KAS doseči trajen mir?

4) Kaj mislite o nasilju v vaši deželi?

PNV

Odgovarja Koldo Amezketa, član Napar Buru Bazarra in Euskadi Buru Bazarra - Narodna sveta PNV v Navarri in v Baskiji.

1) Baskovska narodna stranka je nastala leta 1895 z bistvenim ciljem, ki je še danes veljaven: doseči popolno obnovev narodne identitete baskovskega ljudstva, njegovo popolno samobitnost in svobodo. Sinteza te politične izbire je izražena v stavku našega ustanovitelja: »Euskadi je domovina Baskov«.

Menimo, da je sedanja politična situacija v španski državi taka, da omogoča dosego naših ciljev z ustavno priznanim političnim bojem, ta je tudi po tradiciji naša edina pot, po kateri smo hodili v preteklosti in hodimo tudi zdaj.

2) Ustava, ki je bila pred kratkim sprejeta od ustavne komisije pri Cortes in ki jo imenujemo guerniško, je po našem mnenju politično sredstvo, ki določa pristojnosti avtonomne vlade, potrebne za dosego narodne identitete in za socioekonomsko oblikovanje, s katerim se bo okreпил razvoj samovlade baskovskega ljudstva. Na vsak način mi sprejemamo doseženo ustavo kot minimalno ustavo za dosego narodne obnove, na drugi strani pa mislimo, da ni bilo, če vzamemo v poštev soodnosnost političnih sil v španski državi in pri nas v Baskiji ter splošni politični položaj, mogoče doseči več.

Herri Batasuna je izjavila, da namerava sestaviti svoj koncept ustave, ob številnih priložnostih je tudi določila minimalne zahteve, ki naj jih njena ustava vsebuje. Če izključimo to, kar zadeva njeno marksistično koncepcijo družbe, s katero je jasno, da se ne strinjamo, se v poglavitnih točkah narodnega vprašanja načelno ne razlikujemo veliko, razen, in to je bistveno, v taktiki: naša upošteva možnosti in je pragmatična, a brez odrekaj, taktika Herri Batasuna pa je utopična in verbalna.

Ne bo odveč pri tem poudariti, da so stranke, ki

sprejemajo in podpirajo guerniško ustavo, pri zadnjih volitvah za poslansko zbornico zbrale 80% volivcev, medtem ko jih je volilo za Herri Batasuna 15%.

3) Predloge alternative KAS sprejemajo vse baskovske narodne stranke. Vprašanje pa ni v tem, ali soglašaj v zahtevah, pač pa v stvarnih možnostih, da jih dosežeš, te pa danes očitno niso dane.

4) Razločujemo dvoje vrst nasilja: inštitucionalizirano nasilje, ki ga izvajajo državne policijske sile, parapolične bande in bande skrajne desnice, potem nasilje, ki ga izvaja španska izvršna oblast in ki ga lahko imenujemo kulturna represija, nasilje nad jezikom itd. — in pa nasilje, ki se načelno poraja kot reakcija na prejšnja in ki se v glavnem izraža v boju ETA. Dolgo let je imel ta boj, ki je bil selektiven in hkrati boj proti tlačiteljem, priznanje in podporo dobrega dela baskovskega ljudstva in opozicijskih protifrankističnih sil drugod v državi.

Zdaj se je naš bivanjski položaj spremenil in doživljamo uresničitev demokratičnega pluralističnega sistema. Tako je tudi ETA bistveno spremenila metode in cilje svojega boja. V začetku se je bila za narodno osvoboditev, zdaj pa je prevladal marksizem-leninizem, tako da je zdaj njen cilj vzpostavitev socializma z oboroženim bojem; zato njen boj ni več selektiven, ampak indiskriminiran, ne poteka samo proti državi, pač pa proti vsem, ki so lahko zapreka njenim smotrom.

Ne smemo pozabiti, da je baskovsko ljudstvo napredno, vendar na splošno ni ne radikalno ne ekstremistično, zato je v današnjem položaju njegov odziv na nasilje negativen; na drugi strani pa nasilje vpliva tudi na ekonomski položaj baskovske dežele, ki je zelo resen in ga morajo prenašati vsi prebivalci. V tem kontekstu in na podlagi tega, o čemer je bil govor zgoraj, je zelo pomembna ustava, ki smo jo dosegli, saj omogoča začetek našega narodnega preporoda, hkrati pa daje baskovskemu ljudstvu možnosti, ki jih ponuja politično dogovarjanje v današnji situaciji, s tem pa bi na drugi strani dosegli odklon indiskriminiranega oboroženega boja.

EIA

Odgovarja Bixente Serrano Izko, provincialni politični tajnik v Navarri, član izvršnega odbora EIA

1) Naš končni cilj in naša taktika.

Naš končni cilj je ustanovitev baskovske države, ki bo socialistična, neodvisna, zedinjena (združitev Severne Baskije, ki zdaj pripada Franciji, in Južne Baskije, ki je v Španiji), euskaldun (to je: zopetna popolna pridobitev in razvoj baskovščine kot jezika baskovskega naroda). Daljni cilj pa je seveda komunistična brezrazredna družba, v kateri govor o neodvisnosti ne bo več imel nobenega smisla, ker se bo revolucija razvila na mednarodni ravni.

Taktični cilj pa je danes dosega in stvarna uveljavitev ustave o avtonomiji, ki naj velja za vse štiri baskovske province v Južni Baskiji.

2) Naše mnenje o ustavah.

V resnici imamo samo eno, guerniško. Tista, ki jo načrtuje Herri Batasuna, ni še izdelana. Odgovarjam nekaj ur, preden se bo naš centralni komité izjavil o ustavi, ki je sad dogovora z UCD na podlagi guerniškega predloga, a nimam najmanjšega dvoma, da jo bo sprejel. Mislim, da je njen tekst veljaven, ker v bistvu ne spreminja prvotnega guerniškega besedila; predvsem pa sem prepričan, da je veljaven, ker nam omogoča, da napredujemo v boju, ki ga bomo začeli za njegovo uveljavitev, tako da ne bo ostal samo na papirju, obenem pa nam bo ustava omogočila, če jo bomo resnično izpolnili, razvoj revolucionarnih sposobnosti baskovskega delavskega razreda.

Ustave Herri Batasuna, kot sem rekel, vsaj zdaj še ni; gre za troje ali četvero predlogov, ki naj bi veljali bolj kot bojna gesla kakor del uresničljivega načrta. Zdi jo se nam seveda vsega spoštovanja vredna, vendar pa naša stranka odklanja zgolj deklarativne pozicije, če ne koristijo dosegi stvarnih ciljev ali stvarno ne pripomorejo pri organizaciji boja.

3) Alternativa KAS za doseg trajnega miru.

Mislim, da ne. Mogoče so med tistimi, ki zagovarjajo tako rešitev, tudi taki, ki so prepričani, da bi mir dosegli; med temi seveda ni somišljenikov EIA. V kolikor

pa alternativa KAS ni za socializem ne za neodvisnost ne za nobenega od končnih ciljev obeh oboroženih organizacij, ki zdaj delujejo v Baskiji za osvoboditev, v kolikor torej, alternativa KAS ne odpravlja razrednega boja, — se mi ne zdi logično misliti, da lahko prinese pomiritev. Lahko bo sprožila druge metode boja, ne bo pa ga odpravila.

4) Nasilje v Baskiji.

To je činitelj, ki je bil in je potreben. Ni bil zmeraj pravilno uporabljen, pa tudi zdaj se dogaja, da ni, kar pa lahko ima v določenih trenutkih zelo negativne posledice. Ampak če je dobro izveden, lahko postane neprecenljivo sredstvo (na primer: nedavna akcija politično - vojaške veje ETA proti turizmu na sredozemski obali je imela veliko težo pri dogovorih za ustavo).

Iruinea, 28 de julio de 1979

Euskal Iraultzarako Alderdia

(Partido para la Revolucion Vasca), E.I.A.

* * *

HERRI BATASUNA

Odgovarja: Patxi Zabaleta, član solidarnostnega odbora HB in eden izmed najbolj vidnih predstavnikov koalicije.

1) Herri Batasuna je politična formacija, ki ima kot cilj neodvisnost Baskije in socializem. Oba cilja sta za nas združena ne samo v končni fazi, pač pa že v aktivnem elementu, ki bo omogočil dosego ciljev: v delavskem razredu Baskije.

Taktično se naše delovanje osredotočuje predvsem v zahtevi po ustavi o avtonomiji, v kateri bi prišle do veljave naše pravice do samoodločbe, celovitost ozemlja Baskije (to je štiri province, ki sestavljajo Južno Baskijo, morajo biti institucionalno združene) in taka raven ekonomske, kulturne in upravne avtonomije, ki bi omogočila politični razvoj baskovskega ljudstva.

2) Vsebina ustave iz Moncloa (tako, mislim, bi morali imenovati guerniško ustavo) ne vsebuje niti minimalnih avtonomističnih pravic, ki so Baskiji potrebne. Na politični ravni ustava šepa. Na socialni ravni gre,

mislimo, za interesni pakt med špansko oligarhijo in baskovsko buržoazijo. Posledica tega bo, da bo v avtonomišičnem okviru uspel namen uveljavitve Suarezove reforme in da bo potrjen podložniški položaj baskovskega ljudstva, kar pomeni, da se bo oboroženi boj nadaljeval.

3) O možnosti dogovora ne vem, kaj bi rekel. Če bi pa táko stanje zares dosegli, potem bi imeli podlago za socialni, ekonomski in kulturni razvoj Baskije.

4) Dvoje nasilj imamo, prvo zatira, drugo pomeni odpor. To drugo ima značaj kontestacije, zato bo izginilo samo takrat, ko bosta odpravljena tako smoter kakor prisotnost prvega.

Patxi Zabaleta
(Herri Batasuna)

Opomba prevajalca. Izmed dveh imen za baskovsko deželo — Euskadi in Baskija — sem se odločil za drugo, ker ob njem bralec na prvi pogled ve, da je govor o deželi Baskov.

b p

Tavo Burat

SINICE

Nunice sive
bele, črne
sredi igel
mojega starega bora ...

kakšna radost nocoj
ko so se v borovce
siničke vrnile pet!

majhne prijateljice
bele in črne
nunice sive
mojega vrta ...

MOČ V BELEM

(Nadaljevanje)

21. POGlavJE

Poševni sončni žarki niso obsevali zemeljske površine, božali so jo z mehkim nevsiljivim sijem. Sonce je namreč komaj dvignilo svojo luč nad gričevje z zaplatami rdeče zemlje in se s poševnimi prameni muzalo med primorskimi hrasti dalje v zapadno smer, iskalo je oljke. Našlo jih je vsepovsod. Tu eno, tam dve tri, tod cel nasad. Kako izbrano so molele oljke svoje grče svetlobi nasproti. Ko na razstavi. Iz vsake grče koleno, iz vsakega kolena druga pot debela ali veje. Krošnje oljk so se zato razpletle nekaj nad zemljo na vse strani, bile so ko tipalke, ki oprezajo, kako se zrak zbližuje z zemljo in kako se zemlja varčno ponuja vetrovom.

Steza, ki so jo že zdavnaj pozabila obiskat lesena kolesa voza, je zapustila oljčni gaj in se stulila med dvoje zidov iz grobega kraškega kamenja, ki mu je veter in čas odbrusil prirojene ostrine in ustvaril druge, nove. Iznad zidov je viselo nad stezo malinovo trnje v šopih, ki so jih okrasile pajčevine čisto po svoje. Tam, kjer so v njih pobliskavale verižice vodnih kapljic, tam so bile podobne svilnatim koprenam novoletne jelke in bile so svetle, skoro nečimrno sveže. Koder pa so se zavlekle globlje pod trnje, so se posule s prahom, z odpadlim osušenim listjem, z vso umazanijo zemlje in zraka. Skratka — tam pri dnu grmovja so se vedle nespodobno, ko neoprana spodnjica pod spodrecano kijkljo.

Steza se je zgubljala v travniku brez trave, samo nekaj osata. Nekaj koračajev dlje je namreč že ležalo kamenje, golo apnenčasto izprano kamenje v velikanskih ploščatih skladih, ki so po nekaj metrih tonili v morje. Ko da jih je nekdo od zgoraj zmetal v morski breg. Nekdo, ki je moral biti velik ko — — — ne, višji od svetil-

nika na otoku onstran zaliva, in močan ko — — — ne ne, močnejši od morja, kadar ono rjovi po bregu navzgor in drobi, razsaja, trga. Odnaša. In nikoli ne vrne.

V tem nedeljskem jutru je morje v zalivu mirovalo. Na ploščatih skladih so se šopirili galebi. Cele jate galebov. Kraljevali so zalivu. Radodarno so ga obsipavali z dostojanstvom svojih kratkih vratov; s trdoto kljunov; s trupi, ki so na kamnitih tleh telovadili tako okorno ko telesa rac s kratkimi nogami na suhem. Kopališče, streljaj južneje od galebjega zaliva je bilo zaprto, Dva streljaja dlje, v čolnarni pristanišča, so čolni počivali. Doba poletnih obiskovalcev je bila mimo. Galebi so lahko nemoteno kraljevali svojemu zalivu.

Nenadoma je skoz jato galebjega zaliva šel nemir. Po stezi je prihajal dolgin, z nahrbtnikom, v hlačah iz temnega mornarskega platna, v sivi volneni jopici. Galebi so se najprej jezno spogledali z njim. Z rezkimi klici so ga opsovali, preden so se dvignili v zrak, odkoder so popadali na morsko gladino zaliva in od tam opazovali vsiljivca.

Vsiljivec je bil doktor Gregor Marec.

V zalivu, kjer je splašil jate galebov in si nakopal njihovo jezno kričanje, se ni dolgo mudil. Krenil je nazaj prek osatega polja in se zrinil skoz grmičevje proti jasi, kjer je stala pritlična hiša iz osivelega kamenja. V vogal hiše se je na sivine brez ometa usedlo nekaj pedi mahu in lišajev.

Ob zid, po katerem so plezale posušene veje vinske trte, se je naslanjala kamnita klop. Zlizani vogali in gladka vegasta ploskev so jo krasili do take mere, da bi mogla služiti za arheološko najdbo. Čepela je ob mizi iz enakega kamna, a s še bolj otolčenimi robovi, na katerih je ponekod bilo še videti ostanke polžastih ornamentov. Proti obali, nedaleč od hiše so iz zemlje poševno štrleli drogovi v zrak. Na njih so se nekoč sušile in krpale ribiške mreže. Vrata hiše so bila prav tako osivela ko njeno zidovje. Cela hiša je bila položčena s sivino davnine — le dvoje oken ne. Dvoje oken je bilo trdno zaprtih z lesenimi naoknicami in naoknice so bile travnato zeleno opleskane. Iz sredine travnatoga zelenila je z vsake naok-

nice tolklo v oči opečno rdeče srce.

Počitniški hram doktorice Gular.

V hramu je bil hiral inženir, prijatelj doktorice.

Doktor Marec je odložil nahrbtnik na mizo in sedel, ko da je prišel na počitnice. Preden je sedel, se je prepričal, da je hiša trdno zaprta in neobljudena. Seveda, doktor Gularjeva se je nahajala medtem daleč proč od morja v svojem kontinentalnem zaledju, v laboratoriju in krpala skupaj poročilo o potrošnji materiala za znanstveno delo. Njej se sanjati ni moglo, da se je v njenem počitniškem domu pojavil nepovabljeni gost.

Doktor Marec se je lotil dela. Pravzaprav se je lotil vrat hiše. Iz nahrbtnika je izvlekel šop ključev in vitrihov in potrpežljivo začel iskati tistega, s katerim bo odprl vrata.

Imel je srečo. S četrnim poskusom je šlo. Kavljasti vitrih je dosegel pravi vzvod v starinski ključavnici, ki je z nekaj ječanja popustila.

Med možmi svojega časa se je doktor Gregor štel za izkušenega člana moške družbe. Družbeni vznemirljivi trzljaji, glasba in druge umetnosti, ljubezen in flirt, ples, kulinarika in moda — v vseh področjih se je znal gibati vsaj kot razgleden amater. Kjer bi zmanjkalo znanja, tam je improviziral z domišljijo. V nekih področjih je bil mojster. Bil je na primer damam brežhibni kavalir, pa naj je šlo za kakršno koli damsko stvaritev. Zreli ženi in mlademu dekletu, stari devici in poklicni ženski, vsaki je znal storiti uslugo.

Zdaj je izkušeni mož našega časa vdrl v raj doktorice Gular. Odprl je okno na stežaj dnevni svetlobi, da se je bolj razgledal po kuhinjskem kotu, po toaletnem prostoru, po spalnici. Počutil se je ko kozel, ki je pomotoma skočil v delfinov bazen, treba se bo vsaj naučiti plavati. Noga se je v spalnici pogrezala v debelo krzveno preprogo ob nizkem francoskem ležišču. Tla in ležišča — vse mehko. Mirno smeš pasti med spanjem s postelje — na postlanih tleh lahko z isto mehko nadaljuješ z opravilom, ki si ga začel na postelji. Stene so bile zgovorne. Polne zgodb v slikah. Ilustracije delov teles, plakati, kakršne izdelujejo mojstri nage umetnosti v Amsterdamu.

V toaletnem prostoru s kopalnico je doktor Gregor zamudil največ časa. Kaj vse je spravila skupaj Gularjeva! Mazila v velikih, manjših in najmanjših dozah. Hormonska mazila za nego nežnih delov ženskega telesa. Mazilo za brhkost dojk. Maže za dovajanje vode koži. Mazila za odvzemanje vode. Mazilo s kafro, z mentolom, s kamiličnim izcedkom. Tamponi, tampončki. Črtala za lice. Barvila za veke. Čopiči, pilice ... cela drogerija.

V posebnem predalu so bile shranjene v stanjolu zavite svečke. Ene z napisom, ki je obetal takojšnjo izpraznitev črevesnega ozadja. In druge, ki zagotavljajo neprobno zaščito maternice pred slehernim, še tako mogočnim moškim naporom. Svečke še in še — Gregor jih je odrinil.

Glej glej — — v dnu predala gumica. Doktorica je mislila res na vse, se je veselil doktor Marec. Lepo sesvaljkana gumica, v obliki balončka, s cucljem na koncu. Tanka, popudrana in gladka. Bržčas že torej rabljena.

Brodil je po predalih, kamor se je zatekel svet dišav, brizg in naprav za izpiranje ženskih odprtih, svet pincet, priprav za masažo, ki dosežejo s tehnično dovršeno ljubkostjo najnežnejša področja telesa.

Delal je dosledno. Sleherno stvar je posebej premaknil, se ji začudil ali nasmejal, jo ocenil kot strokovnjak ali kot občudovalec in jo nato položil nazaj na njeno mesto.

Sonce se je bilo premaknilo precej nad vrh strehe in dodajalo svetlobi tudi toploto, ko se je doktor Marec prikazal iz hiše. Za sabo je bil pospravil hišo nazaj v tisti nered, kakršen je vladal po predalih in miznicah pred njegovim prihodom. Zaprl je okno in nato vežna vrata od zunaj.

Bil je torej zunaj. Praznih rok.

Sedel je h kamniti mizi pred hišo. Razvezal je nahrbtnik in izvlekel klobaso in kruh. Ko je odhajal na dolgo pot h galebjemu zalivu, je jedačo zavil v papir, ki ga je vzel iz pisarne prosekture. Doktor Marec je cenil trši papir. Papir, ki ni podlegel takoj vsaki mrvici masti v klobasi. Iz takšnega papirja so bili v prosekturi obrazci za obdukcijske zapisnike. Doktor Marec je redno zavijal

malice v obdukcijske zapisnike.

Žvečil je dolgo in z užitkom. Doktor Gregor je sodil med tiste dvonožce, ki življenje ne podcenjuje v nobeni njegovih izvedb. Kar je delal v zvezi z življenjem, je delal temeljito in z radostjo. Zdaj je na primer jedel s slastjo. Tu in tam mu je pogled zdrknil po kričečih zelenih naoknicah in doktor Gregor se je spomnil na boutique doktor Gularjeve — — — ne! tega, kar je iskal, ni našel. Iskal je nekaj, kar bi pomenilo sled za inženirjem v tej hiši radosti in hiranja. Karkoli. Zgubljen gumb, zavrženo vezalko moškega čevlja. Ostanek zobotrebca brez sledov rdečila za ustnice. Nekaj, kar bi od moške garderobe peljalo k jedilni mizi. Nekaj — — —

Ostal je brez tega 'nekaj'.

Zavezoval je nahrbtnik. Pobrisal je krušne mrvice z mize v pest ter jih sesul na tla. Obrazec obdukcijskega zapisnika, v katerem se je kvasila malica celo jutro, je zmečkal in ga zadaj za hišo zagnal za grmovje.

Mahnil jo je k morju. Opral si bo noge, si je dejal.

Voda je lahkotno popluskavala ob Gregorjeve podplate. Nekaj pene je kazalo, kod se je ob breg naslanjala naplavljen nesnaga. Sedel je in segel k čevlju. Takoj pa je vstal. Z dolgimi koraki je ubral pot nazaj k hiši. Stekel je v grmovje, kamor je zabrisal ovitek svoje malice. 'Obdukcijski zapisnik v grmovju doktorice Gular — potem se že raje podpišem na vrata pod datum, kdaj sem vlomil,' se je jezil sam nad sabo.

Iskal je in našel. Papir je padel za grm ob kup kamenja. Zraven kupa je stalo leseno korito. V koritu so bile nametane steklenice piva. Seveda prazne. Prazne vinske buteljke. Med steklenicami kozarec, v kozarcu je bilo nekaj marmelade, pokrite z zelenkasto gnilobno kožico. Doktor Gregor je poduhal in takoj odložil kozarec nazaj v korito.

Med razbite kozarce za vino in črepinje iz kuhinje je bila stisnjena steklenička iz rjavkastega stekla z metalnim pokrovčkom. Doktorju Gregorju je poskočilo detektivsko srce. Morda je našel ... morda je steklenička del inženirjevih štirinajstih dni ob galebjem zalivu.

Pobral jo je. Otresel je smetje in prah. Na stekle-

nički so bili ostanki etikete. Videti je bilo še zmeraj, kako je oster predmet strugal etiketo s hrbta stekleničke, a nekaj etikete je ostalo. Doktor Marec je napejal oči.

.. ar .. ar .. met ... us

Da, tako, -ar-ar met-us. A kako, zlodeja, se je glasilo celo ime? ... bar ... car ... dar — — — Doktor Gregor je telovadil preko cele abecede in — — sar ... šar .. tar — — hopla! -tar-tar ... tartarus ... tartarus emeticus. Tartarus emeticus torej!

Zenici doktorja Marca sta se zožili. Pest je stisnila stekleničko, ne bo je več spustila. Dokaz je tu. Tartarus emeticus, antimonov preparat. Strup.

Pozno zvečer se je doktor Marec pojavil v mestu. Po ulicah, ki so zaradi vlažnega vremena težko prebavljale večerjo, puhtečo iz gostišč in ki bi se raje pripravljale na zabavo in na ples se je dvizal, krenil je mimo bolnišnice. Šel je tudi mimo prosekture in zavil v stransko ulico. Ustavil se je v uličici, kjer so postajali objestni vrtički s salato in paradižnikom. Na hiši, kjer je pritisnil na zvonec, je bila tablica z napisom: Pero Janič, novinar.

Pero Janič je doktorja Gregorja potegnil v dnevno sobo in vprašal:

»Si kaj našel?«

V molku, s katerim je doktor Gregor postavil stekleničko na mizo, je bilo nekaj ponosa in zmagoslavja, kakršnega zna na filmsko platno pričarati junak, ki ga v zgodbi za vogalom ustrelijo.

Novinar si je ogledoval stekleničko s poklicnim nezaupanjem. Bila je prazna, okrašena z ostanki scefrane etikete in s par nejasnimi črkami. Komaj kaj več ko klinopisna znamenja.

Doktor Gregor je stekleničko štel za pomembno najdbo.

»Dejal bi, da pomenijo črke tartarus emeticus,« je pojasnjeval ostanke etikete. »Strup, ki izziva bruhanje. Stotinka grama pa je že strupena, desetinka grama je smrtna.«

Razgovor se je vlekel. Pogovarjala sta se ko zarotnika, ki pripravljata vlom v Narodno banko, kjer bosta okradla nočnega čuvaja. Zaupno sta izmenjavala misli,

govorila sta v prispodobah, kakršne so redkost občevalnega jezika in ki zato učinkujejo poživljuječe.

»Steklenička je dokaz, da je fant bil zastrupljen z antimonom v počitniški rezidenci Gularjeve,« je dokazoval doktor Gregor.

»Steklenica ni nikak dokaz, e!« je oporekal Pero Janič.

»Šel bom še po ostanke marmelade v koritu. Oboje skupaj je lep dokaz.«

Pero je božal s kazalcem konico nosu, nekoliko bolj grbasto kot je to običaj pri možeh nad štirideset, a simetrično vsajeno v obraz, ki je s prebrisanim pogledom in s poplesavajočimi ustnicami izražal nepotvorjeno novinarsko muzo: zbsti svet z nezaželeno modrostjo, spodkopati ustaljene pravice zvodnikov in samodržcev, dvigniti javno mnenje proti paradam bedakov, izzvati splošno ljudsko razburjenost in — umakniti se v vzvišenost muze.

»Bratec, tvoji dokazi nič ne veljajo,« je neprizadeto momljal Pero. »Ampak prav nič. Steklenico si moral pustiti v koritu. H koritu si moral pripeljati kriminalista. E! — da veš. Tvoja steklenička — z njo se lahko obrišeš. A steklenica ni nič. Kdo ti pravi, da pomenijo araraji na etiketi tartarje in metlarje, a?«

Spopad obeh kontinentov, novinarskega in doktorskega, je bil neizbežen. Začela sta piti in besedni zaklad je postajal izvirnejši.

»Steklenička je napotilo, razumeš? Steklenička je indic, kot pravijo temu strokovnjaki, razumeš? — — — figo razumeš. Ti nisi noben strokovnjak, ti si samo novinar. In indic, to se pravi v domačem prevodu sum vzbujajoča stvarnost, torej indic postane pod posebnimi okolnostmi že pol dokaza. In dva indica skupaj sta cel dokaz. Rabim samo še tisto prokleta marmelado — — kakšen bedak! Kako sem mogel tam pri koritu na marmelado pozabiti ...! Evo ti. Na stvar je treba gledati strokovnjaško.«

»Ti se mi razumeš na stroko, e! Steklenička v Gularčinem koritu — morda dokaz. Steklenička v tvojem smrdljivem žepu... kdo ti bo sploh verjel. Tebi verjeti...«

Besede, s katerimi sta se ogovarjala, so postale sveže ko limonada brez sladkorja. Doktor Gregor je vzel merilo in začel natančno meriti. Izmeril je, da je med ar in ar na etiketi po širini črk prostora natančno še za t — — tartar! Evo, nič drugega kot tartarus! In med met in us gresta ravno še i in c, torej met-i-c-us. Emeticus! Evo! Matematično natančno tartarus emeticus.

Ljubeznivost v izbrani besedni strategiji ju je začela nazadnje zblíževati. Vedno bolj se je v njun razgovor vsiljevalo prepričanje, da je možno dokazati, da je inženir v koči ob galebjem zalivu požrl strup.

»Napiši še en članek,« je velel doktor Gregor.

Novinar Pero je zmajal z glavo:

»Tebi je lahko. Praviš 'napiši'. Napisal sem. Izšlo je v lokalnem dnevniku. In kaj? Klical me je direktor. Dejal je: 'Deželna uprava ima pomisleke zavoljo takšnega pisanja' — in se je ujezil, direktor.«

Pero je izoblikoval nekaj nespoštljivih izrazov na račun Deželne uprave in doktor Gregor se je iskreno z njimi strinjal:

»Pošlji ti Deželno upravo — — — tam sede sami sinekurci.«

»Pošlji pošlji ... junaško govoriš. Deželna uprava je faktor, faktorja ne moreš nikomer poslati. In še to mi je rekel direktor, da so dejali ljudje na Deželni upravi zavoljo mojega članka: 'naša družba ne potrebuje meščanskih senzacij. Tako sem zvedel, da pišem meščansko in da delam senzacijo,« je momljal Pero.

»Prav zato — napiši še enkrat. Napiši jim meščansko senzacijo. Saj so meščani. Ali mar niso? Napiši. Zato te plačamo. Bodi moderen novinar. Moderen novinar kaže jasne odnose do meščanske korupcije. Pusti se korpumpirati, ali pa piše proti korupciji. Kje stojiš ti? Odloči se.«

Pero je nehal momljati.

»Zdajle bi te lahko mahnil,« je prijateljsko dejal. »Kaj pa ti veš o korupciji? In vi zdravniki — — večina zdravnikov je oportunistov. Nekateri so pokvarjeni ko kvargelj. Dobro, pisal bom. A kaj? Daj dejstva. Dejstva so dejstva. Črno je črno. Belo je belo. Tako bom pisal.

Zato daj dejstva.«

Kadar je bil Pero razgret, je govoril v kratkih stavkih. Čisto drugače je pisal. Pisal je stavke, kovane v dolžino. Stavek novinarja Pere se je na primer začel nekje pri Oplotnici in končal v Ribnici. Peljal je bravca preko vzpetin, skozi sadovnjake, mimo pašnikov, po dolinah brez izčrtanega obzorja, skoz nepregledne gozdove in ga odložil v čakalnico — — počakaj, pride drugi stavek. In ljudje so sedali na Peroge dolgovezne stavke in se z njimi vozili skozi razburljivosti današnjega sveta. Po poti so kramljali. Kramljali so v Perovem sadovnjaku — eden je videl drevje, drugi sadje; na pašnikih je ta opazil roгато, drugi nerogato živino; vsak je dolinam izčrtaval lastna obzorja — in so se sporekli. Vožnja na Perovih stavkih od Oplotnice do Ribnice je postala divja pustolovščina. Preden so odbrenkali vse čakalnice, so se ljudje stepli.

Perovi članki so — kot temu pravijo — vsestransko vžgali.

Minevali so dnevi in z dnevi noči.

Novinar Pero je bil zadihan, tako je tekel po stopnicah v prvo nadstropje in vrgel doktorja Gregorja z divana, da je šel odpirat vrata. Doktor Gregor je prišel od obeda in je nameraval spati. Spustil je Pero v sobo in legel nazaj na divan. Peri je suho pokazal stol in ob stolu mizo z buteljko:

»Natoči.«

Pero se ni zmenil za ponudbo.

»Kje je steklenica s tartarji in metlarji? Daj steklenico.«

Doktor Gregor je ravnodušno pokazal proti komodi.

Pero je vlačil navzven predale ko pri hišni preiskavi. Iz enega je izvlekel stekleničko iz korita Gularjeve. Sedel je h Gregorju na divan, vrtel stekleničko po rokah in Gregorju dejal resno in strogo, ko učitelj porednemu Janezku:

»Poslušaj me zdajle dobro, stari. Takoj jutri odnesi tegale tartarja nazaj tja, kjer si ga vzel, razumeš?«

Doktor Gregor se je pripravljaj, da se vljudno začudi. Pero pa ga je prehitel:

»Govoril sem s kriminalističnim tehnikom, ki je preiskal inženirjeve organe. Našel je antimon.«

Ležišče, na katerem je ležalo zleknjeno telo doktorja Gregorja, še nikoli ni tako bliskovito naglo zgubilo svojo obtežitev ko tokrat. Doktor Marec je odskočil, da so vzmeti pod njim zapele s presunljivim glasom kitare, od katere se je odbilo poleno.

»Kaj praviš?«

»Stori, kar sem rekel,« je velel Pero in že je bil pri vratih, zdrvel po stopnicah in tekel v redakcijo dnevnika. K direktorju. Direktorja mora pripraviti na nadaljevanje meščanske zgodbe o zastrupitvi. Zdaj ni več dvoma, e! Senzacija. Seveda je senzacija. Ljudje na Deželni upravi bodo senzacijo že morali preboleti.

Oljčni gaji so se pozdravljali s prvimi sončnimi žarki. Dehtelo je po rožmarinu. Jutranja tišina je visela nad rdečkasto zemljo in puščala negibno malinovo trnje ter osat v brezvetrju.

Bil je delavnik, nekje ob zalivu je zarigal osel. I'a! — — 'aaa —! Oslov glas je prerezal tišino na dvoje. V polovico, ki je minila, in v drugi del, ki se je izpridil v glasove. Od morja je namreč v kopno potegnil veter, zimzeleno grmovje in šibje in osat so zašelesteli in se ni so več umirili. Ko na oslovski ukaz.

Proti galebjemu zalivu je korakal doktor Gregor. Namesto v kraljestvo starega profesorja Kaca se je podal v raj doktorice Gular k marmeladi in h koritu. Odložil bo stekleničko ar-ar met-us nazaj v korito. Nihče ne bo slutil, da je steklenička medtem že bila potovala. In Pero bo h koritu prignal kriminalista.

Hiša z zelenimi naoknicami je samevala. Bila je zaprta, tako kot jo je bil zapustil doktor Gregor pred dnevi. dnevi.

Odšel je za hišo skozi grmovje h kupu kamenja. Kamenje je ležalo, kjer je bilo pred dnevi.

Korito s steklenicami in s črepinjami je bilo proč. 'aa! — — i'a! Zvenelo je ko posmeh, v katerem je tudi nekaj oslovskega domotožja.

Doktor Gregor je pretaknil grmovje okrog hiše. Nikjer korita.

I'aaaa!

Nekdo je korito odnesel. Sklep se je zdel doktorju Gregorju razumen. Seveda, če korita ni, ga je nekdo odnesel. Nekdo. Živ človek tu nekje. Poiskati mora živega človeka. Kmetija. Ribiška hiša. Kdo ve. Iskati je treba.

I'aa! — 'aaa ... 'a!

Zategli klici oslovskega jutra so pritegnili uho doktorja Gregorja. Kjer osel, tam človek, si je dejal doktor Marec.

Krenil je za oslovskim glasom. Lezel je ob obali vzdolž zaliva. Obala se je vzpela v nizek breg in v bregu je doktor Gregor preplezal ogrado kamenja.

I'aa-a! Klic je prihajal stran od obale, od nekod izza goste šume gričevja, ki reže v rdečkasto njivo.

Obšel je grmičevje. Gazil je prek trnja, ovijalo se je okrog nog in vleklo k tlom. Čakal je na oslov glas.

Osel je v svojem jutranjem sporedu imel odmor. Pustil je, da je govorilo šelestenje šibja v vetru, on sam je molčal.

Doktor Gregor je čakal na oslov klic. Štirinožec je molčal. Gregor je krenil na slepo. Namenil se je nazaj proti obali, da se izogne hribu — — tedaj je osel spet zarigal. Onstran hriba, ki ponuja svojo oguljeno glavo soncu, tam nekje je moral pesniti svoje jutranje klice.

Doktor Gregor je lezel v breg. Preskočil je še eno ogrado kamenja. Še vzpetina in — breg se je prevesil onstran proti kraški kotanji, iz katere je prek oblih ožganih robov polzel dušič smrad, ovit v tenak dim. Delavci komunalnega zavoda so sežigali v kotanji smeti in odpadke.

Ob robu kotanje je pohlevno stal doktorjev trubadur, vprežen v lesen razmajan voz. Na vozu je doktorja Marca pozdravljalo Gularčino korito. Bilo je prazno.

Vrh brega nad kotanjo je stal tovornjak. Delavci so se ukvarjali s tovornjakovo vsebino in jo tlačili po bregu navzdol v kotanjo, kjer se je pražilo na tisoče stvari, nalik na odpadke s coprnjakove gostije.

Prišel je možakar in sedel na voz.

»Hi!« je kratko velel. Osel je najprej vzravnal uhlja, nato je potegnil.

Doktor Gregor je segel v žep. Privlekel je na plano steklenico. 'Ar-ar met-us'. Potežkal je stekleničko, ko da se hoče prepričati o njeni praznoti. Zalučal jo je v kotanjo.

Dohitel je moža z oslom. Prisedel je.

»Ona ribiška bajta, tam ob zalivu — je na prodaj?« je vprašal oslarja in z glavo kinknil v smeri galebjege zaliva.

Možak je nategnil vajeti.

»Ni,« je dejal.

»Čigava je?«

Možak je odmeril doktorja Marca po obrazu. Ocenil je suknjič iz škatlaste tkanine in ošinil Marčeva dolga kolena.

»Hiša je last doktorice iz glavnega mesta,« je začel. Doktor Marec je zvedel za doktorico, ki si je naredila v zalivu mišino. Iz ribiške hiše mišino. Tja prihaja na od-dih, vsaj enkrat na mesec. V družbi. S po enim moškim. In ju ni ven tudi po dva dni ne, je pomembno zategnil oslar levo stran lica v gube in potegnil za vajeti.

»Jaz samo odvažam smeti,« je pojasnil oslar, da bi se omejil od tistega, kar je pravkar imenoval moško družbo doktorice v mišini.

»Dan prezgodaj, bratec, dan prezgodaj si jih tokrat odpeljal,« je dejal doktor Gregor, lopnil oslarja v pozdrav po slokem ramenu in skočil z voza.

(Dalje prihodnjič)

*Ne: pusti mene in nespamet mojo,
da tvegam to nevarnost!*

Sofokles, Antigona

SLOVENIAN LANGUAGE MANUAL - UČBENIK SLOVENSKEGA JEZIKA

Ko dobiš v roke knjigi, modro in zeleno, ki sestavljata prva dva dela pred tremi, oz. dvema letoma izdane učbenika slovenskega jezika, se radovedno vprašaš — kaj pa to pomeni? To ni slovenska slovnica ali vadnica — takih smo bili vajeni v šoli. To je torej učbenik slovenščine ... kot tujega jezika.

Radi bi s platnic razbrali kaj več kot samo naslov? Samo barve so žive in se svetijo — tisk pa je tako skop in strog — mogli bi imeti pred sabo kako znanstveno razpravo, ki jo je izdal kak inštitut in ki ji je usojeno mirno, prašno življenje v knjižnicah bližnje in daljne okolice. Bodisi tisk naslovne strani kot naslov nam datajeta torej slutiti, da sta se avtorici Milena Gobec in Breda Lončar lotili dela strogo znanstveno. Tudi naslov je znanstveno hladen: *Slovenian Language Manual. Učbenik slovenskega jezika*. Izdal ga je Slovenski Ameriški Inštitut (Slovenian Research Center of America, Inc.) iz Willoughby Hills, Ohio, ZDA.

Najprej bežen pregled, torej. Učbenik je napisan v angleščini. Podatki, pravila, razlage, besednjaki, vaje, vaje, vaje. Snov se neverjetno bogato kopiči na teh 766 natipkanih straneh velikega formata.

Nujno se ti vsili vprašanje, komu je učbenik namenjen. Preveč je podroben, včasih prav pikolovski, da bi mogel biti namenjen ljudem, ki se prvič srečajo s slovenščino. Mogoče je bolje, da preberemo uvodne besede, saj je sicer težko razumeti, kdo bi mogel kaj pridobiti od tako zasnovanega učbenika. Listaš in se ti vsili nadležna misel: mogoče kdo, ki ima nam podobne težave, kdo, ki je že tako dobesedno dvojezičen, da se v slovenskem stavku kar mirno in neprikrito poslužuje tujih izrazov, ki se jih spomni prej kot slovenskih, ali pa iz čisto enostavnega razloga, ker za več pojmov ne pozna

ustreznega slovenskega izraza. Da, nam podobnemu Slovencu bi služil tak učbenik, kot ga imamo pred sabo, to pa predvsem zaradi besednega zaklada, ki bi mu ga odkrival (cele strani so v vsaki lekciji namenjene spoznavanju sklopov besed in izrazov, ki iz take ali drugačne logike spadajo skupaj (hrana in restavracija, trg in zelenjava, oblačila, zobje in zobna ambulanta, ipd.) in seveda tudi zaradi izrazoslovja, ki ni nikoli dobessedno, temveč vedno smiselno prevedeno v slovenščino.

Pa je videti, da se le nisem zelo uštela. V uvodu avtorici povesta, da je *Učbenik* »koristen« ameriškim Slovencem, ki imajo priložnost slišati materin jezik doma, vendar pa govorijo le »hef-napol dialect«. S svojim titanskim delom se pa tudi in »predvsem« obračata na začetnike in na take, ki se materinega jezika niso nikoli sistematično učili. *Učbenik* sta sestavili z namenom, da bi pripravili ameriške državljane slovenskega porekla do tega, da bi se lahko med seboj pogovarjali v preprostem in pravilnem jeziku. — Učenec naj bi postal uporabnik (imenujeta ga kratkomalo »potrošnik«) snovi, ki mu jo nudita. (Včasih mu celo navedeta izraze iz pogovornega jezika, ki so sicer čiste tujke, eventualni obiskovalci Slovenije bi jih pa prav gotovo slišali v domovini — župa, špeh, flaša, itd.).

Težko si je zamisliti, kako bi se mogli ljudje naučiti in vzljubiti slovenski jezik, če bi se prvič srečali z njim v teh dveh knjigah. Snov je v njiju razdeljena po slovniških kriterijih, ki se z ozirom na praktično uporabo jezika ne zdijo naravni. Nekje v začetku 1. knjige se, npr. obravnavata imenovalnik in tožilnik; nekako sredi nje najdemo dajalnik, medtem ko moramo čakati na rodilnik še dobrih 180 strani, da ga končno najdemo v 2. knjigi, in tako dalje.

Vsako slovnično poglavje je tako izčrpno, sicer pa zelo strnjeno, da bi se novincu kar zavrtelo v glavi, ko bi videl, da more npr. rodilnik uporabljati v 11 različnih zvezah, ki so mu naštete, seveda s primeri, druga za drugo.

Jasno je torej, da more biti tak učbenik namenjen le tistim ameriškim Slovencem, ki imajo v ušesu že ne-

kaj materinega jezika — namen *Učbenika* je torej ta, da odpravi napake njihove »hef-napol« slovenščine in obogati njihov besedni zaklad!

Nekaj podobnega bi utegnilo biti koristno tudi vsem tistim med nami, in kar precej nas je, ki smo svojo slovenščino že tako popačili, ne samo z uporabo italijanskih izrazov, temveč tudi z osvajanjem italijanske strukture stavka, kar je še veliko bolj zaskrbljujoče, kajti najteže je jezik očistiti tuje sintakse.

V tem *Učbeniku*, namenjenem ameriškim Slovencem, avtorici velikokrat izhajata iz zornega kota angleško govorečega človeka in se včasih slovenščini približata s stališča npr. posebnosti angleškega jezika — »nekaj«, pogojni stavki, vprašalni stavki so v angleščini trdi orehi.

Slovenski jezik je tako v marsičem prikrojen angleško mislečemu Slovencu. Jezik, ki se ga bo iz *Učbenika* naučil, bo pripraven za njegove potrebe; v njem bo včasih nekoliko več angleškega kot slovenskega duha (»Peter še ne more govoriti slovensko, lahko pa že vse razume«; »Imeli smo res zelo lepo nedeljo.« »Nimam nič denarja«) Nič zato. Napak pa le ni toliko in takih, da bi kvarile lepoto jezika, ki se ga bodo naši Amerikanci lahko tudi sami učili iz tako urejenega učbenika — v njem je namreč toliko vaj (veliko je med njimi prevodov) in dozirane so tako, da z njimi učenec smotrno utrjuje predelano snov; vsaka štiri poglavja pa je serija vaj za ponavljanje že dalj časa prej predelanih enot. Učitelj bi bil potreben zaradi izgovarjave — tudi tej je namenjeno precejšnje poglavje, celih 43 strani, z vajami ob koncu 1. knjige. Kljub temu pa avtorici svetujeta, naj učenci iščejo pomoč za izgovarjavo pri učitelju in pri drugih slovensko govorečih ljudeh.

Poleg priložnostnih beril in pesmic je proti koncu 2. knjige zbranih še nekaj sestavkov o Slovencih, ki so se posebno izkazali v svetovni javnosti. Slovenski ameriški inštitut namreč »sistematično proučuje življenje in delo znamenitih Slovencev v svetu«, rad bi predstavil njihovo življenje in uspehe — toda za tako publikacijo še vedno nima dovolj finančnih sredstev. V teh berilih spozna-

mo poleg telovadca in olimpijskega prvaka Mira Cerarja, tudi Nobelovega nagrajenca Friderika Pregla, očeta mikronalize, končno pa še zelo sodobnega in iznajdljivega predsednika Morskega sveta in živalskega parka (Marineland and Game Farm) ob Niagarskih slapovih Janeza Holerja.

Drugo knjigo zaključuje vrsta citatov iz del tujih pisateljev o Sloveniji in Slovencih ter o visoki slovenski omiki. Logično torej zaključujejo knjigo besede: »S ponosom reči smem: / Slovenec sem, Slovenec sem!«

Obe knjigi sta ilustrirani; 2. knjiga se celo ponaša z bogatim številom simpatičnih risb, ki jih je prav zanjo narisala priznana ameriška umetnica Nancy Bukovnik, ki je za svoje ilustracije prejela že lepo število nagrad.

Iz literature, ki nam je na razpolago, zvedemo, da je bil *Učbenik* sprejet z izrednim navdušenjem bodisi v ZDA in Kanadi kot tudi v Avstraliji. Naj navedem nekaj misli uporabnikov *Učbenika*: »Sedaj, ko se že bližam upokojitvi, so mi vaše lekcije slovenščine v veliko uteho in ponosen sem, da sem Slovenec.« »Tak učbenik bi potrebovali že pred petdesetimi leti«, ugotavlja učitelj slovenščine iz Ohia. »Naučila sem se se že nekaj lekcij. Pri tem so mi pomagali spomini na jezik mojih otroških let — spomini, ki so doslej spali v meni.« »Ob vašem učbeniku smo se domislili, da bi tukaj (Danton, Ohio) ustanovili tečaj slovenskega jezika.« »Če bo vztrajnost naše druge generacije mladih enaka navdušenju, s katerim so sprejeli ta *Učbenik*, tedaj ne bo naš jezik v Ameriki izumrl.«

Naj kot zanimivost dodam, da je z novim letom 1977 začela lekcije iz *Učbenika* ponatiskovati *Prosveta*, glasilo največje slovenske organizacije v Ameriki. Mogoče bi veljalo povedati še, da sta avtorici Milena Gobec in Breda Lončar sestri in poklicni učiteljici tujih jezikov. Po sliki sodeč, sta še mladi; rodili sta se v Ljubljani, študirali pa v ZDA, Kanadi in Franciji. Živita v Willoughby Hills, v zvezni državi Ohio, kjer je tudi sedež Slovenskega ameriškega inštituta, ravnatelj katerega je Milenin mož Edvard Gobec, profesor na Kentski univerzi.

Kljub temu, da sta bili knjigi kmalu razprodani in

nato večkrat ponatisnjeni, ni dovolj sredstev, da bi prišlo do izdaje že pripravljenega 3. dela *Učbenika* — inštitut namreč ne dobiva nobenih podpor iz javnih sredstev.

Učbenik slovenskega jezika dokazuje, da sta avtorici pogumni in da bosta kljub finančnim težavam nadaljevali po poti, ki sta jo ubrali kot učiteljici slovenskih tečajev, za kar sta upravičeno vredni pohval in čestitk, ki jih prejemata. Za tako delo, v katero sta vložili toliko ljubezni in truda, ne sme manjkati več kot zasluženi uspeh.

Edith Bruck

ZAME NI REŠITVE

Zame ni rešitve
s tabo
sem doživela vse
ni srednje poti
imela sem največ
ne zadovoljujem se z manjšim,
pustim da gre mimo
lepota ki se me dotakne
poznam njene kremplje
in se odločim za tvoje
ki so se že obrusili
na moji koži.

Edith Bruck

PRIHOD

Iz naročja sistema so se rodili
dvojčki na milijone.
Njegova od sovraštva in poslušnosti
nabrekla kolesa
tulijo ukaze.
Stopajo iz megle in sivi haveloki
kot nori tekajo sem in tja
na slepo nas bijejo da pretrgamo
vrste ki so jih uredile pesti
in brce in udarci pušk.
Ušesa so gluha besede
požira veter
ki iz smrti
prinaša vonj po ožganem mesu in pepelu
na naše glave obrite zavoljo
neobstoječih krivd.

Edith Bruck

MRTVOUDNA

Mrtvoudna
ki ji je drug bolnik ukradel berglo
sem črv ki se vleče po puščavi ...
jecljam kot blazna
medtem ko ujčkam umirajoče
dete ki mu je bilo ime ljubezen,
z nohtom kopljem jamo v kamen
da zagrebem tvojo odsotnost
iščem sledove zločina
ki si ga pustil nedokončanega.

BORIS PAHOR

PLANINSKA MEDIGRA

(Iz zapiskov)

24. avgusta 1979

Brisalca posnemata curke s ščitnega stekla, tako da je vožnja skozi Ukve precej melanholična priprava za obisk hribov. Že od Vidma sèm se preudarno zлива. To se pravi, da danes ne bo nič s potjo do kočé Corsi. Viš bo moral še počakati. Preveč sem se zamujal z odhodom, moral bi se odpraviti prejšnji teden, a se nisem mogel odreči nedolžni sinjini, ki je bila sklenila tako dolgoročen prijateljski dogovor z mirnim morjem.

Pred višarsko žičnico moram razpeti zlozljivi dežnik, da lahko pridem do restavracije. Poldan je. In vse je videti bolj jesensko, tudi avstrijska družba, ki preračunava v šilinge pravkar dobljeni račun. Pri tem se mi obnovi čudni vtis, ki ga večkrat imam ob avstrijskih ljudeh. Nekako smilijo se mi. Mogoče je ta občutek bolj poudarjen zato, ker se tako anahronistično repenčijo, ko slovenski ljudje na Koroškem poudarjajo svojo identiteto. A to ni bistveno. Saj navsezadnje v drugih predelih Avstrije niso tako načepurjeni proti sodržavljanom slovenskega rodu. Ne, ne gre za to. A čeprav zmeraj občudujem avstrijski smisel za zmernost in urejenost, se mi ti ljudje vendar zmeraj zdijo kot sirote. Verjetno zato, ker jim bo težko kdo nadomestil očetovskega cesarja. Ubogi Dolfus je bil v precepu, Hitler pa jih je omamil, da so ponoreli. Tako so zdaj pol tič, pol miš in se s težavo odločajo, da bi bili samostojno ljudstvo. Pravzaprav so na slabšem od nas, ker mi kljub internacionalističnim dogmatikom le skušamo utrditi zavest, da smo narod, medtem ko so oni razdedinjeni otroci propalega pisanega cesarstva.

Toliko je nehalo liti, da sem se šel preobleč. Ko stopim iz avta v gozdarjih in vetrnem jopiču, pa gledam na oblake bolj spravljivo. Občutek imam, da sem nekako »delavsko« opravljen in zato v soglasju z naravo, ki je preprosta in neposredna. Prenočil bom na Višarjah, tačas se bodo morebiti oblaki unesli.

Vzpon v ostekleni kabini je seveda malo spodbuden planinski podvig, a nič nimam proti tehniki, ko se ne poteguje, da bi postala smoter.

Na vrhu skromno rosi.

V hotelu »Rododendrom« ni prostora, ker so sobe zasedli delavci. Napotili so me v farovž. Ta da je zdaj tudi zasilno prenočišče. In najpoprej mi je malo nelagodno, ker bi bil rajši na nevtralnem področju, potem se ob vesti, da so pod isto streho tudi družine z otroki, z rešitvijo sprijaznim.

Triposteljna soba, a bom sam.

Na steni podoba Bičanega.

Ker mi vreme ne dá, da bi odšel na plano, si privoščim počitniško brezdelje ob Alasijevem tekstu. Prinesel sem ga s sabo s snočnje predstavitve v devinskem gradu. Saj, nazadnje je servitski redovnik prišel na svoj račun. Po štirih stoletjih seveda, a to je morebiti vendar tudi jamstvo, da se kot narod ne bomo kar tako izpeli. Vprašanje je zdaj samo, ali se bomo znali upreti hotenjem, ki bi radi sožili našo bit na folklorno-jezikovno zanimivost.

»Vocabolario italiano e schiauo« na višarskem vrhu.

Ponuja se mi asociacija, kako se v razmiku štirih desetletij nekoč visokošolci in dijaki skrivamo po teh vzpetinah in globelih, da bi prisostvovali ilegalnemu politično-kulturnemu tečaju. Sredi intimnega doživljanja nas obvestijo, da nam je na sledi vohunska duša, zato se vsak v svojo smer porazgubimo kot pregnani gamsi. Po železnici, na kolesih in peš smo pripotovali z vseh strani Primorske, da bi potrjevali svojo bit in sproti razveljavljali načrte črnosrajčniškega aparata, ki je skrbel za našo izginitev. No, snoči je na dvorišču gradu, kjer je Rilke koncipiral svoje elegije, Stane Raztresen, član slovenskega tržaškega gledališča, recitiral stavke, ki jih je sredi kraških domačinov v začetku sedemnajstega stoletja povzel piemontski človek in zapisal v italijanski grafiji. Knjigo teh starodavnih zapiskov pa sem po čisto meteorološkem naključju prinesel sèm gor, v nekdanje skrivališče potomcev Alasijevih jezikovnih sodelavcev!

Druga asociacija je povezana z Alasijevim rojstnim krajem. Piemontezi se namreč zavedajo neke svoje jezikovne identitete, zato je razumljivo, kako je naš servit imel smisel za drugačnost jezika prebivalcev naših krajev. Pri takem podvigu, kot je bil njegov, gotovo ne zadošča samo pastoralno hotenje, ampak mora biti človek obdarjen z nekim posebnim čutom, ki ga premore v glavnem predvsem, kdor je sam zaslutil svojo posebnost. Pri tem si ne morem kaj, da ne bi pomislil na prijatelja Tava Burata, ki se je zavzemal za Beneške Slovence, preden je v »Mednarodno združenje za zaščito ogroženih jezikov in kultur« sploh stopil kak slovenski človek!

In Tavo Burat je vnet zagovornik piemontščine, svoje materine govorice, in prefinjen piemontski lirik.

Tretja asociacija ima verski poudarek.

Gre namreč za preprosto ugotovitev, da je pred stoletji za potrditev slovenske besede na devinskem Krasu skrbel cerkven mož, pri tem pa ga je spodbujala civilna oblast. V dobi četrstoletne teme (1920-1945) pa se je slovenska domača duhovščina pri nas zavzemala za obstanek slovenske besede tako proti civilni kakor proti cerkveni oblasti. O vlogi te druge pogumno priča v svoji knjigi rajnki monsignor Klinec.

A o tem si zapišem potem še kaj.

Zdaj si pazljivo ogledujem Gregorijevo knjigo.

Oprema je sijajna. Ko bi slovinci znali tako urediti svoja življenjska vprašanja, kakor znamo mojstrsko idajati knjige, te zveste pričevalke dosežkov človekovega duha, potem bi se nam ne bilo treba bati za naš obstoj. Spremni eseji so domiselni, škoda samo, da so z izjemo dovršenega Rebulovega prevoda Legiševe študije druga dva prevoda v italijanščino naravnost nemogoča. Prevod Gerlančevega prikaza tehničnih lastnosti Alasijevega slovarja in pa prevod prikaza ilustracije. Zavaljo teh skaženih strani je močno načeto doživetje, ki ga imaš ob tako pomembni izdaji; italijanski bralec pa si gotovo ne bo znal razložiti, kako se mu drznemo ponujati take zmazke v njegovi materinščini.

Zahotelo se mi je gorskega vetra.

Oblaki se potepajo, bela megla pa napadalno pleza iz doline in z dolgimi jeziki oblizuje robove napuščev. Dež se je prenesel nekam drugam. Vse kaže, da se vreme sprevača.

Stopil sem v božji hram.

Samo za trenutek; pri tem sem zvest spominu na uro, ko sem si na vogeškem vrhu ob množični podobi smrti na paštnu med vislicami in večno pečjo zatrdil, da se bom podal v to planinsko svetišče, če se bom rešil taboriščnega pogina.

Pred leti sem besedo držal.

Vendar imam tudi tokrat kakor takrat ob bežnem, skoraj tiho-tapskem obisku spet občutek notranje razglašenosti. Gre za spoznanje, da sem pred obličjem smrti samogibno pomislil na nadnaravno pomoč, ko pa se je strah umaknil, in to že v taborišču, posebno v normalnem povojnem ozračju, je spet prevladal agnosticizem. Upira se mi namreč ta nehotena dvojnost, ki prihaja na dan v takem početju, čeprav dosledno velja ugotovitev, da ob slutnji

zadnje ure človeka spreleti tak strah pred žrelom brezdajne praznine, da razumska doslednost docela odpove.

Obenem si dopovedujem, da ni nobenega razloga, da se ne bi človek tudi na čisto laični ravni v usodnih trenutkih zatekel k podobni, ki je simbol matere, torej žene, ki ga je iz teme prinesla v svetlobo. Boginjo materinstva in ljubezni so ljudje zmeraj potrebovali, naj ji je bilo ime Ištar, Astarta ali Izida.

A takó sem nekako spet pred vprašanjem o vlogi materinskega principa, o katerem sem že nekajkrat menil, da je osnovna dominantna našega značaja. Naj bi bilo moje osebno izkustvo torej dokaz, da nisem izvzet iz splošnega pravila? Morebiti. In prav nič bi mi ne bilo težko to priznati, ko bi se o tem prepričal. Vendar se mi zdi, da ni mogoče primerjati neke poteze, ki se je človek zave pred resnico dokončnega pogina, z nagnjenjem, ki označuje prevladujočo lastnost nekega občestva. Ali pa tudi. Saj se občestvo v glavnem obnaša kot enovit osebek.

O tem bom moral še premisliti. Vsekakor pa so Kraljeve podobne nad prezbiterijem, v katerih smo že za časa liktorske vladavine videli upodobitev naše trnove poti, žensko mehke in pomirjujoče. Upodobljeno zatekanje k božji pomočnici pa bi zdaj imelo čisto negativen poudarek, ko se naš rod ne bi izkazal tudi kot uporna in bojovita skupnost. Saj, a v glavnem gre vendar predvsem za usklajevanje moškega in ženskega počela. Po drugi svetovni vojski pa smo vsekakor dokazali, da smo glede moškega principa še zelo labilni.

25. avgusta

Spet oblačno jutro. A vse kaže, da v zgornjih plasteh prevladuje sever, medtem ko spodaj jug kobali vataste gmote čez grebene.

Upam, da bom prišel na Lovec suh. Drugače se mi hoja v hladnem ozračju nadvse prilega; rajši naj nekoliko zebe, kot da bi mi sonce oteževalo vzpon.

Trava je mokra, na praproti in na macesnovih iglicah pa visijo kapljice srebra. Videti je, kot da bi z vlago nasičena narava oddajala odvečni sok skozi konice in pore. Prepojena tla so pod gozdarji zamolkla.

Predlanskim sem hodil tod v temi, ker sem hotel biti priča sončnemu vstajenju. Z žepno svetilko sem si pomagal po ti gozdni stezi, ki me zmeraj spominja na začetek poti iz Zadnjice k Prehodavcem, čeprav je tam dolgo goščava, tukaj pa se ti svet kmalu odpre.

Zebe v nohte, a korak je prožen.

Potem je gozd za mano; a ko na strmi stezi tuhtam, ali so oblaki bolj v oblasti severa ali juga, me preseneti čreda gamsov, ki se pase pod travnatim podaljškom pod skalnatim pobočjem. Tik pred mano so, a ne zmenijo se zame. Samo eden, najbrž je izvidnik, se leno ozre v mojo smer. Nezmotljivi radar jim ne javlja nevarne bližine. Naštejem jih deset, obenem si predstavljam, kako jim grejo v slast bilke, s katerih se stresajo prhe živih kapljic, ki jim sproti ovlažijo gobce. Pravzaprav celo čutim z njimi nabreklo sočnost rastlin, mokroto, ki se pocedi po bradi, slast ob sokovih, ki se iztisnejo v ustno votlino, se spustijo po požiralniku.

Po vojski mi je namočena, napeta narava zmeraj izredno b'izka, pri tem pa se večkrat znova vidim, kako sem po vrnitvi iz nemške preizkušnje kar z veliko žlico zajemal rdečkasto francosko marmelado.

Zato mi je tudi vsak poletni vzpon dosti več kot ljubezenski vzgib do goratega sveta. Potrditev je. Potrditev sožitja s čistimi, deviškimi prvinami stvarstva. Doživetje sprejetja in doživetje soglasja.

In zdaj tudi že razločno vem, da sever zmaguje in da ne bo moče; zato prijateljsko zažvižgam gamsu, ki visi na levem strmem pobočju in se blagovoli odzvati samo tako, da komaj za spoznanje vzdigne glavo s tal in jo hitro spet skloni.

Mika me ta zadnji kos poti.

Skaloviti amfiteater ob Lovcih ni obsežen, a je s svojimi resnimi belimi stenami čisto dostojna gorska podoba. Steza pa je tako položna, da se mi zdi sprehod prelahak. Tak občutek imam zmeraj, ko se sonce ne upira vame. Kot da je bilo včeraj, se namreč vidim, kako sem zaostajal, ko sem se pred vojsko s fanti iz Ponikev vozil sèm na tajni sestanek. S kolesi smo jo mahnili, a bil sem ves čas na repu, tako da so me dražili, češ da je križ, če ima človek opraviiti z meščansko srajco. Posebno hudo je bilo ob vzpenjanju na Predil. Čakali so me, da sem prisopel na vrh. In vse to, ker so me kuhali sončni žarki. Po sestanku smo se nekaj dni zatem vračali v večernem hladu, zato nisem več zaostajal, ampak smo brzeli kot na kolesarskih dirkah. Pri spustu s Predila v Log pod Mangartom smo morali skočiti s koles, da so se nam zavore ohladile; eden pa si je celó pod sedlo privezal dolgo vejo, da je s trenjem zadrževala kolo. Tako se je z makadamskega cestišča vzdigoval prah kot umetna megla, ki zakriva bežeče ilegalce.

V špranje med skalami je ponoči nanese nekaj belih lis. Tu pa tam so šopi trave srezasti. A nebo se čisti, čez vrh se smukajo pajčolanani bele pene, ki se še isti trenutek razblinjajo v nič.

Skoraj neopazno sem se namreč znašel na vrhu.

Sapa se mi zajeda v prste, tako da prestavljam daljnogled iz roke v roko. Sever je očistil Noriške Alpe, da se zasneženi vrhovi kopjejo v dopoldanskem soncu. Montaževa skupina pa je potopljena v gosto sivino. Od nekod priletavajo snežinke. Čez uro ali dve bo sonce predrlo pepelnate zaslone na vzhodu, a ne bom tako dolgo čakal, da bi me ogrelo. Razgibal sem sklepe pri vzponu, zdaj naj bodo še elastični pri sestopu. Tako bom jutri pripravljen za na Viš.

Predlanskim sem stopil na ta vrh v trenutku, ko se je nebo začelo beliti. Počasi se je prikazala blede rožnata otroška p'ěša, ki so jo obkrožale oranžne čipke. Potem je krogla vse bolj žarela; a zdaj ne bi znal več opisati, kako je tista metamorfoza potekala. Spominjam se samo, da se je v nekem trenutku vzhajajoča svetloba spremenila v rubinasto srce, ki je gorelo sredi zlate pahljače. Ko pa sem približal daljnogled očem, je oblika srca izginila, kot da se je nastajajoče sonce komaj takrat zavedelo, da nekdo opazuje njegovo preobrazbo, in se zato spet prikazalo v vsakdanji podobi.

Pred vojsko sem enkrat takó presenetil sončni vzhod na vrhu Snežnika, a ni bil tako čudovit; morebiti zato ne, ker ga ni doživljal svoboden človek. No, tudi zdaj sem vse prej kot prost vseh vezi, vendar zdaj človek vsaj ve, kakšen okus ima prostost, ko pa bi ga zavoljo ljubezni do nje skoraj pogoltnilo brezno ničā.

Vrnil se bom.

A poprej se približam zvoncu želja, ki sem ga druge krati spregledal. Zganil bom kembelj, da bo čisto narahlo vzbrnelo v gorsko prostranost. Najpoprej zven za novo knjigo. Potem dotik za Živko, da bi čutila, kako ji razočaranja ne povzročā hudoben naklep, ampak značajska nuja. Odziv bronenege zvoka, da bi se sinu posvetilo, katero je njegovo mesto v človeški družbi. Komaj slišen dotik za drago neučakano Majo. Za prihodnost našega občestva seveda tudi.

Ne vem, če je bil red pravilen, bolj se mi zdi, da pravzaprav sploh ni bilo nikakršnega pritrkavanja, pač pa da se je oglasilo samo motno drsenje bata po okrogli zveneči kovini. Pri tem pa sem mislil na Srečka, ki ga sestra Anica na blejskem otoku spodbuja, naj zvoni, da se mu bo izpolnila želja. Seveda čutim, kako sem se ujel v otroško naiven obred, a obenem me le-ta igrivo zaposluje v višinski samoti, kjer si za trenutek lahko dovolim iluzijo, da ob-

darujem vse, ki so mi dragi.

Še pregled sveta skozi leče.

Sneg na avstrijskih hribih se izzivalno blešči v soncu.

Gams, ki je bil poprej do mene tako zadržan, ni sam, nedaleč od njega je na strmini njegova družica.

Spodaj ob stezi je na trikotnem ledeniku v središču amfiteatra nekdo iz kamnov sestavil veliko črko M. Verjetno kak višarski romar. Ali pa se je kdo poklonil kaki bolj zemeljski izbranki.

Vračam se čez sosednji vrh, do tod je lani prišla tudi Živka, predlanskim pa sem tukaj opazoval gorske jerebice, ki so se, ko so pristopicale izza skale, potuhnile, dokler jih ni spet skrila druga skala. Tako so prihajale v vrsti ena za drugo in nizko sklanjale glave, da so bile kot pritlikave spokornice, ki bi se ponižno potajile ob zidu gorskega templja.

Zdaj me na tem nekaj metrov nižjem grebenu opozarja nase samotarski ptič. Nič ni večji od vrabca, a ni vrabec. Dvakrat je usekal s perutmi in se zaletel čezme, da bi le ne ostal neopažen. Ker imam v žepu vetrnega jopiča dve tablici od lani pozabljene mlečne čokolade, ju mrvim med prsti in stresam rjave drobtinice na kamnita tla. Kdove, mogoče mu bo švicarska sladkarija teknila, ko bom zašel za obronek in bo spet sam gospodar položaja.

A ko se spuščam navzdol, se nepričakovano sprašujem, kateri je pravzaprav moj pravi jaz. Ali sem tisti, ki nepričakovano sicer, a vendar samogibno pozvanja s kembljem, ali tisti, ki je spal ob žrelu, ki je goltalo človeška telesa? Obmorski človek, ki je domač z ribami in algami, ker se je že kot deček potapljal v tekočo sinjino in z razprtimi očmi prevzemal podvodni svet, ali pa zavzeti tat diamantnih jutrnjih bucik na borovih iglah kraškega gozda? Fant, zatopljen v teološke misterije, ali rajši fant sredi vojaških kvant pod šotorom na libijskem pesku? Človek, ki je verjel v socializem in v slovenski osvobodilni podvig, ali tisti, katerega je ves čas grizel dvom, ker smo še enkrat zamudili priložnost, da se pridružimo samostojnim narodom? Avtor, ki je verjel, da bo s svojimi knjižnimi deli potrdil vstajenje svojega rodu, ali streznjeni lirik, ki si ob križani prostosti ne more zamisliti konca mraku? Idealist, ki verjame, da je ideja bolj eksplozivna od dinamita, ali pa človek, katerega udobnost in prilagodljivost ljudi takó potare, da neha upati v odzivnost množice in v njeno prebujenje? Vernik, ki zaupa v dokončnost najdene ljubezni, ali popotnik, ki trka na duri, za katerimi so

na izbiro ženska telesa? Bitje, zaljubljeno v izbrano besedo, uglajen gib ter nežen odtonek, ali robantež, ki so mu na razpolago besedišča pol ducata slovarjev z etap njegovega pisanega curriculumuma? Kateri je pravi? Ta, ki se samotarsko druží s čermi in gamsi in mu je, da bi vse dni ostal v miru gorske odmaknjenosti, ali tisti, ki bo jutri vneto segel po dnevniku, da bi zasledil, ali so kje ljudje nazadnje prevrnili diktatorjev kip in noro zapeli o svobodi? Potepuh, ki verjame dragi deklici, ko sanja o domku sredi kraške gmajne, ograjenem pred vsakdanjostjo s hrasti in skalovjem, ali zanesenjak, ki se vdaja prividu, da je čudežno obogatel in prišel do tiskarne, tako da lahko širnemu svetu poroča o krivicah in o mučenjih, o pesnikih, zaprtih v stranišča, in o knjižničarjih, prestavljenih v muzeje, o skritih poročevalcih in o sladkobnih pritrjevalcih?

Ujet v ta vprašanja sem prišel s skal na stezo, obenem pa opazil, da si rahlo požvižgavam, kar je po navadi znamenje, da telo prožno odgovarja duhu, ki je lahko tudi zaskrbljen, a se hkrati zaveda, da je razločno opredeljen do zastavljenih vprašanj. Bolj je namreč hudo, ko te obdaja meglena nejasnost kakor tedaj, ko ne najdeš odgovora na jasno začrtan problem.

Vendar je vrnitev z nekega vrha zmeraj začetek domotožja. Ko zapuščáš Aljažev stolp, Mangart ali Montaž, ti je, kot da se odrekaš milostnemu stanju, darežljivi in nevidni ljubezni, ki si jo dihal vase s presijanim zrakom. Za svojevrstno domotožje gre. In ko se je Zlatka vrnila z obiska s travo porasle ruševine znamenitega gradu na skalnatem rtiču, mi je napisala: »Razvaline gradu, morje, galebi, zaliv Tristana in Izolde. Ko človek odhaja odtod, mu je žal, kot takrat, ko se s hribov vrača v dolino.« Saj, to je skrivnosten šepet zgovorne samote. Bogastvo, ki je sorodno tihi notranji izpolnitvi vzhodnih askez. A je spet seveda tudi drugačno, ker se zahodnjaki radi razdajamo navzven. Tako šopom rumenega cvetja in zeleni morski vodi v Tintagelu, kakor tukaj v gorah črnim gozdovom in presvetljenim prepadam.

Zgodba o Tristanu in Izoldi!

Denis de Rougemont ima precej prav, ko meni, da se vse evropsko pripovedništvo razvija v ozračju te prve ljubezenske strasti, ki se uveljavlja zunaj ustaljene zveze in je zato veličastna in hkrati obsojena na samoto.

In ko krenem s steze in se ustavim na majhnem ledeniku, ki povzdiguje ta kòt na dostojno raven gorskih postojank, nabere prgišče kamenčkov in jih na trde msnegu uvrstim v obliki inicialke oddaljene izvoljenke provansalskega pesnika, ki je po Rougemontu

sledil tradiciji Tristana in Izolde. Seveda sem nekoliko neizviren ob veliki začetnici, ki jo je neznanec sestavil iz debelih kamnov, da sem jo razločno opazil z vrha. A videti je, da danes odkrivam neko razgibano nagnjenje do obrednih simbolov. Morebiti ker sem se pred odhodom poglobljal v Junga in zasledil, da se marsičemu upiramo iz prevzetega prepričanja, da gre za naivne in otročje nagibe.

Ko sva bila lani tukaj z Živko, sta se nekaj korakov od naju podili vrani in nevljudno prežali, kdaj bosta prišli do zaželenega prigrizka. Kar očitno sta naju odganjali in neučakano vzletali z bližnjih skal. Ob Živkini podobi, ki je zato zdaj pričujoča na tem belem otoku v skalnatem objemu, mi je nadvse žal, da se je usoda zapletla tudi ob naju v duhu tradicije evropskega romana. A pri tem je hotenje brez moči. Edini možen premik bi bil, da bi tudi zanjo nekdo postal oddaljena bližina njenih sanj, ona pa njegovih.

Na stezi, odkoder sem pri vzponu zagledal gamsa, sem zdaj malone stopil na močerada, Ustrašil se je in sunkovito zmignil z glavo. Ne boj se, sem mu rekel, nič ti nočem. Poleg vsega ležeš navkreber, kar pomeni, da si znanilec lepega vremena!

Ne grem na Višarje, ampak se s sedelca spustim na Višarsko planino. Ne dá se mi še, da bi odložil nahrbtnik, zato mi je po misli ta varianta. Rad bi posedel v koči, kjer je lani stara gospodinja imela zmeraj kaj dobrega za pod zob. Polento z omako na primer.

Prehití me Koprčanka, ki sem ji snoči pred večerjo zavidal, ko je naštevala vse vrhove, ki jih je te dni oblezla. Zdaj pravi, da bi rada prišla v Trbiž, preden zaprejo trgovine. A sproti nabira cvetje, tako da res ne vem, ali jo bodo trbiški trgovci pričakali.

Potem me obda melodija kravjih zvoncev.

Rjavi boki na zelenem ozadju.

Pa prve današnje sončne lise na strmih stenah Beraškega križa.

Pred kočjo tišina.

Ta je še bolj poudarjena, ker ni kričavega možaka, ki se je lani drl na čredo.

Videti je, da me je sivolasa, redkobesedna in rahlo sključena gospodinja vesela. Bolj bi bila seveda, ko bi nas bilo več; a meni je pogodu, da sem sam. Nekako ljubosumen sem na tako podarjene oaze domačnosti. Ko mi postreže, se od nekod pritepe Dick. Nizek rjavček z dolgo dlako je, nadvse spreten reditelj svojeglave živine. Zdaj čepi na podu ob moji stolici in se pazljivo loti koščka raguja, ki mu ga odstopim. Nekam preveč ohlapno vdan je pri tem, rajši

ga imam, ko se zrepenči in laja muhasti rjavki v vamp.

Ker me zanima, kaj bo z vremenom, gospodinja obrne gumb na radiu. »Poslušali bom, kaj pravi Celovec,« reče. Ko pa pričakamo, da na koncu poročil napovedovalec oznani, da bo jutri »Schlechtes Wetter«, ga skoraj ne poslušam. Zamislil sem se v usodo teh naših ljudi ob tromeji. Na poseben način so trezni in zamišljeni. Usklajati morajo svoje tri duše med sabo, ko so sami, obenem pa še vsaki-krat eno izmed treh s priložnostnim sogovornikom. Srce, ki je v središčnem položaju, je verjetno naše. Kakor je pri Ladincih ladin-sko, čeprav uporabljajo hkrati tudi italijanščino in nemščino. Kakor v nemških vaseh v Aostski dolini, ki živijo med francosko govore-čim prebivalstvom, uradni jezik pa je italijanski. Pa kakor Beneški Slovenci, ki so večji furlanščine in italijanščine obenem. A tukaj ne gre za sociolingvistiko, ker vprašanje ni o poznanju jezikov, pač pa o sprejetju svojega bistva in v zavestni potrditvi resnice svojega srca tudi pri belem dnevu.

Tako sem, ko se po gozdni stezi vzpenjam na sedlo, spet za-preden v gosto mrežo slovenskih dilem. Ni mi jasno zakaj, a pre-pričan sem, da je prišel čas, ki zahteva od nas, da izluščimo svojo resnico ali, če naj rečem z izrazi, ki jih imajo radi povojni esejisti, da določimo koordinate položaja našega narodnega občestva v tem prostoru in v tem času.

25. avgusta popoldne

Peč je vzdana v steno tako, da v veži polagajo polena vanjo, na drugi strani pa verjetno lahko sedijo na toplem prizidku. Pogle-vitno je, da gre široki dimnik ob zidu moje sobe; zato toplota, ki se-va od gorke stene, prijetno temperira hladno ozračje.

Nizam v zapisnico osnutek za dramo o Lepi Vidi.

Ob razmišljanju o našem zgodovinskem položaju me je kar na lepem prijelo, da sem se živo zagledal v usodo dekleta, ki sem jo opisal v »Mestu v zalivu« in jo prekrstil v Vido. Že nekaj let je, kar se je izteklo njeno zadnje poglavje. Tako mi je zdaj vsa pričujoča, spremembe pa ne more biti nobene. In razločno vidim, da bi morala to biti vloga za eno samo igralko. Za Lidijo. Vendar bi ne šlo za mo-nolog. Na odru bi svojo zgodbo obnavljala s pomočjo igralca, ki bi bil viden, a bi obračal občinstvu hrbet, Bil bi spraševalec in hkrati razlagalec, to se pravi predstavnik občestva. In Vida bi pred njim razkrivala svoje dileme v predvojnem, v vojnem in povojnem času, vse do trenutka, ko bi njen dan zahajal.

Zdaj seveda »vidim« posamezne prizore, vprašanje pa je, ali jih

bom znal obnoviti, ko bo celoto potrebno izdelati v posameznih sekvencah. A poskusil bom; kar bo nastalo, bo vsekakor življenjsko pristno, tudi če bo oblikovno precej neopredeljivo.

To naše zagledanje v »tuje« nima namreč nič skupnega z Odi-sejevim nemirom in z njegovim odkrivanjem novih oblik življenja. Vida namreč beži, zapušča rojstni breg, kriva pa ni ona, ampak občestvo, ki je ni znalo prepričati o svoji veljavi. In morebiti je očak Trubar preveč zahteval od slovenskega značaja, ko je zagovarjal možato vero in odklanjal božja pota; zakaj slabost ni v tem, če si v stiski zaželiš ženine bližine, pa naj bo le-ta otipljiva ali samo slutena; slabič postaneš takrat, ko se naležeš materinskih prvin in nehaš ukrepati kot mož.

Vida beži, ker čuti, da smo v bistvu Črtomiri. Ne vsi in ne zmeraj, a kot občestvo v glavnem da.

In tega ni pripisati naši maloštevilnosti.

Materinski princip, ki nas je vodil skozi stoletja, ni v sorodstvu z Antigono, ki se upre Kreonu, ampak z njeno sestro, ki se vda premoči. Pretihotapili smo se skozi zgodovino, ker smo hodili po prstih, da bi sovražnik ne slišal naših korakov. Krščanstvo, ki nam je seveda pomagalo blažiti duševne rane, pa je na drugi strani prispevalo, da smo svojo potuhnjenost sublimirali z vdanostjo v božjo previdnost.

Vse to je tako postalo sestavni del naše narave, da nas celó tako silna pretresa, kakršna sta bila medvojni spopad s tujo si'lo in bratomorno obračunavanje, nista premaknila z mrtve točke.

Z narodno vstajo proti tuji zasedbi se je večji del predstavnikov slovenske kulture zavestno odločil, da neha s tradicionalnim pasivnim odzivom zgodovinskemu pritisku. Slovenski človek je tedaj prisluhnil in se v glavnem odzval klicu, ki je prebujal dolgo zatajevano in potlačeno potrebo po sprostivni, po veri v nezamenljivost svoje biti. In najbolj glasni in najbolj predrzni oznanjevalci upora so takrat storili vse, da bi ljudi prepričali, kako je prav zares napočila ura potrditve narodovega osebká. In videti je bilo, da so se nazadnje namesto milih in ubogljivih slovenskih duš zares uveljavili močni značaji in bojeviti možje.

Bojeviti možje.

Saj, kar se tega tiče, so se tako tisti, ki so bili nosilci osvobodilnega boja, kakor tisti, ki so bili njihovi nasprotniki, kar v zadostni meri izkazali. Usodno pa je tokrat bilo, da se prvi, čeprav so to trdili, niso potegovali za uveljavitev slovenskega občestva, in da so se drugi, ki poprej niso čutili potrebe po vsenarodnem odporu, po-

tem niso vojskovali proti tujemu sovražniku, ampak proti domačim revolucionarjem. Le-ti pa so tudi spet videli večjega sovražnika v domačem ideološko-političnem nasprotniku kakor v zasedbenih četah.

Usodni krog.

Državljanski spoprijem.

Zagrizen boj za oblast.

Dvostransko slepomišenje z narodnim principom.

Zakaj kakor je aksiom, da je bilo sodelovanje s sovražnikom zgodovinska zмота, ki je noben argument ne more opravičiti, tako je danes neoporečna resnica, da so za slovensko partijsko vodstvo osvobodilnega boja, ko je razpredalo politično in vojaško mrežo po slovenski zemlji, samo drugotno prihajale v poštev koristi slovenskega naroda. Nobenega dvoma ni, da so si koalicijsko obliko vodstvenega kadra zamislili kot sredstvo za učinkovitejši vpliv na ljudske plasti in obenem kot formulo, ki naj zavede demokratično evropsko javnost. Prav tako je bila samo instrument revolucije ustanovitev slovenske vojske, v katero so ljudje verovali in se zanjo žrtvovali.

Kar se tega tiče, velja navesti vir, ki je prav gotovo neoporečen. Ko je prišel v Slovenijo Arsa Jovanović in je zagovarjal tezo o odpravi nacionalnega slovenskega štaba, je Edvard Kardelj 17.1.1943 pisal Josipu Brozu-Titu, »da je popolnoma jasno, da razvoj naše vojske teži k likvidaciji glavnih štabov... ker so terensko opredeljeni. Vendar je potrebno upoštevati, da narodi — vsaj slovenski — imajo glavni štab in svojo vojsko kot največjo pridobitev sedanjega osvobodilnega boja. Da si tukaj, bi se čudil naravnost naivni navezanosti naroda na 'prvo zares slovensko vojsko', v kateri vidi jamstvo za svojo zmago.«

To se pravi, da se je takrat, ko so fantje in možje umirali kot *slovenski vojaki*, najvišji slovenski partijski predstavnik posmehoval »naivnežem«, ki so bili tako otroško navdušeni ob zavesti, da so prvič v zgodovini zares ustvarjalci svoje usode!

Gre namreč za potrditev bistvene ugotovitve, da so novi voditelji slovenskega občestva, ki naj bi le-to potrdili kot samobitno identiteto, slovensko vprašanje v glavnem pojmovali kot eno izmed potez za revolucionarno spremembo evropske celine. In tudi če upoštevamo, da so bili čustveno navezani na Trubarja, Prešerna in Cankarja, so bili prvinsko v nesoglasju s slutnjami o slovenski samostojnosti teh naših velikih mož. Zakaj nobeden izmed njih ni naše vloge v zgodovini pojmoval samo kot katalizatorsko sredstvo, ki naj iz-

ključuje našo uveljavitev kot narodni osebek.

In kakor je bila ustanovitev vojske samo *formalna* poteza, »ker množica prav na podlagi takih znakov sodi o bistvu«, kot trdi Kardelj, tako je bila tudi ustanovitev OF samo taktična poteza.

Kakor pa nam partijski dokumenti potrjujejo nesamostojno medvojno vlogo slovenskih komunistov in njihovo odvisnost od centralnega revolucionarnega vodstva, tako nam je tudi povojni razvoj dodaten dokaz, kako se slovenski partijski voditelji premikajo samo v funkciji središča. V ti vlogi posredniške povezave se je izpela usoda Borisa Kidriča, ki je med vojsko po krivici veljal za klenega krmarja na novo prepleskane barke slovenske zgodovine. Kardelj pa je bil do zadnjega amanuensis, ki usklaja svoje skripte po izvirniku, čeprav se mu tudi posreči, da s pomočjo tradicionalne slovenske prilagodljivosti najde sprejemljivo frazeologijo za zaupljivega evropskega človeka. (Taka je prav gotovo njegova iznajdba o »pluralizmu samoupravnih odnosov«!)

Kje je torej tista aktivna, moška potrditev slovenstva, ki naj bi jo uresničili voditelji delavskega razreda?

Industrijalizacija Slovenije?

A če ničesar ne doprinese k uveljavitvi slovenske samobitnosti, je industrijski napredek samo uglašenos z razvojem v svetu.

Slovenska republika?

Saj. A republiko, ki nastane po načrtu od zgoraj, le-ta načrt potem dosledno pogojuje. Državni predsednik je to zelo lapidarno potrdil: »A kaj to poudarjate republike, republike — partija je samo ena!«

In ker je partija samo ena, imamo danes v Sloveniji vodstvo, ki nima nobene koncepcije o narodovem jutri. Odvisni so od volje državne vodilne osebnosti. Odprava miselnega pluralizma in svobode tiska ter združevanja radikalno onemogoča takó izmenjavo mnenj in diskusijo o zavrti sedanjosti kakor raziskave o rešitvah v prihodnosti.

Slovenija, ki je verjela v potrditev svoje individualnosti, je zato danes ekonomsko razvita provinca in turistična postojanka brez izrazitega vodstva, ki bi posebljalo narodno bit. Tega pa ne trdim, ker ne bi bilo več Edvarda Kardelja. zakaj le-ta je s svojo osebo samo vzbujal videz, da imajo Slovenci v njem predstavnika svojega občestva. Gre zato, da je zdaj, ko je ta videz umanjkal, lahko vsakomur jasno, kako je slovenska družba v rokah pragmatikov brez perspektiv.

Slovenci in zgodovina so se torej še enkrat zgrešili. Res je, da

moramo biti padlim hvaležni za rešitev dobršnega deia primorske zemlje; vendar danes žal ugotavljamo, da so bili ti ljudje predvsem vojaki mednarodne revolucionarne, ne pa slovenske vojske, v katero so sicer *naivno* verovali. Tako se nam je narodno bistvo izmuznilo prav takrat, ko smo kot občestvo upali, da ga nanovo ovrednotimo.

Vse te ugotovitve seveda niso nove in ni bilo potrebno, da sem prišel v hribe, da bi si jih vnovič zapisoval. Vendar menim, da se moramo danes v te trpke resnice poglobiti ne več kot posamezniki, pač pa kot celotna narodna skupnost. Če izvzamem vse druge znake klavrnosti naše zavesti, zadošča že ugotovitev stanja našega jezika v javnem življenju Slovenije, da spoznamo, kako resen je položaj. Saj raznarodovalna plima ogroža že same središčne slovenske pokrajine. Oblast se pri tem seveda rešuje tako, da dodaja izjave k izjavam, s čimer zmeraj znova potrjuje svojo nemoč. Vendar pa neodjenljivo nadaljuje s svojim političnim epigonstvom, kakršen pritiče na znotraj dogmatično zadržti, obenem pa na zunaj tradicionalno slovensko poslušni partijski eliti.

Kakšna je torej naloga sodobnega Slovenca?

Na kratko. Predvsem je potrebno poudariti, da so prvi poklicani, da kritično presodijo o sedanjem slovenskem narodnem trenutku tisti, ki so se nekoč za vstajenje slovenstva organizirali, zanj pripevali na bojišču, v ilegali in za sovražnikovo bodečo žico. Pretres mora priti iz vrst tistih, ki so verjeli v vsenarodno, a pluralistično razvejano vstajo, pa je bila njihova pripravljenost izigrana.

To podčrtujem, ker je bistvenega pomena, da tak odklon sedanje zatajitve slovenske identitete nima nič skupnega s stališčem krogov, ki vztrajajo z zagovarjanjem nastopa za časa vojske na strani zasedbenih sil. Nobeno še tako brezvestno početje partijskega vodstva namreč ne opravičuje naslonitve na nemško vojsko. Ta je bila za vse evropske dežele sovražnica njihove svobode, in kdor tega ni upošteval, je bil z zgodovino navzkriž. Če namreč voditelji obeh strank, ki sta na Slovenskem imeli za sabo glavnino naroda, niso bili, ko je bil čas za to, zmožni oklicati narodne vstaje in s tem vzpostaviti drugačno razmerje sil, kakršno je bilo v OF, potem naj bi omenjeni voditelji ukrepali na katerikoli inteligenten način, a absolutno ne tako, kot so.

Prav gotovo, da je partijsko vodstvo s pokolom tisočev premaganih neoboroženih vrnjenih nasprotnikov oskrunilo čisto misel, s katero so ljudje spremljali osvobodilni pokret; vendar sklicevanje na te padle, ki so bili v veliki večini preprosti, nerazgledani kmečki

fantje, ne more postumno opravičiti usmeritve njihovega vodstvenega kadra. Poleg vsega se ta kader v svojih protihumanih početjih ni dosti razlikoval od ateističnih nasprotnikov. Zanimivo je v tem pogledu priznanje, ki ga navaja Mirko Geratič: »'Če bi mi takozv. klerikalci leta 1945 dobili v Sloveniji oblast, bi ravno tako klali kakor komunisti.'« K temu Geratič pravi: »Jaz pa sem dostavil: Bog nas je pognal v zdomstvo, da to prepreči.« (Glej *Slovensko državo*, junij-julij 1974.)

Graditev nove slovenske zgodovine je zato mogoča samo onkraj meje, ki jo je načrtal spopad med Slovenci, to se pravi na čistini, kjer ni krvavih madežev. Ta plemenita misel o narodovem preporodu pa bi potem morala prevzeti še vse druge, ki jim je pri srcu potrditev slovenske identitete na podlagi pluralizma in spoštovanja demokratične družbene ureditve. V prvi vrsti mladino.

25. avgusta zvečer

Bil sem zunaj.

Zebe. A po severni steni Montaževe skupine so se položile rožnate lise; nizko pod njimi je pastelno zeleni pas gorskega grmičevja. V skalnatih zasekah so se zgostile sanjske vijoličaste pege.

Saj, uvremenilo se je. Viš se mi torej približuje!

Sprehodil sem se in se ob misli na opoldanske zapiske oddahnil, ker se mi zdi, da sem v rezkem gorskem ozračju nekatere ugotovitve natančneje formuliral. Kot kirurg namreč, to se pravi: sine ira et studio.

Pred večerjo pogovor s slovenskim teologom.

Kot visokošolec in kot delavec je pregledal pol sveta, od Nemčije in Švedske do Združenih ameriških držav. Fantovsko je razgiban, visok, s sršečimi redkimi kocinami na bradi, simpatično zadirčen. Moji trditvi, da v državah, kjer ni velikega razkoraka med sloji, komunizem ne uspeva, oporeka, češ da je potrebno bolj kot v ekonomiji iskati razlog za tak odklon v psihologiji. V protestantskih deželah ni prišlo do diktatur, ker je tam človek povezan neposredno z božanstvom, to se pravi, da mu za tako razmerje ni potrebna organizacija, kot velja za katoličane. Nekaj resnice je nedvomno v tem. S svoje strani dodam, da sem pred kratkim v Frommovem delu »Beg pred svobodo« naletel na tezo, da sta Luter in Kalvin odvzela ljudem zaupanje vase ter jih takó razorožila pred družbo, ki se je iracionalno razbohotila. S tem je kapitalizem prevladal nad posameznikom.

Čeprav sva si prišla naproti iz različnih smeri, sta se najini

gledanji nekako dopolnjevali. Ko pa sva prešla na slovenska tla, sem omenil Rodetov esej in poudaril, da se strinjam z njim posebno tam, kjer priporoča, naj se kristjan zavzema za svobodo tudi drugače mislečih ljudi ali skupnosti. To je pomembno, ker je v preteklosti prav Cerkev hotela vso svobodo zase in obsojala vsakogar, ki ni sprejemal njene dogmatike. Proti heretikom ali dozdevnim heretikom je ščuvala tudi civilne oblasti in pokončevalne vojske. Novo je tudi to, da Rode čisto preprosto navaja Voltaira, ki je ravno proti cerkveni diktaturi zagovarjal strpnost. Popolnoma prav ima avtor tudi tam, kjer trdi, da slovenska oblast ni samo ločila Cerkve od države, pač pa jo izključila iz javnega življenja. Jaz bi rekel še več, oblast, ki večini prebivalcev ne priznava verskega praznika in ji onemogoča pristop k sredstvom javnega obveščanja, je vse prej kot ljudska. Višek ironije pa je, da se ima ta oblast zahvaliti za svoj nastanek kmečkemu prebivalstvu, ki je v glavnem verno, saj bi v vojnih dneh brez njega sploh ne mogla računati na kak boj!

Ugovarjal pa bi Rodetu tam, kjer trdi, da je bil spoprijem med nasprotnima slovenskima taboroma za časa vojske v glavnem ideološkega značaja. Rekel bi, da je bil kasneje res pretežno ideološko obarvan, vendar je bil razkol že v predvojnih letih izrazito politične narave. Višja cerkvena hierarhija in Slovenska ljudska stranka nista niti malo prisluhnili razvoju v Evropi, vse, kar je bilo kolikor toliko protifašistično, sta imeli za rdeče. Za Krekov zgodovinsko pomembni podvig, ki je imel naslednike v krščansko-socialnih sindikatih in tudi v inteligenci okrog »Dejanja«, odgovorni politiki, ne samo da niso imeli posluha, ampak so gibanja socialno naprednih kristjanov odklanjali. Italijanska krščanska demokracija med vojsko take napake ni naredila.

Druga pripomba velja vprašanju o narodnem uporu.

Nobenega dvoma ni, da je bil narod podzavestno pripravljen nanj, čeprav je bil v danih okoliščinah upor videti nora odločitev. Tudi tukaj ne gre za ideološke razločke, pač pa za politično razgledanost in drznost, ki sta jih bili eni možni, drugi ne. Pri tem je potrebno še poudariti, da so v osvobodilnem gibanju sodelovale množice krščanskih ljudi, ki jim ne Cerkev ne Ljudska stranka nista priskočili na pomoč s potrditvijo pravilnosti njihove odločitve. Ko bi do takega pristopa prišlo hitro od začetka, bi komunistom bolj slaba predla, materializem in vera pa bi se med sabo pogovarjala drugače, kot sta se, ko se je partija tako krepko usidrala, da je lahko izločila tudi tiste daljnovidne kristjane, ki so pridobivali kmečke ljudi za svoj, to je za krščanski koncept osvobodilnega sodelo-

vanja. Zato je danes nujno, da odkrito priznamo politično zrelost in zgodovinsko pripravljenost tistih krščanskih mož, ki so skušali doseči to, česar njihovi voditelji niso ne marali ne znali.

Pri tem bi poudaril, da je velika večina bojevnikov za svobodo pripadala narodno zavednemu ljudstvu in da je bil zavoljo množične udeležbe teh ljudi osvobodilni boj kljub internacionalističnemu vodstvu v bistvu v resnici *naroden* in ga bo kot takega morala obravnavati tudi zgodovina.

26. avgusta

Med britjem sem se zavedel, da sem pred preštevilnimi desetletji na ta dan v ulici Del Monte postal član starodavne tržaške četrti. O ti ulici pravi Saba, da je ob nji zapuščeno judovsko pokopališče, kjer počivajo njegovi predniki, z vrha strmine pa da lahko vidiš morje in ljudi ob stojnicah na trgu. Meni pa je ulica draga, ker je tam moj ded, očak z košatimi brki, ki mu jih je žolto pobarvala pipa, živo pozdravil moj prihod na svet. Mislim namreč, da bi moj prednik le bil malo ponosen na potomca, katerega je imel rad. Pa še na nekaj me spominja ulica, ki je pravzaprav strm tlakovan klanec. Zgoraj na vrhu, kjer se razgled odpre, je svetišče, v katerem je bil provincial Janez Svetokriški. Njegovo ime pa mi narekuje, da se ne ustavljam samo ob svojem nonu, ampak da se pomešam med meščane, ki so stoletja pred njim v tem delu starega mesta poslušali slovenskega pridigarja z Vipavskega, še dve stoletji pred njim pa prav tako tam blizu tudi Trubarja.

A nimam časa biti prazniško razpoložen.

S prvo gondolo se spustim v dolino.

Potem usmerim svoje vozilo proti Trbižu, zatem mimo Rabeljskega jezera, ki komaj vidno grbanči svojo površino, kot da hoče s tem opozoriti nase, na krivično odrinjenost, ko pa ponuja tako neskaljen in zapeljiv čar.

Oblaki se neresno sprehajajo, zdaj pa zdaj spustijo šop žarkov na pokrajino, potem se spet skesajo. Ustavil se bom na Nevejskem sedlu, da kupim časnik in iz telefonske kabine pozdravim Živko, sestro, mogoče pa se mi posreči, da se povežem tudi z Zlatko.

Z Živko sva dober del poti prehodila skupaj in v marsičem zasluži odkrito priznanje.

Sestra me povezuje z domačini, ki jih zdaj ni več.

Zlatka pa je potrđitev avtonomije, brez katere bi se počutil, da sem ujet, kot v podzemeljski celici gestapovskega inkvizitorja.

Na Nevejskem sedlu je kabina, ki je odpeljala turiste na Kanin, izginila v cunjasto sivem oblaku. Vse kaže, da z vremenom ne bo prida. Nameščenec višarske žičnice mi je med spustom svetoval, naj si namesto Viša privoščim nekaj kozarčkov žganega kje na top-lem, kamor dež ne bo mogel do mene. Najbrž je imel prav, a posmehljivi ton njegovega glasu me je odbijal.

Telefon dela v redu.

Živka je židane volje, med drugim mi sporoči obisk iz Nemčije za prihodnje dni.

Sestrin aparat zvoni v prazno, tako da mi umanjka povezava z dedom.

Zlatka pa ima tisto blaženo razpoloženje, ko je je sama milina. Želim ji, da bi premagala hude trenutke, pri tem pa verjela moji naklonjeni misli.

Za nameček sem na tretji strani današnjega *Corriere della sera* našel črtico Edith Bruckove. Mlad fant huliganskega videza jo obišče in jo sprašuje, kako je mogla preživeti taboriščno preizkušnjo. Rad bi namreč vedel, v kaj naj danes mlad človek verjame. Ko mu skuša povedati o veri v pravico in dobroto, čuti, kako je nemočna in pridigarska.

Ko sem bil spomladi na rednem sestanku organizacije, ki povezuje neitalijanske skupnosti v Italiji, sem Edith telefoniral, da bi navezal pogovor tam, kjer sva ga pred leti pretrgala. Šel sem po ulici dei Condotti in obžaloval, da je prodajalka rož šla kosit; rad bi namreč nekdanji deportiranki ponesel šopek cvetlic, saj bi za svoj pogum zaslužila vse živo cvetje, ki tam zraven krasi stopnišče Trinità dei Monti. Tako pa sem jo blagrovil, ker izda knjigo za knjigo in piše scenarije in tudi sama režira. V eni uri sva se drug drugemu spovedala, pozabila, da sva se nekoč vikala, se ob slovesu prijateljsko objela. Tako sem s svojega delovnega potovanja v Rim odnesel s sabo zavest dragocene bližine.

Ko zdaj vozim proti kraju, kjer bom pustil avto, me ustavi karabinjersko vozilo, ker mora mimo gruča kolesarjev, Dam se v stran in čakam. Pri tem mislim na pesniško zbirko, ki mi jo je Edith poklonila. Ob tistih močnih, neposrednih stihih, o katerih bom kdaj še spregovoril v reviji, sem se domislil stavkov, ki jih je Jean Cayrol nekoč napisal v brošuri »Lazar parmi nous« (Lazar med nami). Tam pravi: »... potrebujemo pisatelje, ki se ne sramujejo hodi ti med trupli in umazanijo... ki se ne bojijo, da bi si umazali prste...« Edithini stihii so povečini tak rezek spopad z evropsko usodo. No, in naključje mi je poklonilo prav danes na dnevniku njeno

čtivo za kratke duhovne vaje.

Upal sem, da se bom z vozilom povzpел precej visoko, pa sem naletel na skalo, ki onemogoča prehod. Tako sem spet pešec na gorski cesti, ki pa se vzpenja položno, da je tudi tam, kjer se zoži v mulatiero, zadosti široka za džip, ko vozi hrano na planino pod kočo Corsi.

Primerjam s potjo z Rudnega polja do Vodnikovega doma, s cesto od Predila do kočice pod Mangartom. Ne morem se namreč docela uživeti v okolje zelenega pasu zahodnih Julijcev. Ko sem v skalah, me ne prevzema občutek tujstva, medtem ko se pa v tukajšnjo poraščeno pokrajino ne morem uživeti. Isto je bilo lani na stezi, ki pelje od kočice Brazzà do pod steno Montaža. Vije se sredi trav, mahu in pisane flore. Lepa je, dolga in razgledna. Pa se ji kljub temu nisem mogel približati.

Kaj pomeni imeti v sebi podobo domačega!

Naravo namreč oblačimo, jo krasimo in lišpamo s svojimi čustvi. A ne glede na to se mi zdi, da je slovenski gozdnati in travnati del Julijcev na splošno bolj intimen; zato je človek tam zbran, tesneje združen s poraslimi soteskami, s cvetnimi livadami, ki ga obdajajo in mu s pestro bližino nadomeščajo odvzeti razgled.

Oblaki so se medtem združili v temno fronto, iz katere je začelo pršeti kot skozi gosto sito. Dobro, da sem že na planini. Ogrnjen v širok polivinilski plašč, ki je bil zasnovan za lovca, stopam mimo prežvekujočih krav in si pravim, da je pretekla že dolga vrsta let, kar me dež ni presenetil v hribih. Zadnjič je bilo nekega popoldneva pod Tožcem; takrat sem se zatekel pod trebušasto steno, kjer so nasmejane vedrile tri gracije: Katarina Bogataj, Vlasta Pachneider in Tita Kovačević. S svojim vedrim razpoloženjem so me spravile v dobro voljo. Tako je bila tista ploha pravzaprav naklonjena posrednica, ki me je seznanila s kvalificiranimi predstavnicami slovenskega nežnega spola. Katarina Bogatej je potem postala Gradišnik, a ne morem se domisliti, ali sva kdaj obnavljala tisti »mokri« vzpon mimo Velega polja.

Soba v koči Corsi je nabita.

Prisedem k močnima fantoma, ki sta si privoščila steklenici piva, da se mi zdita, ker se jaz medtem sklanjam nad skodelico vrelega čaja, kot veseli prikazani iz pravljice o neranljivih bitjih. Ko pa pretrgata molk in se začneta hudovati nad pomanjkljivostjo markacij, ki je kriva, da sta pri sestopanju dvakrat zgrešila stezo,

me presenetita s svojo kraško slovenščino. Ta se je v zadnjih letih tako izpilila, da jo je veselje poslušati. Iz Repna sta. Prespala sta na Nevejskem sedlu in ne moreta prehvaliti reda, postrežbe in cen planskega doma.

Naredila sta mi kočo bolj domačo, čeprav v gorskih postojankah tokraj meje zastonj iščem ozračje, v katerem bi bil sproščen. Oskrbniki so večinoma prijazni, srečanja so kot povsod različna, ko pa sem sam s svojo mislijo, sem nezadoščen. Tod ne veje duh izročila, ta razloček pa je toliko bolj poudarjen, ker sem zelo blizu gorskega sveta, s katerim sem spojen.

Po kosilu se je vse razšlo, ostal sem čisto sam.

Ustrašili so se naliva; jaz pa bom prespal tukaj v upanju, da se vreme spametuje. Tako oskrbnik kot njegova žena trdita, da težka sivina, ki je zadelala obzorje, ne bo ponoči izginila; a bom vseeno tvegala. Če se vse tako muhasto kazí, zakaj se ne bi tudi muhasto uravnalo.

Ker ne morem ven, ležem.

Seveda, sobica s pogradi.

Na zglavjih so preganjeni debeli koci.

A ne zasledujejo me podobe preteklosti; če je kaj, kar se obnavlja, potem je to čisto telesno, celično iskanje toplote v mehkih volnenih vlaknih. Kdove, ali je kdo že napisal slavospev volni na čast. Morebiti bi se ga sam kdaj lotil.

Kaplje poplesujejo po strehi, jaz pa v tišini pretresam, kako mi je obrodila svoboda besede, ki se zadnja leta v nji gibljem kot ptič v zraku in riba v vodi. Tako smo zavoljo položaja, v katerem se je znašla naša skupnost tokraj meje, moralno in materialno vezani, da se samo od časa do časa jasno zavemo, kako je naša prostost okrnjena. In tudi ko se odrečeš vsem otipljivim dobrinam, ki ti jih pri naša vsaj pasivno razmerje do uradne Slovenije, ostajajo še moralne vezi, katerih se ne more kar tako rešiti človek, ki ga obdaja uradno tujstvo. Vendar menim, da sem osebno odpravil tako prve kot druge zavore. Zelo tprka je kajpada ugotovitev, da če hoče danes slovenski človek tokraj meje prosto izražati svojo misel, mora sam poskrbeti za izdajo časnika ali revije, kjer bo imel na razpolago potrebne strani. A prav zavest, da je taka stvarnost za narodno občestvo pogubna, je bistveni razlog, da je ne sprejmeš.

In odločiš se toliko bolj prepričano za tak odklon, ko se zaveš in zavedaš, da si se za novo podobo slovenskega človeka zavzel v vojnem in povojnem času, kolikor si bil sposoben in kolikor je usodni razvoj dogodkov terjal od tebe. Pa še nekaj je potrebno pou-

dariti: obrtnik, trgovec, odvetnik, profesor itd. vsi imajo lahko normalne stike s političnim ozračjem, ki ga nazorsko odklanjajo, ki pa jih ne moti pri vsakdanjih opravkih, pri kulturnih ali trgovskih poslih onkraj meje. Pisateljev poklic pa ne dopušča take dvojnosti, ker je književno delo pričevalec njegove misli; izdelek njegovega duha pa se prej ali slej nujno spoprime z vsem, kar streže duhu po življenju.

A še neka druga, ne manj pomembna misel pride pri tem v poštev. Pisateljevo ustvarjanje v neki skupnosti, ki živi ločena od narodove glavnine, je smiselno samo toliko časa, dokler avtor verjame, da političnim voditeljem gre predvsem za nadaljnji obstoj celotnega naroda. V trenutku pa, ko se zave, da s svojim načrtovanjem politiki spravljajo v nevarnost narodovo bit, postane njegovo pripovedno delo nedopusten umik. Če mu je namreč pregled stvarnega stanja načel vero v eksistenco občestva, potem se mora pisatelj spoprijeti s stvarnostjo v upanju, da bo doživel premik in se tako prepričal o veljavi in smislu novega književnega dela. Če pa takega obrata ne bo doživel, potem mu ostaja samo še naloga, da napiše nekrolog o koncu svojega občestva.

Zavrženost, katere je deležen v takoimenovani socialistični deželi pisatelj, ki je kritičen do kurza domače politike, me zato v mojem notranjem forumu prizadene samo toliko, kolikor je tudi razmerje takih politikov do mene dokaz več, da jim v prvi vrsti ne gre za narodovo dobro, pač pa da so jim predvsem pri srcu ideološki interesi, kolikor se ne oklepajo oblasti samo zavoľjo oblasti. V zdravem in zrelem sistemu, kateremu bi bila predvsem pri srcu usoda občestva, bi na primer ne dajali na index knjig, posvečenih le-ti usodi, tudi če bi medtem odklanjali avtorja teh knjig. Toliko manj bi zdrav sistem takó klavrno ukrepal v takem primeru, kot je moj, ko bi, zdaj odklonjeni avtor, tista dela tiskal v času, ko je še veljal za »naprednega pisatelja«. Zato je sistem, ki je prevzel metode srednjeveške cerkvene diktature, družbeni spaček v stoletju elektronike in vesoljskih poletov, ljudje, ki ga vodijo, pa protihumanističen, narodnemu občestvu sovražen, protireformacijski kader.

Če se mi pri tem položaju po čem toži, potem je to edino po skladih na Hribaricah, po barvi Triglavskih jezer in po Doliču. A tudi to samo zdaj v poletnih dneh, ko se odločim za planinski intermezzo. Saj mi je celó dutovsko ozračje, kjer sem bil dve desetletji gost drage Marice Živčeve, ki mi je bila kot druga mati, postalo tuje, odkar so oznanjevalci »samoupravne demokracije« med tamkajšnjimi ljudmi razširili vest, da sem postal fašist. Seveda ne morem

kriviti preprostega človeka zavoljo etičnih prijemov misijonarjev socialistične morale; vendar ljudska nekritičnost človeka razorožuje, saj je prav to tisti element, ki omogoča zmeraj novo porajanje totalitarizmov.

Z mrakom sem dobil sestanovalca.

Naključje je spet odločilo, da je nemški človek.

Tako ti pogradi za trenutek zaživijo v nenaklonjeni luči, a hitro je posmehljivi preblisk mimo.

Prava zarota je, da se v gorskih kočah srečujem z nemškimi ljudmi. Zadnjič je bilo lani, ko sem prenočil v zavetišču Brazzà. Mlada zakonca sta bila sicer nenavadno prijazna in večkrat sta s poudarkom odklanjala preteklo zablodo svoje domovine; vendar bi se bil rajši pogovarjal v kakem drugem jeziku. Na Montaž sem odšel sam, pustil sem ju, kot sem pred leti izgubil po poti nemška zakonca, ko sem se vzpenjal na Triglav; a z vrha smo nekaj časa sestopali skupaj in tudi v svoj fotografski aparat me je mož ljubeznivo ujel, vendar sem se počutil bolj sproščen, ko sta pohitela naprej, ker mi je zavoljo sunkovitega zdrsljaja desno koleno začelo nagajati, da sem zaostal.

Mladi inženir, ob katerem se zdaj ubadam s svojo čudno nemščino, je simpatičen in se zna postaviti tudi s kakim francoskim izrazom. Pravim pa, da je moja nemščina čudna, ker je moje besedišče kar precej bogato, a vse skupaj porazno mrkne, ko se moram odločiti za spol samostalnikov. Ne v koprski gimnaziji ne v vojnem času se nisem potrudil, da bi to pomanjkljivost odpravil. Zato spada tudi to v sklop nedovršenih potez mojega značaja, o katerih sem razmišljal včeraj. In mlademu sem o svojem razmerju do nemščine čisto na kratko priznal, da medvojno ozračje ni bilo najbolj primerno, da bi se jezikovno izpopolnil. Ta stavek pa je bil tudi edini, s katerim sem omenil bližnjo preteklost.

Meniva se o vzponih, o poti na Mangart, ki jo ima v načrtu. Mladi sogovornik ima obraz ves čas kakor pripravljen na dobrosrčen smehljaj, vendar se le-ta zmeraj zadržuje na nevidni meji, ki ne kaže, da bi bila zavestna, a je kljub temu nenehoma pričujoča. Mogoče gre za neko prijetno zasanjanost.

No, ko se naslednje jutro skale oranžno zasvetijo v umitih žarkih, mlademu, ki še zajtrkuje, zagotavljam, da me bo dohitel, in se odpravim sam v sij prerojenega ozračja.

Kakor v ljubezenskem objemu tako pride tudi do pravega stika

z naravo samo v dvoje. Ona in ti. In vse se mi zdi, da sem to že nekje napisal; a kaj si morem, ko se pri vsakem novem doživetju strnitve z jutranjo deviško pripravljenostjo skalovitih tal in zraku nad njimi zavem nevidne spojitve, ki gre skozme kot prečiščen in očiščujoč tok.

Na Višu sem bil namreč predlanskim, a zavaljo prebujenja, ki prešinja moje celice, mi je, kot da sem tukaj prvič. In ko se oprijemljem jeklenih vrvi in upogibam glavo ob ostrem zobu, sem zares prepričan, da se še nisem vzpenjal tod. Vse se komaj poraja in ne vem, kakšna je varianta, ki me čaka ob naslednjem zavoju.

Mislím si, da je sposobnost tako korenitega zbrisa spominskih znakov naklonjena lastnost, ko gre za odpravo hudih skušenj, porazna pa, če ti sproti odplavlja nabrane podatke, tako da ti ostajajo samo vtisi, medtem ko se ti vse drugo izmuzne. A kaj, nekaj je kriv tudi hipertrofični razvoj družbe, ker preobremenjuje naše možganske celice, ki niso bile pripravljene na sprejem takega navala informacij. Saj tudi navadna njiva ne prenese, da streseš nanjo neomejeno količino različnih semen. No, primera se seveda samo deloma prilega, a nazorna je vendarle.

Izgubil sem stezo in se spomnil godrnjanja dveh repenskih fantov; a preučil sem visoko nad sabo točko, kjer naj bi spet našel pot. Po navadi ne maram krajšnjic, a zdaj se mi je zdelo preneumno, da bi se vrnil iskat markacijo, zato sem jo mahnil kar navpično navzgor. In posrečilo se mi je, da sem prišel na stezo natanko tam, kjer sem domneval, tako da sem si pripravil še zadovoljstvo več v sončnem ozračju, ki se je po včerajšnji moči noro iskrilo.

Na vrhu pokriva skale komaj vidna prozorna obloga, da je videti, ko da so ovite v folije polivinila. A to samo ponekod. Kar je pravzaprav še malo v primeru z Lovcem, ki je šesto metrov nižji (Viš 2666 — Lovec 2071).

Čez mogočne kaninske grmade se razsipajo penasti slapovi, ki zapirajo pogled na tisto stran, zato pa je kakor na dlani temnozeleni lij, na dnu katerega kot sredi bajnega sveta sameva kočja Pellerini. Slovesno ujeti med strme stene so tudi gozdovi in trate proti severu in Zajzeri. No, a saj mi ni kdove kaj do imen vrhov in postojank, zadoščata mi širina in zračnost. Tukaj je namreč še doma čistost, kot sem napisal na razglednici Ediju. Ta vrh pa me povezuje tudi s predvojnim časom, ko sva si z Lojzetom Kocjančičem privoščila dva tedna vzponov, od Višarij in Ojstrnika do Viša, Montaža, Prestreljenika in Kanina. Toliko sva prepešočila, da so mi nazad-

nje odpadli žebliji z gojzarjev, ki so mi jih izdelali čevljarški mojstri v koprski kaznilnici!

Takrat sva bila tukaj sredi avgustovskega popoldneva in poraščene kotline pod severno steno so zagrinjali vijoličasti in lilasti odsevi. Ti so me potem vsa leta spremljali, čeprav je vse drugo zagrnil val pozabe. Kdove, morebiti bi se moral bolj posvetiti barvam, ko pa so mi le-te najbolj zveste spremljevalke.

O pozabi.

Na zemljevidu zahodnih Julijcev imam žig, ki sem ga pritisnil poleti 1977. leta v spomin na ta vrh; pravkar pa sem se vzpenjal, kot da je prvič! Je že tako z mano, močnemu doživljanju in hitrim ugotovitvam sledijo prav tako hitre zamenjave filmskih podob.

Človek doživetih, a labilnih vtisov?

Zakasneli impresionist?

Ali pa morebiti zunanji vtisi pobledijo tako hitro, ker notranji tokovi preplavljajo zavest?

Kakorkoli že, zdaj se vračam z novo rezervo zamaknjene zračnosti in si želim, da bi me dolgo spremljala njena barva, njen vonj po prostosti.

Ko se začnem spuščati, mi je seveda žal, da odhajam. Izgubi tega, kar je dragoceno, se namreč človek ne more prilagoditi. (Čehov)

Sprašujem se, zakaj ni na spregled nemškega inženirja. Res, da sem rabil za vzpon manj, kot je navedeno v vodnikih, saj sem se ognil zelo dolgi serpentinasti stezi, ko sem jo urezal naravnost pod vrh; a vendar bi moral že biti tukaj. Verjetno se je odločil za izpostavljeno tranzverzalno stezo, o kateri je sinoči spraševal oskrbnico.

Nizko pod mano sonce potaplja kočo, ki je vse drugače mikavna kot včeraj, ko smo se zatekli vanjo v dežnih plaščih. Takó gledaš z višine na Planiko, ali z Razorja na Pogačnikov dom sredi Kriških podov. A bolj kakor primerjava je zdaj pomembno, da te kljub rahli otožnosti zavoljo spusta spremlja zavest, da si se na vrhu spojil z brezmejno odprtostjo. Morebiti, si mislim, morebiti bi se dalo reči, da so taka blažena povzdigovanja, kakršna te osrečijo na vrhovih, sorodna doživetjem notranje sproščenosti, ki jo dosežejo pripadniki joge. A ne, ne, hribovska askeza je dosti bolj življenjska, razgledi se razširjajo v vse smeri, obenem pa se v teh žlebovih zavedaš vsakega klina, slehernega kamna, črnega in vlažnega mahu, ki se tesno oprijema skale, gruščča pod podplati, bohotne flore, ki jo v

zavetju žarki ogrevajo kot v topli gredi.

Saj, a moral bi se premagati, da bi skušal pomnožiti te dotike z nedotaknjeno razsežnostjo in z življenjem v nji.

Zdaj se je izza skal prikazal rdeči vetrni jopič mladega Nemca. Toži, da je dvakrat odšel v nepravo smer. Žal mi je seveda, da je nekoristno zapravil čas, a obenem mi je prav, da se vračam sam. Mogoče je samotna hoja nedopustno slaba lastnost, vendar ne čutim nobene potrebe, da bi se poboljšal.

In ko tako sam pri sebi razmišljam o tem, nekaj časa bolj pazljivo stopam, da bi moj podplat ne zdrknil na vlažnem kamnu. Nekoga, ki je bil prav tako samohodec, je hud zvin prisilil, da si zdaj ne upa več sam v hribe. No, a nima vsak zdrk tako hudih posledic, saj se celo zgodi, da ti čisto na ravni stezi grušč spodnese stopalo, tako da se na mah znajdeš na zadnji plati. In še dobro, da te v takem položaju ne preseneti gams, ki bi te začudeno opazoval in pri tem s težavo zadrževal posmehljivo mrdo.

27. avgusta

Privoščil si bom še ta dan.

Nalivi z vetrom.

Začelo se je že snoči, kmalu potem, ko sem odložil nahrbtnik na pōd te tople višarske sobe. A včeraj ni bilo slišati vetra, zdaj pa zavija, da priklīče podobo jeseni. Njegov glas, ker si v sklopu trdnih sten, spet poudarja blagodejno zavetje človeškega bivališča. Iz take smo pač snovi, da nam je potrebna sprostitev v nebesni širjavi, tako da imamo v sebi blagoslov neokrnjene prostosti; obenem pa smo potem nedopovedljivo potešeni, če nas oklepa zaprt prostor, če se napotimo po sredi hiš, se razdamo v razmravljenosti korakov sredi bitij, ki delijo z nami našo človeško domovino.

Vzel sem spet v roke Rodetovo predavanje

Nekatere formulacije spadajo med najboljše, kar je bilo po vojski napisano kritičnega o mitu socialistične družbe. *Znanstveni mit!* To je imenitno. V »Nepopolni družbi« je že Djilas poudaril vse te resnice, vendar so tukaj podane v zgoščeni obliki. Dostojno in trezno pisanje. Zato je toliko bolj revna in na nizki ravni reakcija partijskih funkcionarjev. Predvsem je nelojalno, da napadaš tekst, ki ni smel iziti in ga potemtakem občani ne poznajo; a to je sta'na praksa evangelistov nove človeške etike.

Dober tudi ta stavek: »Kakšne neokusnosti so ljudje vselej počenjali v zvezi s kultom vladarja!« V ti svoji ugotovitvi pisec uporablja pretekli čas, ker bi moral njegov esej iziti v knjigi. V resnici pa bi bil edino pravilen sedanjik. Pri tem je nadvse trpko spoznanje,

kako nemoško je razmerje slovenskega partijskega vodstva in njegovih sredstev javnega obveščanja do človeka, ki nima neposredne zveze ne s slovensko zgodovino ne s slovenskim izročilom ne s slovensko kulturno svojstvenostjo.

Tako je tudi v tem pogledu slovensko občestvo naravnano stran od svojega bistva, k zagledanju v človeka, ki ga vodstvo umetno povezuje z narodnim bistvom. Zakaj ko bi šlo samo za dostojno spoštovanje predsednika federacije, bi človek nič ne oporekal; izkrivljanje duha slovenskega občestva pa presega vse mere in meje. Značilno je še, kar se tega tiče, kako so predstavniki drugih jugoslovanskih narodov do predsednika spoštljivi, a obenem je čutiti neko njihovo komaj opazno rezervo. Ne dajo do sebe, do tega, kar je ljubosumno in moško, čeprav podzavestno, negovana svojskost. Slovenski politiki pa se vseprek razdajajo v podložniških smehljajih. A zadostuje, da se vživimo v ton Kardeljevih pisem Josipu Brozu v vojnem času, da spoznamo, kako tradicionalno podrejena je bila vloga slovenskega partijskega vodstva.

Et id est quod erat demonstrandum.

To se pravi, da se prevladovanje nemoškega elementa v slovenskem občestvu ni skrčilo z osvobodilnim podvigom, ki torej v bistvu ni sprostil slovenskega duha, ampak je v glavnem samo potrdil staro psihološko konstanto. Tako slovenski upor ni rodil pravega slovenskega voditelja; kar bi lahko nastalo pristno narodnih voditeljev, pa je le-te onemogočilo ideološko vodstvo.

Saj, Kavčič v povojnem času.

Gre seveda za pomemben utrinek; a vendar ne smemo pozabiti, da je takrat veljala linija o identiteti posameznih republik, to se pravi, da je bil premik začasno dovoljen, verjetno tudi načrtno spodbujen, da bi državni poglavar potem porezal nevarne izrastke in vse skupaj zatrl. Da pa znamo biti odločni in tudi »samostojni«, ko nam kdo namigne, da smo lahko — takega podviga vendar ne moremo imeti za virilno ukrepanje.

Še to moram pripomniti. Poveličevanje voditeljev je nesrečna slabost; a če to drži, ko gre za državne mogotce, prav tako drži, ko se oceanske množice zgrinjajo ob papežu. Seveda je le-ta za vernike predstavnik Kristusa na zemlji, zato teoretično ljudje ne častijo njega, ampak nevidno božanstvo. A prav tako bodo tudi politično interesirani razglagalci rekli, da je državni poglavar izraz nevidne ljudske duše, simbol moči delavskega razreda itd. Zato naj bi se človeštvo odreklo vsem poveličevanjem od kraja, tudi tistih osebnosti, ki so simpatične. In Karol Vojtyla je prav gotovo eden izmed

teh; a če je sijajno, da je papež zagovornik verske in druge svobode, ki jo kršijo tako desničarski kakor levičarski režimi, potem je prav tako res, da je kot cerkveni poglavar prav tako dogmatski in nepopustljiv, kot so v svojih pogledih nepopustljivi totalitarni državni oblastniki. Seveda cerkveni poglavar brani homogenost ustanove, ki mora ostati trdna; a isto trdi tudi Brežnjev, dolgo pred njim pa je isto poudarjal že Sofoklejev Kreon. Zato se Janez Pavel II. kljub poudarjeni nezmotljivosti moti, če misli, da bo vzdignil narode v sfero duha z vplivom svojega čara na množice, medtem ko bo hkrtati dajal civilni oblasti zgled avtoritarnega vladarja. Do duhovne obnove sveta lahko pride samo v sproščenosti, ne v administrativnem zagovarjanju nekega miselnega in vedenjskega obrazca, pa naj bo le-ta verski ali laičen.

Iz žepa nahrbtnika sem vzel včerajšnje zapiske in se takó zavedel tenke brošurice, ki me vsa leta spremlja v gore. Trdinove »Bajke in povesti o Gorjancih«. Primerilo se je že, da sem knjižico vzel v roke na kakem vrhu, tako da so me nazaj grede bogatile pisateljeve ugotovitve. Zakaj Trdino moraš brati kot moralista, ne kot pravljicarja. Iz njegovih bajk bi namreč lahko nanizali cel seznam spoznanj o slovenskem značaju.

Na primer na strani 72:

»Naši rojaki so bili že takrat taki, kakršni so zdaj: na tihem so kleli, očitno pa so izvršili vendarle vsako neumnost in nesposobnost, ki se jim je ukazala.«

Ali pa na strani 107:

»Smatrali so svoje kmete za surove divjake, ki nimajo nobenega višjega čuta in hrepenenja in si žele na tem svetu samo ene sreče, da bi se prav do sitega napasli in obenem opijanili.«

To pisatelj pravi o graščakih, a bi veljalo tudi za razne Kidriče in Kraigherje, ki so cepili marksizem na liberalno podlago in imeli kmeta za reakcionaren razred, ki ga je potrebno izničiti.

Še dve pomembni navedbi.

Na strani 40:

»Kdor hoče mladino korenito izpriditi, mora izruvat iz srca najprej prirojeno prijaznost, zaupljivost in odkritost. Zato jim ostro zapovedujem, da se morajo neprenehoma slediti, tožiti in ovajati.«

Brez komentarja.

V Trdinovi pripovedi o »Petru in Pavlu« pa je modrosti za debelo knjigo o sodobni slovenski zgodovini. Kmetič Peter se zelo

klavrno vede, ko mu graščak za šalo prepusti svoje mesto. Ko pa graščak misli, da bo prav tako osmešil tudi Pavla in z njim vse ljudi, »ustvarjene za bič in jarem«, se Pavel kot graščak ne opije in ne počenja neumnosti, pač pa razda vso grofovo imovino in zažge grad, ta »spomin na naše dolge sužnosti in sramote, ta visoki in strašni grad, ki nam je iztlačil toliko grenkih solz, vročih zdihljajev, krvavih žuljev in pregrešnih kletev, ki je zakrivil toliko naših nesreč, bed, ran in prezgodnjih pogrebov.«

Mislim, da je v tem Trdinovem zgoščenem prikazu že zametek požara v Cankarjevem »Hlapcu Jerneju«. Vendar si teh vrstic ne prepisujem zavoljo tega, ampak zavoljo komentarja, ki ga Trdina doda skoraj mimogrede. Pavel se namreč ne maščuje nad grofovimi pomočniki, ker »se je jezil mnogo bolj na grofa nego na njegove služabnike, *velikega svojega dejanja ni hotel oskruniti z nepotrebno in nekoristno osveto.*»

Stavek sem podčrtal jaz, ker je Trdina vanj strnil gledanje globokega modreca. In danes ga lahko ponovimo zato, da obsodimo in obžalujemo početje slovenskih voditeljev, ob katerih so bili naši ljudje v vojnih dneh sposobni velikih dejanj: 1945. leta so oskrunili le-ta velika dejanja z *nepotrebno in nekoristno osveto*. Zakaj nobena dvoma ni, da gre za skrunitev slovenske vstaje; isti izraz sem uporabil tudi sam, preden sem staknil Trdinove vrstice. Zmagovalec naj bi sodil in obsodil visoke častnike in tiste, ki bi jim dokazal nečloveška dejanja, vso nepoučeno in večinoma s silo mobilizirano kmečko množico (isto se je dogajalo v partizanski vojski) pa naj bi poslal obdelovat polja.

Tako pa zdaj ob slehernem pokolu, ki nam o njem poročajo sredstva javnega obveščanja, človek pomisli na slovenske grehe. Na zločine obeh, ki sta se spoprijela v državljanski vojski; a medtem ko ti je za zmote nasprotnega tabora iskreno žal, si ob početju tistih, h katerim si se načelno prišteval, globoko prizadet.

Tako so zapravili edinstveno zgodovinsko priložnost. Slovenskemu narodu niso omogočili, da bi postal osebek v zboru evropskih narodov; in tako nekdanji kot sedanji voditelji so vsak s svoje strani prispevali k temu bistvenemu izdajstvu. Načrtovalci novega slovenskega sveta pa so se ušteli tudi pri izračunavanju njegovih temeljev. Saj Slovenci sploh nismo potrebovali revolucije; zadoštovala bi nam korenita duhovna preobrazba, kakršno so premogli narodi na evropskem severu. Vsiliti občestvu krvav spoprijem, zato da mu potem vladaš z dosti bolj absolutno gospodovalnostjo, kot

jo je izvajala cerkvena gosposka, je zgodovinski absurd.

Odšel sem na kavo.

Severno hrbtišče skupine Poliških špikov je že brez megle. Po krnicah in zarezah so se zarisale lise novega pršiča. Ko ujamem v daljnogled vrh Viša in pomislim, da sem si včeraj ob ti uri ogledoval svet pod njim, se zavem hitrega minevanja položajev in zamenjave vlog. Ima me, da bi se jutri namesto k morju ponovno povzpel tja gor in tako razveljavil to opazovanje od spodaj navzgor in pa tudi to zavest nečesa, kar je zaključeno, preteklo. Te čudne nepotešnosti se zmeraj najbolj zavem prav v hribih, in če bi ostal tukaj še deset dni, bi zadnji dan prav tako kot zdaj ne mogel sprejeti odpovedi.

Edini učinkoviti lek proti tako živemu doživljanju je misel na obveznosti, ki mi narekujemo vrnitev. Napovedani sestanek z znanstvenikom, ki bo poročal o naši narodni skupnosti v italijanski republiki, je namreč izredno pomemben. A mogoče mi je ta trenutek še bolj pričujoča prepadna stena, ki kot mogočen oder nosi kraško planoto. Nenadoma se mi je prikazala ob žarenju navpičnega hrbita Montaževe skupine. Seveda je njena apnenčasta belina bolj izrazita, posebno ko bije sonce nanjo. Tedaj tekmujeta med sabo dva lesketa, tisti, ki ga oddaja visoka strma stena nad barkovljanskim bregom, in pa odsev z morske strani. Zato si, ko se spuščaš po klanču k obali, ujet med dvema naravnima žarometoma, ki te omamno slepita.

Trst, 21. septembra 1979

Tavo Burat

SLANA

V megli
in slani
ki ovijata
moje srce
je zmeraj milina
taščice
ki skrita
poje.

LEVA STRUJA V SLOVENSKI SKUPNOSTI

Trdno sem prepričan, da slovenska narodna skupnost v Italiji potrebuje kot še nikoli organizirani politični nastop naprednih ter delavskih sil v okviru slovenske stranke v Italiji. Izkušnje nam kažejo, da v sedanjem italijanskem večstrankarskem sistemu nudi politična demokratična igra vsem organiziranim komponentam večje možnosti uveljavitve. V tem okviru demokratičnega sožitja in razumevanja bi morala tudi SSk (Slovenska skupnost) odigrati pomembno ter pozitivno vlogo usenarnodnega predstavnika Slovencev v Italiji ter posrednika dobrih odnosov med Italijo in matično domovino Slovenijo.

Dejstvo pa, da SSk leto za letom izgublja slovenske glasove, ker pač samo tem moramo posvetiti našo pozornost, je jasen dokaz, da edina slovenska stranka v Italiji ni bila zmožna analizirati ter zaobjeti celotne politične problematike, s katero se mora soočati narodna ter medrazredna stranka, kot je SSk. Delavski razred ter napredne sile žal niso nikoli prišle do izraza ter niso nikoli imele odločilne besede v SSk, kar danes stranka drago plačuje. Prevladali so vedno ožji interesi, namesto narodnih, socialnih ter gospodarskih. Politične izbire pa so se seveda na tej podlagi žal izkazale v celoti zgrešene ter neopravičljive.

Prijatelji in tovariši, ki so se odločili, da postavijo temelje političnemu gibanju, katero bo v notranjosti SSk razčistilo odnose med posameznimi političnimi komponentami ter obnovilo politično življenje v stranki na podlagi upoštevanja vseh ideoloških in socialnih komponent za napreden ter demokratičen pristop, se dobro zavedajo naloge, ki so se je lotili in truda, ki ga bo treba vnesti za uresničitev načrtanega cilja.

SSk mora namreč postati središče narodnega sodelovanja ter ustvarjanja zamejskih Slovencev. Postati mo-

ra sposobna nuditi slovenskim zavednim volivcem alternativno politično linijo.

Dokazati mora z notranjimi izbirami ter zunanjimi nastopi, da je stranka vseh Slovencev. Odpovedati se mora vsakemu demagoškemu frazerstvu ter opustiti tipična strankarska načela, ki so za edino narodno stranko pogubna ter jo spravljajo na rob prepada. Strankina vrata se morajo odpreti na stežaj vsem novim gibanjem, ki se pojavijo v naši družbi. Naša stranka ne sme propasti, ampak razživeti se mora v novi luči. Še je čas, da se reorganiziramo in se bolj sistematično lotimo obravnave družbeno-gospodarskega ustroja slovenske narodne skupnosti v Italiji. SSk mora zato najti pogum, da razkrinka zgodovinska potvarjanja ter napačna pojmovanja delavskega internacionalizma ter katoliške univerzalnosti.

Vsem mora biti jasno, da bo samo organizirano močna in napredna SSk vedno nezavzetna trdnjava slovenstva v teh krajih ter zvesta pripadnica matične domovine. Zato obžalujemo da, kljub raznim stikom na uradni ravni, niso odnosi med SSk in matično domovino pridobili na kakovosti, kakršno smo si želeli, ko smo bodrili stranko za to izbiro. Postavili smo si torej kot politični cilj tudi ovrednotenje medsebojnih stikov ter ideološko poglobitev našega delovanja.

Kot politični akterji ne smemo spregledati nekaterih dejstev, kot sta jasna opredelitev PCI-KPI za SZ ter dokončna opustitev leve alternative s strani te stranke. Oba momenta sta za nas poglobitve pomembnosti, kajti dokazujeta — če je bilo še to potrebno — da politični interesi PCI-KPI niso vzporedni z zahtevami ter potrebami slovenske narodne skupnosti v Italiji, in to kljub nekaterim vsiljenim ter demagoškimi izbiram italijanske komunistične partije.

Na drugi strani pa se ločujemo od tistih, ki so v SSk vodili preteklo volilno kampanijo z zahtevo o protikomunističnem jezu. Manjšinska narodna stranka si ne sme dovoliti takih izjav, ki so izraz politične neodgovornosti in nestrpnosti ter onemogočajo katerokoli tesnejšo povezavo stranke s slovenskimi naprednimi ter

delavskimi silami, ki bi se sicer ob drugačnem strankinem nastopu ter ravnanju prav gotovo približali SSk.

Prijatelji in tovariši Leve struje v SSk si bomo torej prevzeli nalogo, da bomo čimbolj utrdili v SSk prisotnost predstavnikov, ki so izraz naprednih ter delavskih sil.

Zato bo naša politična pobuda za organiziranje naprednega in delavskega gibanja v SSk tem bolj uspešna, čimbolj bomo z aktivno prisotnostjo naših članov v vseh strukturah stranke ter zunaj nje znali povezovati ter usklajevati naša načela, naš program, naše predloge ter naše delovanje s potrebami slovenskih naprednih ter proletarskih sil. Politični prostor, ki se odpira našemu organiziranemu nastopu, je brezmejen. V naši sredi imamo že mladino, študente, delavce, kmete, uradnike, učitelje, profesorje, upokoјence ter bivše borce. In prav prisotnost ter aktivni nastop slovenskih partizanov v Levi struji dokazuje pravilnost naše izbire ter potrjuje našo navezanost na ideale NOB, ki bo prišla do izraza v našem vsakodnevnem bodočem političnem delovanju.

Vemo, da je naš politični nastop globoko odjeknil med političnimi strankami ter med slovenskimi ljudmi in da to ni le izraz naravne radovednosti, ampak tudi odmev podzavestno že dalj časa pričakovanega dogodka. Vsakodnevno dogajanje, kateremu smo priča, samo potrjuje to našo izbiro ter nas bodri k nadaljnjemu načrtovanju.

Nobena italijanska stranka si namreč ne bo sama prevzela odgovornosti, da pride do odobritve zaželenih ter zahtevanih celovite zaščite naše narodne skupnosti. Jasno je, da si bodo PCI-KPI, PSI in DC pomagale pri zavlačevanju, kot so to storile v zadnjih 30 letih, ali pa bodo spet rodile mrtvega otroka. Samo obnovljena, napredno usmerjena SSk, bo lahko učinkovito vplivala na javno mnenje ter na italijanske stranke, da bodo končno prisiljene priznati naše pravice in enakovrednost našega jezika.

Potem ko je tržaško mesto skoraj povsem spreminilo svoje lice s tem, da so bile pristno slovenske četrti popolnoma poitalijančene ter čaka ista usoda tudi slo-

venske vasi, katerih narodno telo je že polagoma, a postopno ter neustavljivo načel val potujčevanja, je naša izbira po združitvi slovenskih ter delavskih sil v notranjosti močne slovenske stranke alternativa, ki jo nudimo vsem zavednim Slovencem, katerim je pri srcu naš obstoj. Nasproti PCI-KPI, PSI in DC, s katerimi lahko po potrebi sodelujemo, pa nočemo biti predmet pogajanj, blago izmenjave, folklorja za razne festivale.

Zavedamo se, da zaradi številčne omejenosti naše narodne skupnosti ter zgodovinskih polpreteklih dogodkov ne bomo nikoli dosegli vrhunskega števila glasov, bistvo vprašanja pa je, da pride do prenovljenega nastopa SSK prav zaradi odločujoče prisotnosti članov Leve struje.

*Boris Gombač
Podpredsednik pokrajinskega sveta
»Slovenske skupnosti« v Trstu*

Tavo Burat

OTROK

Božajoči dotik vetra
v plavih
laseh,

oblaki
zavidani
cigani neba,

ob morsko čer
sunek
posmehljivega vala ...

Prostost
prva ljubezen
mojega otroškega srca.

Spoštovani gospod urednik!

Priznati moram, da sem bila nemalo presenečena, ko sem brala v Vaši reviji prvi del študije Slavka Tute »Odločilni nastop primorske mladine v letih 1926-27«.

Dr. Tuta je imel priliko pisati o TIGR-u s svojega stališča vseh trideset in več let po vojni. Čudno se mi zdi, da se je šele sedaj, ko je eden zadnjih glavnih akterjev že mrtev, povzpел do takih javnih trditev, kot so: »Kdor je v povojnem času posplošil ime TIGR, je to delal samo iz koristolovstva, in kdor se trka na svoje tigrovske prsi, ni v času fašizma naredil dobička za počen groš. V nevednosti pa se nadaljuje z izrabljanjem imena, ki ga mi Primorci, tisti, ki se nismo zatekli v Jugoslavijo, nikoli nismo marali in ga danes še bolj odločno odklanjamo, ko preko dokumentiranih poročil izvemo za zveze, ki jih je TIGR v Beogradu imel z angleško obveščevalno službo.« Po mrtvih je lahko tolči.

Kot žena človeka, ki je bil med ustanovitelji TIGRa, bil v vodstvu vse do njenega konca ter bil odgovoren za politiko organizacije v letih 1929-41, se čutim dolžna pojasniti nekaj načelnih stvari v zvezi s TIGRom.

Razumem, in zdi se mi naravno, da ne bo vsakdo soglašal z vsemi akcijami TIGRa v letih 1929-41. A da bo nekdo, ki je bil aktiven antifašist in je nekaj let delal v organizaciji skupaj z mojim možem in čigar osebnе žrtve za osvoboditev Primorske globoko spoštujem, nastopil a priori proti vsej aktivnosti organizacije v dobi, v kateri mu zaradi zapora ni bilo dano sodelovati, se mi pa le zdi malce neodgovorno. Pa ne, da organizacija potem, ko ni mogel dr. Tuta več v njej sodelovati, ni bila nič več vredna? In če dr. Tuta ne odobrava zvez z Angleži, ne more še zato trditi, da je vse delo TIGRa po letu 1929 vredno »počenega groša«.

Sodelovanje TIGRa z Angleži se je začelo šele zadnja leta pred vojno in je bila samo ena izmed mnogih aktivnosti organizacije. Rejec mu je zagotovo v mnogih

razgovorih, ki sta jih imela po vojni, razložil svoj koncept, da je bila organizacija pripravljena sodelovati z vsemi, ki so se borili proti fašizmu in nacizmu, in da jim je šlo pri Angležih predvsem za to, da dosežejo kot protiuslugo za sodelovanje priznanje pravice, da se po končani vojni Julijska krajina v volitvah izreče za priključitev k Jugoslaviji.

Tudi ne razumem, zakaj tako zaletavanje v ime TIGR. Ime je nastalo že zelo zgodaj v krogih pri Edinosti, a se je od začetka manj uporabljalo, ko se je govorilo kar o »Organizaciji«, kasneje več. Toda organizacija in ljudje so ostali isti (v kolikor niso bili obsojeni) z istimi cilji. Ker pač niso mogli imeti več baze v Italiji, so jo prenesli v Jugoslavijo, a so delali z istimi zaupniki na terenu. Na tlačene primorske Slovence in na Italijane je ime TIGR vsekakor učinkovalo.

»Mi« — kdo je ta »mi«? Dr. Tuta in morda še kakšen njegov sotrp in iz italijanskih ječ? Ali pa je kratkomalo »plurale maiestatis?«

Življenje, ki so ga živel tigrinci v Jugoslaviji, je bilo vse prej kot normalno in varno. Ne okolica, ne oblast, nista smeli vedeti, kaj se dogaja v kleti Zelenovega doma za Bežigradom v Ljubljani. Rejec je v Jugoslaviji v e s č a s živel v ilegali in se ni nikdar smel nastaniti v Ljubljani. Zelen, Črnač in Godnič so bili brez rednih dohodkov. Ne Rejec, ne Zelen in ne Godnič, vsi trije v vodstvu TIGRa, si niso ustvarili družine. Vsi trije so namreč računali s tem, da bodo pri svojem delu slej ko prej izgubili življenje, kar se je kasneje pri Zelenu tudi res zgodilo. Rejec je v tej dobi izničil svoje osebno življenje, kot se mi je v pogovoru izrazil dr. Čermelj. V tem času se je pri Rejcu zaradi njegovega živčno napetega življenja pojavil želodčni čir, ki ga je od časa do časa mučil vse življenje in zaradi katerega je moral sicer zdrav leta 1976 nenadoma umreti.

Ko je jugoslovanska vlada prihajala pod vedno večji pritisk sil osi, je njihov položaj postajal iz dneva v

dan težji. Na Zelenovo in Rejčevo glavo je bila razpisana nagrada in sta oba morala v strogo ilegalno ter se ni sta mogla prosto gibati, ker ju je iskala policija. Ob razpadu Jugoslavije so v Beogradu Angleži Rejcu prigo-varjali, naj zapusti z njihovim letalom Jugoslavijo, kar je Rejec odločno odklonil. To je bilo samomorilno in je Rejec to tudi vedel, a se je kljub temu zavestno odločil, da ostane. Ni se mu zdelo moralno ne se boriti proti fašizmu, proti kateremu je vsa ta leta deloval in vzpodbujal druge k odporu. Dobro je vedel, da ga imajo Nemci posebej na piki zaradi atentatov TIGRa na Koroškem. To se je pozneje tudi zgodilo in le srečnemu naključju je pripisati, da je oktobra 1941 Gestapu za las ušel iz Beograda. Nemci so ga ves čas vojne iskali po Srbiji s tiralico.

Rejčevo življenje in delo v letih 1929-1941 jasno kaže, da ni zbežal v Jugoslavijo februarja 1929, da bi bil na varnem, ampak po predhodnem dogovoru z vodstvom TIGRa »zaradi potrebe nadaljnje borbe«, kot pravi dobesedno Jelinčič (glej njegov članek v Jadranskem koledarju 1960). Ne vem, zakaj naj bi bila dolžnost vseh vodilnih članov organizacije, da se pustijo ujeti in da tako tvegajo, da delo organizacije zamre. Vsi so bili prostovoljno člani organizacije in vsi so vedeli, da se ukvarjajo s skrajno nevarnim poslom in so zato vsi morali biti pripravljeni nositi posledice takega posla. Vsak je delal po svojih sposobnostih in v skladu s svojim značajem, v skladu s svojimi izkušnjami in osebno zrelostjo. Vse pa je družil isti cilj. Povsem naravno je, da se morda niso vsi vedno strinjali s potjo, kako priti do tega cilja.

Nihče si s tem delom ni koval kariere. Vsi so bili idealni ljudje. Med njimi ni bilo izdajalca, kot mi je moj mož pogosto poudaril. Tvegali so svojo eksistenco in svoje življenje pri tem delu. Vseh pa ni doletela ista usoda — eni so bili obsojeni ali konfinirani, drugi ne; eni so zbežali v Jugoslavijo, drugi so ostali v Italiji; eni

so delali le nekaj let v svoji mladostni zagnanosti, drugi so vztrajali do konca. Vsak človek ima svoj značaj in svojo usodo in je vsako primerjanje in tehtanje zaslug odveč.

Dr. Tuta s svojo pavšalno obsodbo povsem ignorira trinajstletno delo TIGRa z operacijsko bazo v Ljubljani, a s stalno povezavo s terenom; vse dolgoletne nošnje ob vsakem vremenu narodnobudne in antifašistične literature preko meje po praktično vsej Julijski krajini, sodelovanje s tržaško skupino in tehnično pomoč, ki so je bili deležni v letih pred Bazovico (glej Špangerjevo knjigo »Bazoviški spomenik«), skladiščenje orožja na Notranjskem (Bobek, Zafred in drugi), vodenje slovenskih in italijanskih antifašistov preko meje v Jugoslavijo, organiziranje njihovega odhoda v druge dežele, zveze z antifašisti v Parizu (s KPI, z Giustizia e Libertà, s Partito d'Azione), priprave za atentat na Mussolinija itd.

Organizacija je enajst let izdajala list »Svobodo« in občasno še druge liste, ki jih je vse v glavnem pisal Rejec sam in jih je nosila čez mejo Zelenova skupina (Črnač, Godnič, Zelen, Kravanja). Vsakič, ko so šli čez mejo in se gibali po ozemlju Julijske krajine, so tvegali glavo. Da so jo na teh pohodih kljub večkratnemu streljanju srečno odnesli, ni samo pripisati izredni spretnosti, s katero so se gibali po terenu, ampak tudi dejstvu, da je bilo vse ljudstvo, ne samo zaupniki, na njihovi strani, pa naj misli dr. Tuta o priljubljenosti TIGRa kar hoče. Brez te absolutne opore na terenu bi bilo njihovo delo sploh nemogoče in brez smisla.

Razumem, da ima vsakdo pravico do svojega mnenja, tudi dr. Tuta. Toda treba ga je hkrati utemeljiti in obrazložiti.

S spoštovanjem.

Tatjana Rejec

Zahvaljujem se gospe Tatjani Rejec za tehten dopis, ker pa je od samega začetka praksa revije, da urednik ne zavzema stališča do vsebine objavljenih prispevkov, tudi tokrat ne bom komentiral ne pisanja dr. Tute ne pripomb gospe Rejec. Beseda gre zdaj namreč dr. Tuti, katerega vabim, da se oglasi. O svojih pogledih na obravnavana vprašanja pa bom spregovoril v samostojni glosi potem, ko se bo razprava o njih v reviji izčrpala.

Boris Pahor

Tavo Burat

DALEČ OD TEBE

Daleč od tebe
se mi zdi
da slišim
šepet
tvojega glasu
v mojem srcu
kot dih morja
v školjki.

**EDVARD KOCBEK, P O E S I E , CENTRO
STUDI EUROPA ORIENTALE, Bologna 1979**

Bolj kot pričevalec nekega ljudstva in neke dobe njegove zgodovine se nam Edvard Kocbek prikazuje kot »zavest«, ki se zna razširiti onkraj mej sedanjosti, tako da ovrednoti daljne semitske korenine svoje identitete in svoje »krščanske biti«. Njegova lirika se nam prikazuje kot večdimenzionalna sestavina, ki avtorjeve osebnosti doživlja na stežaj odpira zgodovinskim izkustvom sodobne zgodovine slovenskega naroda, pri tem pa razsvetljuje časovnost z lučjo večnosti.

Opazovalni periskop je zmeraj on, človek — Kocbek — zdaj, s svojimi skrivnostmi in s svojimi vprašanji, s svojimi tesnobami in nagnjenji, s svojimi odpori in potrnostmi. V imenu svoje osebe, ki je postala »zavest«, zato da je preskočila meje Slovenije in preseгла časovno omejenost v korist bitja, se izraža v »Molitvi« (str. 64). Ampak v čutenju odvisnosti človeškega bitja od nekega drugega bitja pride do odrešitve in do doživetja vse stare, tako judovske kot poganske, vse srednjeveške in sodobne zgodovine. V siju neke vizije (»Prikazen«, str. 69) se tako spet pojavijo sinajska pobočja, Heraklitova filozofija, altamirske podobe in Noetova barka, sence Tatarov in Turkov na bregovih Črnega morja in pontsko begunstvo ovidovskega spomina, ki pa je prenešeno v svobodo. »Svetilničar sredi oceana« je znal, zvest najbolj čistemu in klasičnemu slovenskemu izročilu, povezati svoje ime z drobnimi stvarmi in z vodo, ampak njegovi stihi so znali tudi izreči prepričanje, da brez Kristusa ni upanja v bolj človeški svet (str. 49). Zakaj etična osebna in socialna Kocbekova zavest je ugotovila, da brez vesele tesnobe dialoga z Bogom (glej str. 85) postane tudi upanje varljivo, se spridi in rodi strupeno zelenje.

Luigi Michieletto
prev. b. p.

Gregorio Alasia da Sommaripa, VOCABOLARIO ITALIANO-SLOVENO, Založba Mladinska knjiga, Občina Devin-Nabrežina, Založništvo tržaškega tiska, 1979. Pripravil in uredil Bogomil Gerlanec.

V zbirki *Monumenta litterarum slovenicarum*, ki jo izdaja ljubljanska Mladinska knjiga, je avgusta 1979 izšel ponatis Alasijevega italijansko - slovenskega slovarja iz leta 1607. Ker se je podjetni piemonški servit svojega dela lotil na pobudo devinskega gospoda Raimonda in je besedišče za slovar nabral med tamkajšnjim kraškim ljudstvom, je bilo nadvse primereno, da občina Devin-Nabrežina pristopi kot soizdajatelj ponatisa. Tako je uvod v knjigo izpod peresa devinsko-nabrežinskega župana Albina Škerka, kar vsekakor daje ponatisu neki poseben prizvok, saj boljše kot vsi argumenti potrjuje večstoletno domovinsko pravico našega jezika na teh obmorskih tleh.

Faksimiliranemu tekstu, ki zavzema 225 strani, sledijo spremne besede Lina Legiše, Bogomila Gerlanca ter Branka Reipa. Čeprav ni preobširen, je Legišev zgodovinsko - jezikovni prikaz Alasijevega slovarja zelo nazoren pomoček, da lahko bralec presodi o posebnostih, o virih, o grafiji in njenih nedoslednostih tega za nas tako pomembnega dela. Z znanstvenim prijemom, obenem pa z njemu lastnim smislom za ugotavljanje bistvenega je Legiša sestavil zgoščeno študijo, za katero mu bodo pri nas še posebno hvaležni profesorji, ki poučujejo zgodovino slovenskega slovstva. Prav tako sta lepi dopolnili Gerlančev strokovni opis izvirne Alasijeve izdaje in pa Reispovo poročilo o Pieronijevi veduti devinskega gradu iz leta 1639.

Vsi spremni teksti so prevedeni v italijanščino; a medtem ko prevodoma Škerkovega in Legiševega besedila (tega je odlično pretil v italijanščino Alojz Rebula), ni kaj očitati, sta prevoda prispevkov Bogomila

Gerlanca in Branka Reispa absolutno nesprejemljiva. Izredna škoda pa je, da bo italijanski bralec imel vtis, kot da imamo v knjigi, v kateri poudarjamo vrednost naše materinščine, tako nekorektno razmerje do njegovega jezika.

Zamisel in oprema Edite Kobe sta elitni.

b p

ZGODOVINA SLOVENCEV, Cankarjeva založba, Ljubljana 1979.

Dolgo napovedana »Zgodovina Slovencev« se je pojavila na knjižnih policah kot knjiga velikega formata s skoraj tisoč stranmi teksta. Potrebno je reči, da je delo pomembno, ker v enciklopedični obliki ponuja bralcu pregled čez vso slovensko zgodovino do današnjih dni. Pri tem je vsega upoštevanja vreden malone sto strani obsegajoči opis (P. Petru) arheoloških obdobij v Sloveniji, rimske dobe in pozne antike, kar vse pravilno dopolnjuje prednaselitveno podobo kasnejšega slovenskega ozemlja.

Levji delež prispevkov si delijo prof. Bogo Grafenauer, prof. Ferdo Gestrin, prof. Vasilij Melik, prof. Metod Mikuž ter že omenjeni dr. Peter Petru. Opus pa je očitno nastal na podlagi že obstoječih del, ki so bila, kot poudarja v predgovoru Bogo Grafenauer, delno skrajšana, delno pa dopolnjena in izpopolnjena. Kakor pa je taka rešitev pozitivno dejanje, ker smo na ta način dobili, združene v eni knjigi, posamezne obravnave obdobja slovenske zgodovine, nas po drugi strani taka odločitev za manjše zlo, to se pravi, da je boljše imeti nekaj kot nič, razočara. Človek je namreč upal, da bo dobil v roke zgodovino slovenskega naroda izpod peresa enega avtorja, ki bo z osebnim pogledom pretehtal razvoj posameznih dob naše preteklosti in nam omogočil, da z njim pristopimo k sodobnemu vrednotenju preho-

jene poti. Knjiga, ki jo zdaj imamo, pa je dokaz več, da pravzaprav ne potrebujemo nadrobnih arhivsko-zgodovinskih podatkov pač pa kolikor toliko pregledno, čeprav razčlenjeno besedilo, ki naj na največ 400 straneh prikaže profil našega narodnega osebka. In to predvsem za našo interno rabo, potem pa tudi za tujca, kateremu danes kot danes, ko sprašuje po priročnih prikazih o naši biti, nimamo kaj ponuditi.

To seveda ne pomeni, da je sedanja izdaja odvečna; ravno narobe, ogromna snov, grafikoni in zemljevidi omogočajo informacije, ki so nadvse koristne. In če izvzamemo načrtno prednost, ki jo avtorji najnovejše dobe dajejo komunizmu in ki je večkrat zgodovinsko neutemeljena (glej na primer opis fašistične dobe na Primorskem; glej 150 strani odmerjenih za štiri leta vojске, medtem ko jih je samo 130 posvečenih četrto stoletju 1919-1941!), je v glavnem obravnava političnega razvoja vendar bolj zgodovinsko kot politično naravnana. Pomanjkljivo je vsekakor, da kulturi med obema vojskama ni posvečeno posebno poglavje. Prav tako bi človek pričakoval, da pridejo do večjega poudarka kulturni dejavniki narodne skupnosti v Italiji in Avstriji, saj v glasbi, upodabljaljoči umetnosti in književnosti ne manjka pomembnih del, ki bi potrjevala raven naše tvornosti in s tem tudi pomen naše skupnosti. Saj na primer italijanski sodržavljani svojo superiornost v glavnem poudarjajo sklicujoč se predvsem na svoje kulturne dosežke.

V dobro pa lahko štejemo delu, da vestno jemlje v poštev usodo Slovencev, ki živimo ločeni od slovenske glavnine, bogata pa je tudi izbrana literatura, ki se nas tiče.

Na kratko: svojevrsten zbornik, dober priročnik za vsakogar, ki ga bo moral konzultirati. O interpretacijskem gledanju in o metodoloških prijemih avtorjev pa naj seveda sodijo poklicno usposobljeni recenzenti.

b p

**K. Vladimir Truhlar: KRI - MOTNORDEČI
GLAS, Samozaložba, Ljubljana 1979**

To postumno delo K. V. Truhlarja nas znova opozarja na izredno vitalnost in izredno modernost tega pesnika. Zaradi elipse glagola je simbolična stilizacija postala tukaj bistvena. Pesniku je uspelo, da je osredinil v njej vso slovensko znano (Rdeča jagoda) in neznano (Fudžijama) pesniško tradicijo. Vsebina in oblika tega mnogoobraznega katoliškega hermetizma kažeta na to, s kakšno pozornostjo je Truhlar sledil diagramu avantgardnih poetik, čeprav je ostajal zasidran v tisti jedri preprostosti, nabiti z vsakdanjostjo, ki je bila zmeraj značilna za najboljšo slovensko liriko vseh obdobj.

»Motnordeči glas« je manj skrivnosten in nakazuje neposredno zvezo z »Lučjo iz črne prsti«. Toda slejkoprej smo sredi neke skrivnosti, ki je temna od luči in trdna od gotovosti. In po tej poti poezija postane zmeraj novo odkrivanje nekega »zadnjega« smisla v popolni prepustitvi. In še enkrat v brezbrežju Neskončnega Truhlar pokaže izrednost svoje kulture (glej str. 81 - Paul Klee in Graham Green).

Toda za poglobitev v Truhlarjev pesniški svet in v njegove »vzgojno-kulturne« korenine nam je najbolj ustregel Lojze Bratina, ko je v uvodu navedel Solovjeva. V življenju, v ekumenskem pričevanju in v delu tega »vzhodnega neznanca« je treba iskati najgloblje korenine tistega čuta za cerkvenost in ekumenskost, ki sta zmeraj označevali Truhlarjevo misel in delo. Tako postane tudi marsikatera njegova drža jasnejša — pač v luči rimske pravovernosti in v pokoncilski zvestobi.

Luigi Michieletto
(prevedel ar)

TRADITIONES, zbornik inštituta za slovensko narodopisje, št. 5-6 (1976-1977), Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Ljubljana 1979.

Gre za zbornik, ki je posvečen Niku Kuretu in se zato imenuje *Kuretov zbornik* ali za tuje bralce *Miscellanea Niko Kuret*. Knjiga obsega štiristo strani, avtorjev pa je nad štirideset; tako da ni mogoče na tem mestu podati o nji kolikor toliko spodobnega prikaza. Omejiti se moram na zelo skopo izbiro nekaterih naslovov, na izbiro, ki je nujno subjektivna. Poleg bogate bibliografije etnoloških objav Nika Kureta je zanimiv pripevek o *Kirgizih in Leopardiju G.B. Bonzinija*; Vevčeve *Otroške živalske igrače*; Ivana Gamsa *Bajeslovna izročila o jamah in vodah na Krasu*; Kastelčeva *Zlata koklja s piščeti*; Legiševa glosa *Svetokriškemu na rob*; Matičetove *Bedenice*; Marije Stanonik *Beneškoslovenska pastoralka »Naš božič«*.

Morebiti bo kdo drug hotel spregovoriti na teh naših straneh o katerem teh raznovrstnih in sila zanimivih esejev. Tokrat bi se, kar se mene tiče, pridružil Linu Legiši, ko ugovarja neugodni oceni, ki naj bi jo dal o Svetokriškem računalnik. Legiša se sklicuje na zgodbe, ki jih je Svetokriški povzel iz posvetnega slovstva ter jih večkrat izvirno priredil in izredno učinkovito podal. Ta ustvarjalna sposobnost, ki približuje klasiko preprostemu ljudstvu, je za Legišo razlog za priljubljenost, ki jo Svetokriški uživa pri bralcu in ki jo je gotovo še bolj užival pri poslušalcih.

Ta Legiševa kritika računalniških ocen nas prepriča še bolj zavoljo njegovega skoraj hladnega, odmaknjene-ga prijema; Svetokriškega pa spet postavi na tisto mesto, s katerega sta ga nameravala sneti stroj in njegovi upravljalci.

b p

Iskra Vasilevna Čurkina, SLOVENSKOE NACIONALNOE - OSVOBODITELSKOE DVIŽENIE V XIX v. I ROSSIJA, Istitut slavjanovedenija i balkanistiki (Akademija nauk SSSR), izdatelstvo »Nauka«, Moskva 1978

Zgodovinarka Iskra V. Čurkina je skupno z V. Matulom uredila že zapuščino iz arhiva M. F. Raevskega (Zarubežnie Slavjane i Rossija, Moskva 1975), v Goriškem letniku je izšel njen spis »I. A. Baudouin de Courtenay in Slovenci« (Goriški muzej, Nova Gorica 1978), v prevodu Tomaža Pavšiča; objavila pa je tudi študijo o Matiju Majarju Ziljskem (Moskva 1970), o Franu Levstiku (Moskva 1972) ter druge pomembne raziskave iz novejšje slovenske zgodovine.

Pričujoča študija je deloma tudi strnjeno delo njenih večletnih raziskav na področju kulturne in narodnopolitične zgodovine Slovencev v prejšnjem stoletju.

Uporabila je študije slovenskih mlajših in starejših piscev, B. Grafenauerja, F. Kidriča, J. Pleterskega, E. Kardelja, D. Kermavnerja, J. Vošnjaka, V. Melika, I. Prijatelja in drugih. Poleg tega pa cele letnike slovenskih in ruskih listov, »Slovanski svet«, »Slovenski narod«, »Slovenec«, »Ljubljanski zvon«, »Moskvitjanin«, »Kolokol«, »Ruski filologičeskij vestnik«, »Izvestja« (petrograjskega slavjanskega podpornega društva), nadalje gradivo iz sovjetskih arhivov: akademije znanosti, zunanjega ministrstva, rokopisne zbirke državnih muzejev, gradivo univerzitetnih knjižnic v Ljubljani in Zagrebu itd.

Zanimive so zlasti navedbe o prvih ruskih vtisih glede Slovencev iz začetka prejšnjega stoletja, npr. Broneskij V., »Zapiski morskogo oficera 1805-1810« (St. Petersburg 1818) ter istega pisca »Putešestvie ot Trieste do S. Peterburga v 1810 g.« (Moskva 1828). Omenjeni pomorski častnik je med svojim bivanjem v Trstu spoznal tudi slovenske ljudi in njih jezik; za Kranjce je

dejal, da govorijo slavjanski jezik z nekaterimi italijanskimi in nemškimi besedami; za Štajerce pa pravi, da je njih jezik tako drugačen, da jih je mogoče umeti le s težavo. V času pohoda vojske Suvorova preko slovenskega ozemlja v Italijo da so se med ruskimi vojaki in slovenskim prebivalstvom ustvarile prijateljske vezi ... Podatki in spisi torej, ki čakajo na objavo tudi v slovenščini.

Gradiva, ki ga je I. V. Čurkina zbrala in obdelala, je torej ogromno. Želeti bi bilo le, da njeno delo izide kmalu, ali pa vsaj kdaj tudi v slovenščini. Vendar pa je dvomno, da se bo to zgodilo v doglednem času, saj se v tem delu razkrivajo mnoga ozadja ne le rusofilskega, pač pa tudi slovanskega gibanja pri nas, čigar ideje je razširil med slovensko javnost nekdanji liberalni tabor in katerih vsedline so še sedaj vsidrane v slovenski narodnopolitični in zgodovinski misli.

Ideje namreč, ki se niso pojavile spontano, kot da bi že stoletja čakale, kdaj bodo imele prosto pot, pač pa jih je bilo treba z močno propagando razširiti med slovenske ljudi. Pri tem je seveda ravno Rusija imela odločujočo vlogo, pravzaprav njen pravoslavni dekan pri ruskem veleposlaništvu na Dunaju, ki je imel redne stike z najvidnejšimi in najvplivnejšimi slovenskimi političnimi in kulturnimi veljaki. Ta osebnost oz. listine iz njegove zapuščine so ključ za pravilno umevanje panslovanskega in rusofilskega gibanja med slovenskim izobraženstvom preteklega stoletja. In I. V. Čurkina se tega arhiva tudi pri tem delu posluži poleg drugega gradiva. Odločilno vlogo pri tem je imelo Slavjansko dobrodelno društvo v Petrogradu.

Moramo pa se varovati, da bi zaradi ruske in panslovanske zagledanosti prehitro obsojali takratne slovenske narodne prvake. Če primerjamo pisanje avstro-nemškega nacionalnega oz. liberalnega tiska in ves pritisk velenemštva na slovenski narod, nam je njihovo postopanje bolj razumljivo.

Kakor pač vsako delo v sovjetskih razmerah tako tudi študija te zgodovinarke ne more brez marksistično leninističnih izhodišč, t. j. brez nekaj citatov iz Marxa in Lenina, zaradi česar pa sama študija v ničemer ne izgubi na vrednosti.

Manjka pa nadrobnejši prikaz rusofilskega in panslavističnega gibanja na Primorskem. I. V. Curkina sicer omenja bivanje Baudouina de Courtenaya v Gorici, tamkajšnji krog slovenskih izobražencev in njih zanimanje za ruščino. Nimamo pa pregleda pisanja in stališč tržaškega dnevnika »Edinost«, mišljenja in čutenja tržaških slovenskih krogov v mestu in okolici. Trst in njegovo slovensko meščanstvo je namreč na pragu tega stoletja že prevladalo na slovenskem gospodarskem ter kulturnem področju, mogoče tudi političnem, česar slovenski oz. ljubljanski pisci politične slovenske zgodovine nikakor ne priznajo. Na Kranjskem je namreč liberalno-klerikalni spor vodil zgolj v izživljanje in spodkopavanje med obema političnima taboroma.

Letniki »Edinosti« pa so najbrž dostopni le v Nacionalni knjižnici na Dunaju, ker so arhivi v Trstu pogoreli leta 1920 od požigu Narodnega doma. Teža panslovanske in rusofilske misli je prišla do izraza v splošno znanem geslu »Od Trsta do Vladivostoka«. Znak močnega kulturnopolitičnega rusofilstva, ki bi ga bilo treba raziskati.

Zgodovinarica sklepa ob koncu svojega dela, da so rusofilski upi slovenskega malomeščanskega izobraženstva doživeli svoj polom, ker so stavili vse na reakcionarne ustanove carske Rusije, državnega samodrštva ter pravoslavne Cerkve (moral bi se pač naslanjati na ruske revolucionarje?!), dasi se je njih ideja porajala iz narodno osvobodilnega gibanja. Že ob koncu prejšnjega stoletja pa je slovensko izobraženstvo večinoma šlo po svojih poteh in zapustilo rusofile.

Potrebna bi bila seveda dodatna študija, ki bi jas-

no prikazala, kako se je rusofilski duh obdržal med Slovenci tudi naprej, kako smo radi na Primorskem po najbolj zakotnih vaseh prepevali mile ruske pesmi npr. »Volga, Volga, silna reka« itd. Kako so naši skladatelji povzemali ruske napeve itd. Toda ta raziskava je že predmet druge študije. I. V. Čurkina je svojo nalogo zgledno opravila, želeli bi bilo samo še, da bi z delom nadaljevala.

j. s.

**Dušan Kermauner, TEMELJNI PROBLEMI
PRIMORSKE POLITIČNE ZGODOVINE —
Partizanska knjiga, Ljubljana 1977.**

Ta knjiga je lep primer, kako ideološka zaverovanost po svoje interpretira zgodovinske dogodke. Tudi ob Cankarjevem predavanju v Trstu »Očiščenje in pomlajenje« se je Dušan Kermauner pred leti z zavzetostjo lotil dokazovanja, da so bili tisti Cankarjevi pogledi trenutna slabost, ki jo je pisatelj kmalu premagal in se vrnil v okvir, ki ga je določalo strogo proletarsko mišljenje. Medtem ko je bil Cankar vse drugače široko razgledana osebnost, ki je socializem pojmoval kot sproščenost duha in narodne biti, ne kot novo in drugačno utesenjenost človekove in narodove svobode.

To postumno delo Dušana Kermaunerja pa je v bistvu polemičen spoprijem z Milico Kacin-Wohinzovo, avtorico knjige »Primorski Slovenci pod italijansko zasedbo 1918-1921«, ki je izšla 1972. leta. Kermaunerju ni pogodu avtoričino gledanje na dogajanje tistih let na Primorskem, posebno ga moti njeno stališče do slovenskih predstavnikov, ki so se pridružili delegaciji, ki je šla 1918. leta vabit zaveznike, naj zasedejo Trst. Moti ga vse polno drugih njenih pogledov, motijo ga početje in spomini Rudolfa Golouha, stališče dr. Ferfolje itd. itd.

O vsem tem je bilo že dosti napisano in M. K. Wo-

hinz je izčrpno odgovorila Francetu Klopčiču, ki je izdal Kermaunerjevo delo in zdaj zagovarja njegove teze. V teh »fleših« je prostor preskop, da bi mogli poseči v to obširno razvejano polemiko; dolžni pa smo napisati vsaj dve pripombi. V povojnih letih smo priča načrtnemu poskusu, da marksistični publicisti zamolčujejo, zmanjšujejo ali pa krivo tolmačijo politiko nekdanjih narodno usmerjenih slovenskih strank. Ker jim ne gre v račun, da bi preprosto priznali, kako se je slovenski narod obdržal po zaslugi voditeljev, ki so se sklicevali na narodno zavest in ki so tudi na Primorskem, posebno v Trstu in Gorici, postavili vso ekonomsko in kulturno podlago, da smo se lahko upirali tujim silam, bi radi neka-ko vse to spravili v kot in za genezo slovenske zgodovine določili dobo, ko začnejo delavska gibanja in stavke. Tako stališče bi se lahko zdelo otročje, a žal ga človek lahko zasledi v skoraj vsem, kar je bilo po vojski v duhu sedanjega uradnega politično-ideološkega matičnega kurza napisano o slovenski politični preteklosti.

Tudi M. K. Wohinz seveda boleha za alergijo do vsega, kar je »meščansko«, »narodnjaško«, »nacionalistično«, vendar spada v mlajšo generacijo in zato njena bolezen nima še znakov kroničnosti, kakor pri Dušanu Kermaunerju. In prav te njene neizkušenosti Kermauner ne more prenesti, tako znese na kup grmade gradiva, da bi pokazal, kako ga je po njegovem edino pravilno tolmačiti.

Druga pripomba je ta: ničesar človek nima proti znanstveni interpretaciji dokumentov, tudi marksistični ne; vendar je znanost eno, načrten poskus, da boš dokazal, kar *hočeš dokazati*, pa drugo. Zato danes v Sloveniji ni »nevarnosti nacionalističnega (meščanskega) gledanja na preteklost v slovenskem zgodovinopisju«, kot trdi France Klopčič v pojasnilu na strani 122, ampak nevarnost, da še bolj ideološko enostransko prikažeš preteklost, kot se to počenja zdaj. In Kermauner je eden najbolj vidnih zgledov neizprosne protinacionalnega, pro-